

«ԿԻԼԻԿԻԱ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒՆ

ՈՒԻԼԵԸՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ

ԱՆՈՒՆՍ ԱՐԱՄ Է

Թարգմանեց՝

Մ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

ՀԱԼԷՊ

1994

**I should
like to
see any
power
of the
world
destroy
this race,
this small
tribe of un-
important people,**

**whose wars have all been fought and
lost, whose structures have crumbled, litera-
ture is unread, music is unheard, and prayers
are no more answered. Go ahead, destroy
Armenia. See if you can do it. Send them in-
to the desert without bread or water. Burn
their homes and churches. Then see if they
will not laugh, sing and pray again. For when
two of them meet anywhere in the world,
see if they will not create a New Armenia.**

William Saroyan

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Իր այս հաճելի յուշերը, որոնք կ'երկարաձգին 1915- էն մինչեւ 1925, (պն օրէն ի վեր, երբ ինքն հազիւ եօթը տարեկան՝ նոր էր սկսած որպէս ուրոյն անձ մը բնակութիւն հաստատել այս երկրագունդին վրայ՝ մինչեւ իր տասնեւեօթը տարեկան հասակը, երբ ան լքց իր բնիկ հովիտը թափառելու համար աշխարհի մնացեալ մասերէն ումանց մէջ), հեղինակը կը վերադարձնէ Կալիֆորնիոյ Ֆրէզնօ քաղաքին մ՛ջ շնչող աշխարհին եւ իր անմիջական ընտանիքի ոյն անդամներուն, որոնք սոյն տարիները հոն կ'ապրէին — այսինքն այն անհրրապօյր փոքրիկ քաղաքին՝ որ իր մէջ կը պարունակէ բովանդակ զաւելտալի աշխարհը, եւ վէս ու ցասկոտ Սարոյեաններուն՝ որոնք իրենց մէջ կը պարունակեն հանուր մարդկութիւնը: Թէպէտ այս գրքին մէջ երեւցող ռեւէ տիպար չի ներկայացներ շնչող կամ անշնչացած ռեւէ հարազատ անձ, սակայն եւ այնպէս, ինչպիս սովորութիւն է ըսել, ո՛չ ալ հոն ներկայացուած ռեւէ անձ լոկ վիպական ստեղծագործութիւն մը կը հանդիսանայ: Ընտանիքիս ռեւէ մէկ անդամն անկարող պիտի ըլլայ ինքզինքը լիապէս ներկայացուած գտնել այս գրքին ռեւէ մէկ անձին մ՛ջ, սակայն միանգամայն անոնցմէ ո՛չ ոք պիտի կարենայ ինքզինքն ամ-

բողջապէս բացակայ գտնել ասոնցմէ ունէ մէկէն:
Եթէ այս ճիշդ է մեզ համար, հաւանօրէն այն ճիշդ
է նաեւ ամէն մարդու համար: Եւ հեղինակին կար-
ծիքով պարտն ու պատշաճն այ այդ է արդէն:

Գալով Կալիֆորնիոյ Ֆրէզնօ քաղաքին մէջ շըն-
չող աշխարհին՝ եթէ անկէ մաս մը չքացած է այ-
ժըմ, չքացած է նաեւ հեղինակին անոր հանդէպ
կրած պատանեկան անհանդուրժողութիւնը:

ՈՒՒԼԵԸՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆ

Սան Ֆրանսիսկօ, Յունվ. 30, 1940

ԾԱՆՕԹ.- Հեղինակին իսկ թելադրանքով՝ կը
յապաւենք իր գրքի նախաբանին մեծագոյն մա-
սին թարգմանութիւնը: Մ. Հ.

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉԻՆ ԽՕՍՔԸ

Իր յատուկ թնդրանքին վրայ էր որ ձեռնարկեցի մերազգի մեծահռչակ գրագետին կարն պատմուածքներու այս հաւաքածոյին հայերէնի թարգմանութեան:

Ամէն թարգմանիչ երկու տիրոջ ծառայելու դժբախտ հարկադրանքին ներքեւ կը գտնուի: Այսինքն՝ ան հաւատարմութիւն կը պարտի իր թարգմանած երկին թէ՛ ոգւոյն եւ թէ տառին: Յետոյ՝ յանախ ան ինքզինքն այս երկու տերերէն մին միւսին զոհելու երկընտրանքին առջեւ կը գտնէ:

Այս հատորին թարգմանիչն ամէն անգամ որ նման դրութեան մը մէջ է գտնուած՝ առանց վարանելու տառը զոհած է ոգւոյն, ինչ որ, իր կարծիքով, երկու չարեաց փոքրագոյնն է: Ի հարկէ ասկէ պէտք չէ հետեւցնել թէ թարգմանիչը սանձարձակօրէն օգտուած է իր այդ ինքնաշնորհ ազատութենէն: Ընդհակառակն ան բարեբախտաբար քիչ անգամ հարկադրուած է եղած այդ ազատութիւնը կիրարկելու:

Ուիլեըմ Սարոյեանի անձն ու գրականութիւնը պէտք չունին ծանօթացման, ա՛յնքան որ հանրածանօթ է ինք, ինչպէս նաեւ իր մշակած գըրականութիւնը: Մօտ տասնամեակ մ'առաջ ան գարնանային ջերմանուշ անձրեւի մը պէս սկսաւ

ողողել ամերիկեան գրական անջրդի հրապարակը կարն պատմութենքներու հեղեղանման տեղատարափով մը: Կարն պատմութենքներու համեմատաբար սեղմ սահմաններէն վերջերս ան թեւածեց թատերական գրականութեան աւելի ընդարձակ, բայց միանգամայն շատ աւելի պահանջկոտ դաշտը, որուն մէջ կատարած իր նուաճումները նոյնիսկ աւելի խոշոր եւ նշանակալից են: Գրական այս երկու ասպարէզներուն մէջ եւս, Սարոյեան իր ինքնայատուկ եւ անօրինակելի ռեով, նուրբ սրախօսութեամբ, Մարկ Տուէյնեան հեզնանքով, կենսապաշտ փիլիսոփայութեամբ, շամանդադի մը մէջ տիեզերքը խտացնելու հնարամտութեամբն ու համամարդկային եղբայրութեան աւետարանին մոլեռանդ քարոզչութեամբն անգլօ-ամերիկեան գրականութեան ամենաշատ փնտռուած դեմքերէն մին հանդիսացաւ:

Ինչպէս ամէն նորագիտ մեծութիւն ամէն ասպարէզի մէջ, Ուիլեյմ Սարոյեան եւս գրական երկնակամարին վրայ յայտնութեան իր առաջին օրէն իր շուրջը բուռն փոթորիկ մը շարոյց եւ հանդիսացաւ գրադատներու կոուախնձորը: Իր տաղանդի մեծութեան եթէ ուրիշ փաստ գոյութիւն չունենար, այս երեւոյթն ինքնին բուական պիտի ըլլար:

Սկիզբէն եւեթ գրական քննադատներու զսակարգը իր անոր հանդէպ վերաբերումին մէսուր կերպով բաժնուեցաւ զանազան խմբի

ւորումներու: Ոմանք իր մշակած գրականութեան մէջ նարպիկ բառախաղերէ, շլացուցիչ Թրագներու հարտար դասաւորումէ եւ դարձուածքներէ շատ աւելի բան մը չտեսան: Ուրիշներ՝ յղացումի, գիտի, երեւակայութեան արտասովոր ձիքք մը նշմարելով հանդերձ, շեշտեցին իր գրելու տեքնիկի ազդակազդ թերութիւնները: Արուեստագէտ մը՝ թերեւս, կ'ըսեն ասոնք, բայց արհեստաւոր՝ ամենեւեմ: Կայ գրողատներու երրորդ խմբակ մը, սակայն, որոնց թիւը հետզհետէ կ'անի, որոնք Ճիյն Նաթանի հետ գինքը կը նկատեն ամերիկեան Մերօրեայ Գրականութեան երկնակամարին վրայ շողշողացող միակ աստղը՝ որ իր վրայ հանհարի մը ցոլքերը կը կրէ:

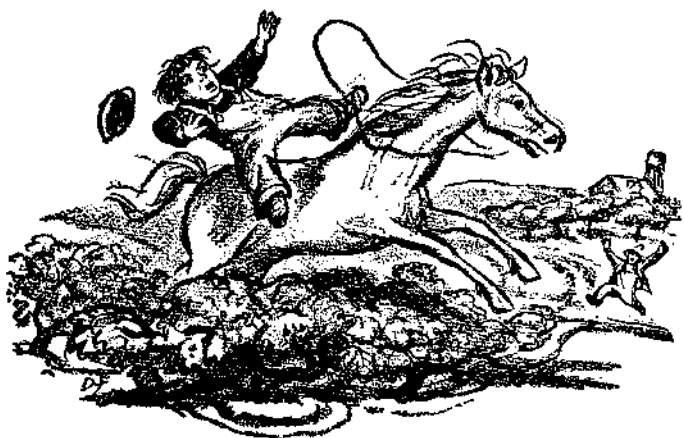
Բայց հայ ժողովուրդն իր այս հանհարեղ գաւաղով հպարտ զգալու իր սեփական պատճառներն եւս ունի: Այս հիւրընկալ, բայց օտար ասիերուն վրայ ծնած եւ սնած ըլլալով հանդերձ՝ Ուիլիերմ Սարոյեան ո՛չ միայն հայ մ'է իր ոտքերուն եղունգներէն միջեւ գլխուն մագերը - հայ մ'իւր բովանդակ էութեամբ՝ հպարտ իր ցեղին անցեալով եւ հաւատաւոր անոր ապագային վերաբերմամբ, այլ իր համակ գրականութիւնն օժուել է հայկական շունչով: Իր ներկայացուցած տիպերուն մեծ մասը հոգեբանական խորքով հայ են:

ԱՆՈՒՆՍ ԱՐԱՄ է հատորը, որուն թարգմանութեամբ հայ թարգմանական գրականութեան համեստ նպաստ մը բերած ըլլալու յա-

Լակնութիւնն ունիմ, Սարոյեանի ամենաշատ սիրած երկն է: Ան ամենաջերմ ընդունելութիւնը գրտաւ անգլիախօս աշխարհին մէջ: Կը սիրեմ յուսալ թէ անոր հայերէն թարգմանութիւն նոյնպիսի ջերմ ընդունելութեան պիտի արժանանայ նաեւ մեր գրասէր, հասարակութեան կողմէ:

1945

Մ. Կ.

ԱՄԱՌՆ ԵՐԲ ԳԵՂԱՆԻ ՍՊԻՏԱԿ
ՉԻ Մ՛ՈՒՆԵՑԱՆՔ

Հին բարի օրերէն մէկը՝ երբ ես հագիւ տաար տարեկան էի եւ աշխարհը լի էր երեւակայելի ամէն տեսակ շքեղանքով եւ կեանքը դեռ երազ մը սոսկ հանոյաշատ եւ դաղտնալից, հօրեղբօրորդիս Մուրադ, որ խելատին մէկը կը համարուէր ինձմէ զատ իրեն ծանօթ ուրիշ ամէն մարդու կողմէ, ժամն առաւօտեան չորսին մեր տունն եկաւ եւ սենեակիս պատուհանը բախելով արթնցուց զիս:

- Արա՛մ, ձայնեց ան:

Անկողնէս վեր ցատկելով պատուհանէն դուրս նայեցայ: Աչքերուս չէի կրնար հաւատայ:

Արշալոյսը դեռ ծագած չէր թէպէտ, բայց ամառ էր եւ լուսաբացը ո՛չ շատ հեռու, ուստի քաւականաչափ լոյս էր փտահանալու համար թէ չէի երագեր:

Հօրեղբօրորդիս Մուրադ բազմած էր գեղանի սպիտակ ձիու մը վրայ: Գլուխս պատուհանէն դուրս ցցեցի եւ աչքերս շփեցի:

- Այո՛, ըսաւ ան հայերէն, տեսածդ երազ չէ, այլ՝ ձի մը: Աճապարելու ես, եթէ դուն ալ կը փափաքիս հեծնել:

Ինծի անծանօթ չէր թէ Մուրադ կեանքի վայելքին սիրահար մ'էր անելի քան ուրիշ ոեւէ մէկը՝ որ սխալմամբ ինկած էր այս մոլորակին վրայ:

Քայց եւ այնպէս անկարող էի տեսածիս հաւատալու:

Նախ եւ առաջ՝ իմ կանխագոյն յիշողութիւններս հիւսուած էին ձիերու շուրջ, իսկ առաջին տենչանքներս կեդրոնացած՝ ձի հեծնելու վրայ:

Ասիկա իրերու կացութեան գմայլելի դրուագն էր:

Երկրորդ՝ աղքատ էինք մենք:

Իսկ այս՝ իրերու կացութեան այն դրուագն էր՝ որ աչքերուս տեսածին հաւատալու արգելք կը հանդիսանար:

Աղքատ էինք մենք: Դրամ չունէինք: Մեր բովանդակ տոհմը չքաւոր էր: Գարօղյանեան գերդաստանի մէն մի շառաւիղը աշխարհի ամենէն ապշեցուցիչ եւ զաւեշտայի չքաւորութեան մէջ կ'ապրէր: Ո՛չ ոք, ո՛չ իսկ մեր ընտանիքի ծերունիները կարող էին ըմբռնել թէ ո՛րպէ կը ճարէինք մեր փոքերը կուշտ պահելու համար հարկ եղած դրամը: Կարեւորագոյնն այն էր, սակայն, որ մենք համբաւաւոր էինք մեր պարկեշտութեամբը: Մենք մեր պարկեշտութեամբ համբաւաւոր եղած էինք շուրջ տասնեւմէկ դարեր, նոյնիսկ այն ժամանակ՝ երբ ամենափարթամ գերդաստանը կը հանդիսանայինք երկրի մը մէջ, գոր սիրած էինք շփոթել աշխարհին հետ: Մենք նախ հպարտ էինք՝ ապա պարկեշտ, եւ յետոյ կը հաւատայինք շիտակի եւ սիտալի սկզբունքին: Մեզմէ ո՛չ ոք կ'ուզէր օգտուիլ ուրիշի մը նեղ դրութենէն, իսկ գողութեան խօսքն իսկ կարելի չէր ընել:

Հետեւաբար՝ թէպէտ կը տեսնէի այդ վերին աստիճանի գմայլելի ձին, թէպէտ կ'առնէի անոր վերին

աստիճանի ախորժեղի հուտը, թէպէտ կը լսէի անոր վերին աստիճանի զգլխիչ շնչատուփիւնը, բայց չէի կրնար հաւատալ թէ այն կարող էր ռեւէ կապ ունենալ Մուրադ հօրեղբօրորդուոյս հետ, կամ ինձ հետ եւ կամ մեր ընտանիքի նիրհած թէ արթուն ռեւէ մէկ այլ անդամին հետ: Որովհետեւ գիտէի թէ Մուրադ չէր կրնար զայն զնած ըլլալ, ապա ուրեմն գողցած ըլլալու էր, իսկ ես կը մերժէի հաւատալ թէ ան երբեւիցէ կարող էր գողութիւն ընել:

Անհնար էր Գարօղլանեան ընտանիքի ռեւէ մէկ անդամին համար գող մ'ըլլալ:

Ակնարկս նախ սեւեռեցի հօրեղբօրորդուոյս եւ ապա՝ ձիուն վրայ: Երկուքին ալ դէմքը կը շողար բարեպաշտիկ անդորրութեամբ եւ խնդումով մը, ինչ որ մէկ կողմէն ինձի կ'առթէր բերկրանք, միւս կողմէ՝ սարսափ:

- Մուրա՛դ, սկսայ, ուրկէ՞ գողցար այս ձին:

- Պատուհանէն վա՛ր ցատկէ, եթէ կը փափաքիս ձի հեծնել, եղաւ իր կտրուկ պատասխանը:

Ճիշդ էր ուրեմն: Իսկապէս ան գողցած էր ձին: Այլեւս ներելի չէր այդ մասին տարակուսիլ: Այժմ ան եկած էր ինձ եւս հեծնելու պատահութիւնը տալու, եթէ կը փափաքէի:

Սակայն վերջ ի վերջոյ ինձ այնպէս թուեցաւ թէ սոսկ հեծնելու նպատակով կատարուած ձիու գողութիւնն եւ ռեւէ այլ տեսակի, գոր օրինակ, դրամի գողութիւնը նոյնօրինակ բաներ չէին: Որքան իմ խելքս կը գորէր՝ ձիու գողութիւնը զուցէ երբեք ալ գողութիւն չէր: Եթէ դուք եւս ինձ եւ Մուրադ

հօրեղբօրորդուոյս պէս ձիու խենթ եղած ըլլայիք, դուք եւս, գողութիւն պիտի չսեպէիք կատարուածը: Պէտք չէր որ գողութիւն համարուէր այն, քանի որ ձին ծախու չէր հանուած. իսկ ես վստահ էի թէ այդ բանը երբեք տեղի պիտի չունենար:

- Սպասէ՛ հագուիմ, ըսի:

- Շա՛տ լաւ, բայց աճապարէ՛, պատուիրեց ան: Հագուստներս հապճեպով վրաս նետելով պատուհանէն ցատկեցի բակը եւ բարձրացայ ձիուն քամակը՝ Մուրադ հօրեղբօրորդուոյս ետեւը:

Այդ տարին մենք կը բնակէինք քաղաքին ծայրամասը՝ Ուոլնրտ փողոցին վրայ: Մեր տան ետեւ կը տարածուէր բաց դաշտը - այգիներ, մրգաստաններ, ջրառուններ եւ դաշտուղիներ: Երեք բոպէ չանցած արդէն Օլիվ փողոցին վրայ էինք եւ ձին սկսած էր համաչափ ընթանալ: Օղը թարմ էր եւ շնչելն հաճելի: Հրաշալի էր զգալ ձիուն վագրը: Մուրադ՝ որ մեր ընտանիքի ամէնէն խենթուկ անդամներէն մէկն էր նկատուած, սկսաւ երգել, ըսել կ'ուզեմ, գոռալ:

Ամէն ընտանիք իր մէջ կ'ունենայ խենթ երակ մը եւ հօրեղբօրորդիս Մուրադ նկատուած էր բընական շառափող մեր տոհմի այդ խենթ երակին: Իրմէ առաջ կու գար Խոսրով հօրեղբայրս, վիթխարի մարդ մը՝ սեւ մազերով ծածկուած հուժկու գլուխով եւ պեխերով՝ որ ամենահաստն էին Սան Վոկին հովտին մէջ: Մարդ մը՝ խառնուածքով ա՛յնքան վայրագ, ա՛յնքան դիւրաբորբոք եւ անզուսպ՝ որ հանդիպողը կը պապանձեցնէր միմիայն վրան

գոռայով - վնաս չունի, ականջ մի՛ տար:

Այդքա՛ն միայն, ո՛չ աւելի, ո՛չ պակաս: Եւ հոգ չէր թէ ո՛վ ինչի՛ մասին կը խօսէր: Անգամ մի՛ր սեփական որդին՝ Արաք ութը բլակ վագելով կերթայ սափրիչի մը խանութը, ուր իր հայրը պէտքերը կոկել կու տար, յայտնելու համար որ իրենց տունն հրդեհ էր ինկած: Մեր Խոսրովն է կը շտկուի իր աթոռին մէջ ու կը գոռայ - վնաս չունի, ականջ մի՛ տար: Սափրիչը կը միջամտէ - բայց տղան կ'ըսէ թէ տունը հրդեհ է ինկած: Խոսրով կը գոռայ նորէն - հե՛րիք է, վնաս չունի լաի, չէ՞:

Հօրեղբօրորդիս Մուրադ ահա այս մարդուն շոռաւիզը կը նկատուէր, թէպէտեւ Մուրադին հայրը Ձոհրապն էր, որ բացի գործնական մէկն ըլլալէ ուրիշ արժանիք չունէր: Ահա թէ ի՛նչ էր իրերու վիճակը մեր տոհմին մէջ: Մէկը կարող է իր որդւոյն մսին հայրն ըլլալ, բայց այդ դեռ չի նշանակեր թէ ան նաեւ հայրն է անոր հոգւոյն: Մեր տոհմի հոգեկան զանազան յատկութեանց բաշխումը սկիզբէն ի վեր եղած էր քմահաճ եւ խոտորնակ:

Ձին հեծանք թէ չէ՛ հօրեղբօրորդիս սկսաւ երգել: Կարծես թէ կը գտնուէինք մեր պապենական երկիրը, որը մեր դրացիներէն գէթ ոմանց կարծիքով, մեզի յարմար միակ վայրն էր: Ձիուն թոյլ տուինք որ ուզածին չափ վագէր:

Ի վերջոյ հօրեղբօրորդիս Մուրադ խօսք առաւ կրկին - վա՛ր իջի՛ր, ես կ'ուզեմ մինակս հեծնել:

- Թոյլ պիտի տա՞ս որ յետոյ ես ալ մինակս հեծնեմ:

- Ատիկա ձիուն գիտնալիք բանն է, վա՛ր իջի՛ր, կրկնեց հօրեղբորորդիս:

- Ձին փտահաբար թոյլ կու տայ որ ես ալ հեծնեմ, շարունակեցի:

- Այդ կը տեսնենք, պատասխանեց ան: Մի՛ մոռնար որ ես իմ սեփական վարուելակերպս ունիմ ձիերու հետ:

- Քու ձիերու հետ ունեցած վարուելակերպդ ե՛ս ալ ունիմ, պնդեցի:

- Վա՛ր իջիր: Քէթ քու ապահովութեանդ սիրոյն յուսանք որ այդ այդպէս է, աւելցուց Մուրադ:

- Շա՛տ լաւ, բայց մի՛ մոռնար որ ինձի ալ թոյլ պիտի տաս մինակա հեծնել, պնդեցի ես:

Ես վար իջայ, իսկ հօրեղբորորդիս ձին կըրունկներովը խթանելով հրամայեց անոր – վազէ՛: Ձին վեր ցցուեցաւ իր ետեւի սրունքներուն վրայ, խրխնջաց եւ անձնատուր եղաւ խօլական սրարշաւի մը:

Ասկէ առաջ երբեք ասկէ աւելի ակնհաճոյ տեսարանի մը առջեւ գտնուած չէի: Մուրադ ձին սըրընթաց քշեց չոր խոտերով լեցուն դաշտի մը մէջէն դէպի ջրառու մը, ձիով ցատկեց առուին վրայէն եւ հինգ րօպէ հաք վերադարձաւ վրան գլուխը թըջած:

Արեւը վեր կը բարձրանար:

- Այժմ հեծնելու կարգն իմս է, վերսկսայ ես:

Մուրադ ձիէն վար ցատկելով հրամայեց ինձ – հեծի՛ր:

Նետուեցայ ձիուն քամակը եւ պահ մը ամե-

նասարափելի վախն զգացի: Ձին անշարժ կեցած էր:

- Ինչի՞ է կ'սպասես, կողերը խթանէ, պատուիրեց Մուրադ: Չայն իր տիրոջը վերագարձնելու ենք դեռ մարդ անկողնէն չելած:

Խթանեցի ձիուն կողերը: Ան կրկին վեր ցցուեցաւ, խրխնջաց եւ սկսաւ սուրալ: Ինչ ընելիքս չէի գիտեր: Փոխանակ դաշտի մէջէն դէպի ջրառուն արշաւելու՝ ձին ճամբայ ինկաւ դէպի Տիգրան Հալէպեանի այգին, եւ երբ հոն հասանք, սկսաւ ցատկրուել որթատունկերու վրայէն: Ան արդէն եօթը որթատունկերու վրայէն ցատկած էր՝ երբ ես վար ինկայ: Հակառակ ատոր ձին շարունակեց իր վագրը:

Մուրադ ճամբան ի վար վագելով կը պոռար - քու մասիդ չէ որ մտահոգուած եմ, կարելորը այդ ձին բռնելն է: Իուն ա՛յս կողմը գնա, ես ալ սա՛ կողմը կ'երթամ: Եթէ իրեն հանդիպելու ըլլաս՝ հետը քաղցրութեամբ վարուէ, ես շուտով կը հասնիմ:

Ես իմ ճամբաս շարունակեցի դարվար՝ մինչ հօրեղբօրորդիս դաշտին մէջէն կը յառաջանար դէպի ջրառուն: Կէս ժամ անցաւ մինչեւ որ Մուրադ ձին գտաւ եւ հտ բերաւ դայն:

- Եո՛ւտ, վրա՛ն նետուէ, արդէն ամէն մարդ արթնցած է, հրամայեց ան:

- Ի՞նչ պիտի ընենք այժմ, հարցուցի ես:

- Կամ անմիջապէս վերագարձնելու ենք զայն եւ կամ պահելու ենք մինչեւ վաղը առաւօտ, պատասխանեց Մուրադ:

Սակայն մտահոգ մէկու մը երեւոյթը չունէր

հօրեղբորորդիս եւ ես վստահ կ'զգայի թէ ան ձին պիտի պահէր գէթ ժամանակ մը եւս:

- Ո՞ւր պիտի պահենք զայն, հարց տուի:
- Ես տեղ մը գիտեմ, եղաւ իր պատասխանը:
- Ո՞րքան առաջ գողցար զայն, կրկին հարց տուի եւ:

Յանկարծ միտքս ինկաւ որ Մուրադ ժամանակէ մը ի վեր առաւօտները կանուխ այսօրինակ պրտոյտներ կ'ընէր: Այս առաւօտ եկած էր զիս ալ հետն առնելու՝ լաւ գիտնալով թէ ի՞նչքան մեծ փափաք ունէի ձի հեծնելու:

- Զի՞ուն գողութեան խօսքն ընողն ո՞վ է, պատասխանեց Մուրադ գրգռուած:

- Ինչեւիցէ, երբէ՞ն ի վեր ձիով պտոյտներ կ'ընես առաւօտները:

- Ասիկա առաջին առաւօտն է:

- Հաւատա՞մ խօսքիդ:

- Ի հարկէ ո՛չ, բայց եթէ բռնուելու ըլլանք այդպէս խօսելու եւ, խորհուրդ տուաւ հօրեղբորորդիս: Չեմ ուզեր որ երկուքս ալ ստախօս դուրս գանք: Որքան որ դուն գիտես՝ մենք ձիով պտոյտ կատարած ենք միայն այս առաւօտ:

- Ետ՛տ լաւ, համաձայնեցայ եւ:

Ան կամացուկ մը ձին առաջնորդեց լքուած այգիի մը գոմը, որ ժամանակին Ֆէթվահեան անունով այգեպանի մը պարծանքն էր եղած: Գոմին մէջ դեռ կը մնար բաւական վարսակ եւ չոր առւոյտ:

Սկսանք քալել դէպի տուն:

- Դիւրին բան չէ ձիերուն ուղածդ ընել տալ,

սկսաւ պարծենալ Մուրադ: Ան նախ ջանաց փախուստ տալ, բայց ինչպէս արդէն ըսի քեզի, ես իմ յատուկ վարուելակերպս ունիմ ձիերու հետ: Ես իմ ամէն ուզածս կրնամ ընել տալ անոնց: Անոնք զիս լաւ կը հասկնան:

- Ի՞նչպէս կ'ընես, հարցուցի:

- Իմ եւ անոնց միջեւ յատուկ հասկացողութիւն մը գոյութիւն ունի, կրկնեց Մուրադ:

- Այո՛, բայց ի՞նչ տեսակ հասկացողութիւն:

- Պարզ եւ պարկեշտ հասկացողութիւն մը:

- Երանի՛ թէ ես ալ կարող ըլլայի նման հասկացողութիւն մը մշակել ձիերու հետ:

- Դուն դեռ երախայ մ'ես: Երբ տասնեւերեք տարեկան ըլլաս՝ դուն ալ կերպը կը սորվիս, եղաւ հօրեղբորորդոյս պատասխանը:

Տուն գնացի եւ ախորժակով նախաճաշ մ'ըրի:

Նոյն կէսօրէն վերջ հօրեղբայրս Խոսրով մեր տունն եկաւ գաւաթ մը սուրճ խմելու եւ սիգարէտ ծխելու: Ան բազմեցաւ հիւրանոցը եւ սկսաւ ըմպել իր սուրճը, ծխել եւ վերջիշել մեր հինաւուրց հայրենիքը: Քիչ յետոյ ներս մտաւ ուրիշ այցելու մը, ձան Բայրօ անունով այգեպան մը, ասորի մը, որ առանձնութենէ մղուած հայերէն էր սորված: Մայրս մենաւոր այցելուին սուրճ եւ ծխախոտ հրամցուց, եւ ան եւս սիգարէտ մը փաթեթելով սկսաւ իր սուրճն ըմպել եւ սիգարէտը ծխել, բայց ի վերջոյ տխուր հատաչ մը արձակելով խօսք բացաւ - անցեալ ամսու մէջ գողցուած սպիտակ ձիս դեռ գտնուած չէ: Խելքիս չի պառկիր կոր:

Հօրեղբայրս Խոսրով չափազանց գրգռուած՝ ըսկրտաւ պոռպոռայ - փնաս չունի, ի՞նչ արծէք ունի ձիու մը կորուստը: Մենք բոլորս մի՞թէ կորսնցուցած չենք մեր հայրենի երկիրը: Ի՞նչ իմաստ ունի այսպէս լալ ու ողբալ կորսուած ձիու մը վրայ:

- Ծատ դիւրին բան է քեզ պէս քաղցրիներու համար այդպէս մեծ մեծ ջարդել, պատասխանեց ձան Բայրօ: Հապա ի՞նչ ըլլայ կառքս: Առանց ձիու կառքն ի՞նչ բանի կու գայ:

- Ականջ մի՛ տար, գոռալով կրկնեց Խոսրով հօրեղբայրս իր սովորական յանկերզը:

- Հոս գալու համար ստիպուած եղայ տասը մղոն տեղ քալել, գանգատեցաւ ձան Բայրօ:

- Սրունքներդ դեռ կը գործեն, չէ՞, պոռաց հօրեղբայրս:

- Զախ սրունքս տկար է, աւելցուց այգեպանը:

- Ատանկ պարսպ բաներու ականջ մի՛ տար, պէ՛, շարունակեց գոռալ հօրեղբայրս:

- Այդ ձին վրաս վախժսուն դոլարի նստաւ, շարունակեց այգեպանը:

- Ես թքեր եմ այդ դրամին վրայ, պոռթկաց Խոսրով հօրեղբայրս: Ապա ոտքի ցատկելով տունէն դուրս նեմեց՝ ետեւէն ամուր մը փակելով մազ - դուռը:

Մայրս միջամտելով բացատրեց.

- Ազնիւ սիրտ մ'ունի ան: Խեղճը այնպէ՛ս հայրենակարօտ է եւ այնպիսի՛ խոշոր կազմ մ'ունի որ:

Այգեպանը մեկնեցաւ եւ ես հօրեղբօրորդի Մուրադինց տունը փութացի:

Մուրադ նստած էր դեղձենիի մը տակ եւ կը ջանար դարձանել թռչելու անզօր կարմրայանջի մը վիրաւոր թեւը: Ան գրոյցի մէջ էր թռչունին հետ:

- Ի՞նչ է պատահեր, հարց տուաւ ինձ Մուրադ:

- Այգեպան ձան Բայրոյին հանդիպեցայ, մեզ այցելութեան էր եկած, հաղորդեցի ես: Ամիս մըն է անցեր ձին բերելէդ ասդին: Կ'ուզեմ որ խօսք տաս ինձի թէ զայն պիտի չվերադարձնես մինչեւ որ ես ալ հեծնել սորվիմ:

- Տարի մը կ'առնէ մինչեւ քու սորվելդ, դիտել տուաւ Մուրադ:

- Այն ատեն տարի մը պահելու ենք զայն, թե-
լադրեցի ես:

- Ի՞նչ, վրաս գոռաց Մուրադ, Քարօղյանեան գեր-
դաստանի անգամի մը գողութիւն գործելու թելադ-
րա՞նք կ'ընես: Ձին իր պատկան տիրոջ կերպար-
ձրելու է:

- Ե՞րբ, հարցուցի ես շուարած:

- Ամէնէն ուշը վեց ամիսէն, եղաւ իր պատաս-
խանք:

Մուրադ թռչունն օդին մէջ նետեց: Խեղճ անա-
տունը թռչելու մեծ ճիգ ի գործ կը դնէր: Երկու ան-
գամ քիչ մնաց վար պիտի իյնար, բայց վերջապէս
թռաւ զնաց՝ բարձրէն եւ շիտակ:

Ամբողջ երկու շաբաթ Մուրադ եւ ես առաւօ-
տուն կանուխ դուրս կը բերէինք ձին իրեն թաքըս-
տոց ծառայող լքուած այգիի գոմէն եւ վրան կը
հեծնէինք: Երբ մինակս հեծնելու կարգն իմս կ'ըլ-
լար՝ ան որթատունկերու եւ ցած ծառերու վրայէն

ցատկոտելով զիս վար կը ձգէր եւ փախուստ կուտար: Այսուհանդերձ ես դեռ յոյսս կտրած չէի թէ ժամանակի ընթացքին Մուրադին չափ լաւ ձի հեծնել պիտի սորվէի:

Առաւօտ մը երբ Ֆէթվաճեանի լքուած այգին կ'երթայինք՝ քաղաքի ճամբուն վրայ մեր դիմացն էլաւ այգեպան Ճան Բայրօն:

- Բարի լո՛յս, Ճան Բայրօ, ըսաւ Մուրադ այգեպանին:

- Աստուծոյ բարի՛ն, իմ բարեկամներուս տղաքը, պատասխան տուաւ ան: Ի՞նչ է ձեր ձիուն անունը:

- Իմ Սիրտս, ըսաւ Մուրադ հայերէն:

- Սիրո՛ւն ձիու՛ն սիրո՛ւն անուն, եղաւ Ճան Բարոյի նկատողութիւնը: Կ'երդնում որ ասիկա քանի մը շաբաթ առաջ ինձմէ գողցուած ձին է: Թոյլ կուտա՞ք որ բերանը քննեմ:

- Անշո՛ւշտ, աճապարեց պատասխանել Մուրադ:

Այգեպանը ձիուն բերանը քննեց:

- Ակոռայ առ ակոռայ նոյնինքն է, եզրակացուց ան: Պիտի չվարանէի երզում առնել թէ ասիկա իմ ձիս է, եթէ ճանչցած չլլայի ձեր ծնողքը: Ծանօթ է ինձ ձեր ծնողաց պարկեշտութեան համբարը: Բայց եւ այնպէս ձին իմ ձիուս գոյգն է: Կասկածամիտ մէկն աւելի պիտի հաւատար իր աչքերուն քան իր սրտին: Բարի ճանապարհ, իմ դեռատի բարեկամներս:

- Մնա՛ս բարով, Ճան Բայրօ, պատասխան տրուաւ հօրեղբորորդիս Մուրադ:

Յաջորդ առաւօտ կանուխ ձան Բայրոյին այգին
գացինք եւ ձին գոմը կապեցինք: Շուները մեր բո-
լորտիքը կը դառնային անաղմուկ:

- Շուներուն նայէ՛, փսփսացի Մուրազին: Կը
կարծէի թէ պիտի հաջէին:

- Կը հաջէին եթէ եկողն ուրիշ մէկն ըլլար, յո-
խորտաց Մուրազ: Սակայն ես անոնց հետ վարուե-
լու կերպը գիտեմ:

Հօրեղբօրորդիս գրկախառնուեցաւ ձիուն հետ:
Իր քիթը սեղմելով անոր քթին՝ շոյեց գայն: Ապա
մեկնեցանք:

Նոյն կէսօրէն վերջ ձան Բայրօ իր կառքով
մեր տունն եկաւ եւ ցոյց տուաւ իր գողցուած բայց
յետոյ վերադարձուած ձին:

- Մէջէն չեմ կրնար կոր ելլել, կը կրկնէր ան:
Փա՛ռք Տիրոջ, ձիս թէ՛ ոեւէ ժամանակէ աւելի
լաւ վիճակի մէջ է եւ թէ՛ ալ աւելի մեղմաբարոյ:

Հօրեղբայրս Խոսրով, որ այս պահուս հիւրա-
նոցը կը գտնուէր, գայրացած սկսաւ պոռպոռալ -
ձայնդ կտրէ՛, մարդ Աստուծոյ, ձայնդ կտրէ՛, ա-
տանկ պարապ բաներու ականջ մի՛ տար:

ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ
ԴԷՊԻ ՀԷՆՑԸՐԴ

Վերջապէս հասաւ այն օրը՝ երբ տարաբախտ հօրեղբայրս ձորգի կարգի դնելու էր իր հեծանիւը եւ երթալու շէնֆրդ, մեզմէ քսանեւեօթը մղոն հեռու, ուր կը թուէր թէ պիտի կարենար գործ մը ճարել: Ես եւս ընկերացայ իրեն, թէպէտ նախ խօսք եղաւ իմ տեղս հօրեղբորորդւոյս Վազգի երթալուն մասին:

Մեր ընտանիքն իր յարկին տակ ձորգիի նման խել մը պատսպարած ըլլալուն համար մասնաւոր դժգոհանք մ'արտայայտել չէր ուզեր թէպէտ, բայց կ'ուզէր գէթ ամրան ընթացքին պահ մը անոր գոյութիւնը մոռնալու առիթն ունենալ: Ընտանիքի շէնֆրդ երթալն ու գործ մը ճարելն ամէն տեսակէտէ լաւ պիտի ըլլար: Նախ՝ ինքը ձորգին քիչ մը դրամ կը վաստկէր եւ յետոյ՝ պահ մը աչքէ հեռու կ'ըլլար ան: Կարելորդ զինքը աչքէ հեռու պահելն էր:

- Գետինն անցնի ինքն ալ իր քանոնն ալ, կը սրտնեղէր մեծ հայրս: Եթէ երբեք զրքի մը մէջ կարդալու ըլլաք մարդու մը մասին՝ որ ծառի մը տակ նստած օրն ի բուն քանոն կը նուագէ, գիտցէ՛ք որ զրքին հեղինակը անգործնական մարդուն մէկըն է: Թո՛ղ երթայ իր քանոնին հետ քիչ մը քրտնի

արեւին տակ:

- Հիմա է որ այդպէս կ'ըսես, միջամտեց մեծ մայրս: Ես հետզ կը խօսիմ շաբաթ մը յետոյ: Սպասէ՛ մինչեւ որ երաժշտութեան կարօտն զգանք նորէն:

- Պարապ խօս'սք, պատասխանեց մեծ հայրս: Եթէ երբեք գրքի մը մէջ կարդալու ըլլաք թէ՛ երջանիկ մարդն այն է որ երգել կը սիրէ, գիտցէ՛ք որ գրքին հեղինակը պարզապէս երազատես մէ՛, որ հազար տարիէն գործնական մէկը չի կրնար ըլլալ: Թողէ՛ք որ երթայ: ՀէնՖրրոզ մեզմէ միայն քսանեւեօթը մզոնի հեռաւորութիւն մ'ունի: Բանաւոր հեռաւորութիւն մ'արդարեւ:

- Հիմա է որ այդպէս կ'ըսես, կրկնեց մեծ մայրս: Երեք օր չանցած մելամաղձոտութիւնը քեզ պիտի պատէ: Այն ատեն վստահ եմ թէ վագրի նման բոլորտիքդ պիտի դառնաս եւ ես պիտի ըլլամ քու վերագ խնդացողը:

- Վերջապէս կնիկմարդ ես, շարունակեց մեծ հայրս: Եթէ երբեք հարիւրաւոր էջերէ բողկացած մանր գրերով գրքի մը մէջ կարդալու ըլլաք թէ՛ կնիկմարդ ըսուածը իսկապէս հրաշակերտ մէ՛, գիտցէ՛ք որ գրքին հեղինակը իր կնոջմէ երես դարձուցած՝ երազներու աշխարհին մէջ կը թափառի: Թողէ՛ք որ երթայ:

- Խօսքին պարզն այն է՝ որ դուն այլեւս երիտասարդ մը չես եւ այդ է որ քեզ այսպէս մոռնելու տայ, քննադատեց զինքր մեծ մայրս:

- Բերանդ գոցէ՛, սաստեց մեծ հայրս, բերանդ գոցէ՛, թէ չէ ապտակը կը հասնի:

Մեծ հայրս պահ մը աչքերն իր գաւակներուն եւ
թոռներուն վրայ պտտցնելէ յետոյ շարունակեց.

- Ես այն կարծիքէն եմ որ ան Հէնֆըրդ երթա-
լու է իր հեծանիւով: Ի՞նչ է ձեր կարծիքը:

Բերան բացող չեղաւ:

- Ապա ուրեմն այդ հարցը վճռուած է, եզրակա-
ցուց ան: Այժմ տեսնենք թէ ո՛վ երթալու է անոր
հետ: Մեր անկարգ տղոցմէ ո՞ր մէկը պիտի կրէ
ձորգիին ընկերակցելու պատիժը: Եթէ երբեք գրքի
մը մէջ կարդալու ըլլաք թէ՛ ուրիշ քաղաքներ ճամ-
բորդելն երիտասարդներու համար հաճելի փոր-
ձառութիւն մ'է, գիտցէ՛ք որ գրքին հեղինակը ութ-
սուն կամ ինըսունամեայ ծերուկ մ'է որ իր տղա-
յութեան օրերուն տունէն կառքով հեռացած է հա-
զի հազ երկու մղոն: Այժմ ո՞ր մէկը պատժելու է:
Վա՞զբը: Պատժուողը Վա՞զբը պիտի ըլլայ: Առա՛ջ
եկուր, տղա՛յ:

Վազզ ոտքի ելլելով կանգնեցաւ ծերունիին
առջեւ: Մեծ հայրս խոժոր ակնարկ մը նետեց անոր
վրայ՝ պիխերը ոլորելով եւ կոկորդը մաքրելով: Ա-
պա իր ձեռքը դրաւ անոր երեսին վրայ՝ գայն ամ-
բողջապէս ծածկելով: Վազզ անշարժ կեցած էր:

- Կ'ուզե՞ս ձորգի հօրեղբօրդ հետ Հէնֆըրդ եր-
թալ, հարցուց մեծ հայրս:

- Եթէ այդ հաճոյք կը պատճառէ մեծ հօրս՝
կ'երթամ, պատասխանեց Վազզ:

Յայտնապէս ծերունին հարցը կը վերանկատէր՝
իր դէմքին տալով մասնաւոր ծամածոութիւն մը:

- Պահ մը մտածե՛նք, յարեց ան: Ձորգի մեր տոհ-

մի յիմար արարածներէն է. նմանապէս դուն: Չգիտեմ թէ ո՞րքան խոհեմութիւն պիտի ըլլար երկու յիմարներ կողք կողքի դնել:

Ապա ան դարձաւ միւսներուն.

- Կ'ուզեմ լսել այս հարցի մասին ձեր այ կարծիքները: Կը կարծէ՞ք թէ խոհեմութիւն կ'ըլլայ միեւնոյն տոհմին պատկանող անչափահաս յիմար մը դնել չափահաս յիմարի մը կողքին. կրնա՞յ արդեօք այդ օգտակար ըլլալ մէկն ու մէկին: Յայտնեցէք ձեր կարծիքներն որ նկատի ունենամ գանոնք:

- Կը կարծեմ թէ այդ պիտի ըլլայ մեր ընելիք բնական բանը. խօսք առաւ Չոհրայ հօրեղբայրս: Այո՛, երկու յիմարներ կողք կողքի. չափահասը դուրսը կը գործէ, իսկ տղան տնական գործերու կը նայի եւ կերակուր կ'եփէ:

- Թերեւս, ըսաւ մեծ հայրս: Մտածե՛նք: Երկու յիմարներ կողք կողքի. մէկը դուրսը գործելու համար, իսկ միւսը տնական գործերու նայելու եւ կերակուր եփելու: Կերակուր կրնա՞ս եփել, տղա՛յ:

- Անտարակոյս կրնայ եփել, պատասխանեց մեծ մայրս: Ամէն պարագայի տակ գոնէ բրինձ կրնայ խաշել:

- Ըի՛շդ է թէ բրինձ կրնաս խաշել, տղա՛յ, հարց տուաւ մեծ հայրս: Չորս գաւաթ ջուր, մէկ գաւաթ բրինձ եւ մէկ թէյի դգալ աղ: Ասոնցմէ լակի տեղ կերակուր պատրաստելու գաղտնիքին ծանօթ ես, թէ չէ մենք լոկ կ'երագենք:

- Անտարակոյս բրինձ կրնայ խաշել, պնդեց մեծ

մայրս:

- Հիմա բերնիդ ապտակ մը կ'իջեցնեմ, սպառնաց մեծ հայրս: Տղան անլեզու է, թոյլ տո՛ւր, որ ինք խօսի: Կրնա՞ս այդքանն ընել, տղա՛յ: Եթէ երբեք գրքի մը մէջ կարդալու ըլլաք թէ՛ տղեկ մը ծերուկի մը իմաստուն պատասխաններ տուած է, գիտցէ՛ք որ գրքին հեղինակը չափազանցելու սովոր հրէայ մ'է: Կրնա՞ս լակի տեղ կերակուրի նըմանցնել եփածդ, տղա՛յ:

- Ես բրինձ խաշած եմ որ կերակուրի նմանած է, պատասխանեց Վազգ:

- Մէջը պէտք եղածին չափ աղ դրած էիր, հարցուց մեծ հայրս: Եթէ փորձուիս ստել, յիշէ՛ ապտակս:

Վազգ բոպէ մը տատամսեցաւ:

- Կը տեսնեմ թէ բրինձի խօսքն ընելով քեզ քիչ մը նեղը ձգեցինք, նկատել տուաւ մեծ հայրս: Ոեւէ սխալ գործած ես բրինձ եփած պահուղ: Ես միայն ճշմարտախօսութենէ հաճոյք կ'առնեմ: Խօսէ՛ անվախօրէն: Եթէ անվախօրէն ճշմարտութիւնը խօսելու ըլլաս, մարդ աւելին չի կրնար պահանջել քեզմէ: Բրինձի կապակցութեամբ ի՞նչն է որ քեզ նեղը ձգեց:

- Շատ աղի էր, խոստովանեցաւ Վազգ: Ա՛յնքան աղի՝ որ ամբողջ օրը՝ գիշեր ցորեկ ջուր խմել ըստիպուեցանք:

- Աւելորդ վարդարանքի հարկ չկայ. միայն ճշմարտութիւնն ըսէ՛ - բրինձը շատ աղի էր: Բնականաբար ամբողջ օրը՝ գիշեր ցորեկ ջուր պիտի խմէիք: Մեզմէ ամէն մէկն այդ տեսակ բրինձ

ճաշակած է: Մի՛ խորհիր թէ՛ դու միակ հայն ես որ ամբողջ օրը՝ գիշեր ցորեկ ջուր է խմած: Միայն ըսէ՛ թէ բրինձը շատ աղի էր: Ես հոս եկած չեմ ձեզմէ՛ բան սորվելու. ես ամէն ինչ գիտեմ: Միայն ըսէ՛ թէ բրինձը շատ աղի էր եւ թոյլ տուր որ ես ինքս որոշեմ թէ՛ գնացողը դուն պիտի ըլլաս թէ՛ ոչ:

Մեծ հայրս միւսներուն դառնալով կրկին սկսաւ դէմքը ծամածռել:

- Ես կը կարծեմ թէ՛ գնացողն այս տղան պիտի ըլլայ, վերսկսաւ ան, բայց խօսեցէ՛ք, եթէ՛ ըսելիք մ'ունիք: Ամէն պարագայի տակ աղի ապուրը լակէն լաւ է: Ապուրը նօ՞սը էր, տղայ:

- Նօսը էր, պատասխանեց Վազգ:

- Իմ կարծիքով այս տղան ղրկելու ենք, եզրակացուց մեծ հայրս: Չուրը աղիքներու համար լաւ է: Դուք ի՞նչ կր խորհիք, Վազգ Գարօղլեա՞նը ղրկենք՝ թէ՛ ուրիշ մէկը:

- Հարցը վերանկատելով, միջամտեց հօրեղբայրս Չոհրապ, գուցէ՛ շատ ալ շիտակ պիտի չըլլար երկու բացարձակ յիմարներ ղրկել, որքան ալ բրինձէն լակ պատրաստած չըլլայ տղան: Ես իբրեւ թեկնածու կ'առաջարկեմ Արամը: Կը կարծեմ թէ՛ յարմարագոյն անձն ան է: Պատժի արժանի եթէ՛ մէկը կայ՝ ան է:

Յուրրին աչքերը դէպի ինձ դարձան:

- Արա՞մը, հարց տուաւ մեծ հայրս: Ծիծաղասէր տղա՞ն ըսել կ'ուզես: քրքջացող Արամ Գարօղլեանեա՞նը:

- Ուրիշ ո՞վ կրնայ մտքին մէջ ունեցած ըլլայ.

գիտես թէ ո՛վ ըսել կ'ուզէ, դիտել տուաւ մեծ մայրս:

Մեծ հայրս կամաց մը մեծ մօրս կողմը դառնալով կէս վայրկեանի չափ աչքերն անոր վրայ սեւեռելէ յետոյ շարունակեց.

- Եթէ երբեք գրքի մը մէջ կարդալու ըլլաք մէկու մը մասին՝ որ աղջկան մը վրայ սիրահարեր եւ հետն ամուսնացեր է, գիտցէ՛ք որ գրքին հեղինակը կ'ակնարկէ անփորձ երիտասարդի մը՝ որ մտքէն իսկ չ'անցնէր թէ իր սիրականը երբեւիցէ կրնայ կարգէ դուրս խօսիլ մինչեւ իր ինքսուն տարեկան հասակին մէջ սեւ հողը գրկելը: Ըսել կ'ուզես Արա՞մը - Արամ Փարօղյանեա՞նը:

- Այո՛, պատասխանեց Չոհրայ հօրեղբայրս:

- Ի՞նչ յանցանք է գործած ան այսպիսի ահաւոր պատժի մ'արժանանալու համար, հարց տուաւ մեծ հայրս:

- Ինք գիտէ, պատասխանեց Չոհրայ հօրեղբայրս:

- Արա՛մ Փարօղյանեան, կանչեց մեծ հայրս:

Ոտքի ելայ եւ մեծ հօրս առջեւ կանգնեցայ: Ան իր խոշոր թաթովը երեսներս շփեց: Քիտէի թէ բարկացած չէր:

- Ի՞նչ յանցանք գործեր ես, տղա՛յ, հարցաքընեկեց գիս ան:

Ես իմ անցեալ արարքներս վերջիշելով սկսայ ծիծաղիլ: Մեծ հայրս պահ մը մտիկ ընելէ ետք՝ սկըսաւ ինքն ալ հետս ծիծաղիլ: Միայն ինքն ու ես ծիծաղեցանք. միւսները համարձակութիւն չունեցան ծիծաղելու: Մեծ հայրս անոնց պատուիրած

էր բնաւ չծիծաղել, եթէ իրեն պէս չէին կրնար ծիծաղիլ: Բացի իրմէ եւ միակ Գարօղանեանն էի որ կրնար այդ կերպ ծիծաղիլ:

- Արա՛մ Գարօղանեան, վերսկսաւ ան, ըսէ՛ թէ ի՛նչ յանցանք գործած ես: Ի՞նչ է գործած յանցանքը:

- Ո՞ր մէկն ըսեմ, պատասխան տուի ես:

Մեծ հայրս Ջոհրապ հօրեղբօրս դառնալով հարց տուաւ.

- Ո՞ր մէկը: Ըսէ՛ թէ ի՛նչ յանցանք կ'ուզես որ տղան վրան առնէ: Կը թուի թէ մէկէ աւելի յանցանքներու մասին է խօսքը:

- Ինքը գիտէ ո՞ր մէկն ըլլալը, պատասխանեց Ջոհրապ հօրեղբայրս:

- Այն որ քեզ դրացիներուն իբրեւ խե՛նթ ներկայացուցած եմ, հարց տուի ես:

Ջոհրապ հօրեղբայրս լուռ մնաց:

- Թէ չէ՞ ասդին անդին կապկելա, հարցուցի:

- Ճորգիին հետ այս տղան դրկուելու է, կրկնեց Ջոհրապ հօրեղբայրս:

- Բրինձ կրնա՞ս խաշել, տղա՛յ, հարց տուաւ ինձ մեծ հայրս:

Ան հարկ չտեսաւ քրքրել Ջոհրապ հօրեղբօրս մասին նիւթած խեղկատակութեանցս մանրամասնութիւնները: Եթէ բրինձ խաշելու շնորհքն ունէի՝ պէտք էր որ Ճորգիին հետ Հէնֆրոդ երթայի: Ահա թէ ի՛նչ վախճան ունեցաւ հարցը: Ի հարկէ ես կը փափաքէի երթալ, փոյթ չէր թէ ո՛վ եղած ըլլար գրողը թէ տղոց համար ճամբորդելը սքանչելի

փորձառութիւն մ'է: Յիմար կը կոչէք, ստախօս կը կոչէք, թէ ուրիշ ի՞նչ կը կոչէք, ես կը փափաքէի երթալ:

- Բրինձ կրնամ խաշել, ըսի:

- Աղի՞, լակի՞ նման, թէ ուրիշ կերպ մը, հարց տուաւ կրկին մեծ հայրս:

- Երբե՛մն աղի, երբեմն լակի նման, երբեմն ալ անթերի, պատասխանեցի:

- Մտածե՛նք, խորհուրդ տուաւ մեծ հայրս:

Եւ պատին կոթնելով սկսաւ մտածել ան:

- Երեք մեծ բաժակ ջուր բե՛ր, քիչ յետոյ պատ-
վիրեց ան մեծ մօրս:

Մեծ մայրս խոհանոցը գնաց եւ բոպէ մը ետք՝
ափսէի մը վրայ երեք մեծ բաժակ ջուր դրած վե-
րադարձաւ: Մեծ հայրս բաժակ բաժակի ետեւ
պարպեց: Ապա միւսներուն դառնալով մտածկոտ
շեշտով մը կրկնեց.

- Երբեմն աղի, երբեմն լակի նման, երբեմն ալ
անթերի: Ասիկա՞ պիտի ըլլայ մեր ՀէնՖըրդ զրկե-
լիք տղան:

- Այո՛, անպատճառ անիկա, պատասխանեց Ջոհ-
րապ հօրեղբայրս:

- Ուրեմն այդպէս թո՛ղ ըլլայ, համաձայնեցաւ
մեծ հայրս: Ամէն ինչ լմնցած է, կ'ուզեմ պահ մ'ա-
ռանձինն մնալ:

Մեկնելիք եղայ թէ չէ, մեծ հայրս օձիքէս բռնեց:

- Բոպէ մը սպասէ՛, ըսաւ ան:

Երբ երկուքս առանձին մնացինք՝ ինձ պատուի-
րեց - Ջոհրապ հօրեղբօրդ պէս խօսէ՛ տեսնեմ:

Իր պատուէրը կատարեցի եւ մեծ հայրս սկսաւ քահ քահ խնդալ:

• Տէ՛ ուրեմն, յիմար ձորգիին հետ Հէնֆրոդ գնա՛ եւ կերակուրները պատրաստէ՛ ինչպէս որ կ'ուզես – աղի, լակի նման թէ՛ անթերի:

Այսպէս՝ ձորգի հօրեղբօրս ճամբու ընկեր նը-
շանակուեցայ Հէնֆրոդ երթալու համար:

Յաջորդ առաւօտ դեռ արշալոյսը չբացուած՝ ճամբայ ինկանք: Ես նստեցայ հեծանիւի խաչաձո-
ղին վրայ. իսկ ձորգի հօրեղբայրս գրաւեց նստա-
րանը: Երբ կը յոգնէի՝ վար կ'իջնէի կը քալէի: Եր-
բեմն ալ ան կ'իջնէր կը քալէր՝ ես կը հեծնէի:
Հէնֆրոդ հասանք կէսօրէն վերջ ուշ առեան:

Հէնֆրոդ պիտի մնայինք մինչեւ որ գործը լը-
մըննար եւ ձմերուկի եղանակը վերջանար: Ծրա-
գիրն այդ էր: Քաղաքը շրջեցանք բնակարան մը
գտնելու – տուն մը՝ որ ունենար վառարան եւ կա-
զի ու ջուրի յարմարութիւններ: Ելեկտրականութիւն
չըլլար ալ կ'ըլլար, բայց կազ եւ ջուր անհրաժեշտ
էին: Վեց կամ հօթը տուն աչքէ անցնելէ ետք՝
գտանք հատ մ'որ հօրեղբօրս դուր եկաւ եւ մենք
նոյն պիշերն իսկ տեղաւորուեցանք հոն: Տունն ու-
նէր տասնհամէկ սենեակ - լուացարան մը՝ մէջը ջր-
բածորակով եւ ննջարան մը՝ մահճակալով եւ
բապմոցով: Միւս բոլոր սենեակները պարսպ էին:
Հօրեղբայրս ձորգի ճրագ մը վառեց, իր քանոնը
դուրս հանեց եւ տախտակամածին վրայ նստելով
սկսաւ նուագել ու երգել: Սքանչելի էր. մերթ մե-
լամաղձիկ, մերթ գուարճալի, բայց միշտ սքանչելի:

Չգիտեմ թէ ո՛րքան նուագեց ու երգեց մինչեւ որ անօթի ըլլալն զգաց. բայց վերջապէս անօթութիւնը միտքն ինկաւ եւ ոտքի ելլելով խօսեցաւ - Արա՛մ, բրինձ կ'ուզեմ:

Այդ գիշեր աման մը բրինձ խաշեցի որ թէ՛ աղի էր եւ թէ՛ լակի նման, բայց եւ այնպէս հօրեղբայրս բացագանչեց - Արա՛մ, սքանչելի է ասիկա:

Լուսաբացին թռչունները մեզ արթնցուցին:

- Գործելը չմոռնա՛նք, լսի: Այսօր կ'սկսի գործի նայիլ, գիտե՛ս:

Ան տխրօրէն դուրս ելաւ թափուր տունէն, իսկ ես չորս կողմս նայեցայ աւել մը ձեռք ձգելու: Աւել չկար, ուստի դուրս ելայ եւ դրան առջեւի աստիճաններուն վրայ նստեցայ: Լոյս ցերեկով մեր փողոցը աշխարհի սիրուն մէկ մասնիկն ըլլալ կը թուէր - փողոց մը՝ որուն մէջ միայն չորս տուն կար: Մեր տունէն հագիւ երկու բլակ անդին կը բարձրանար եկեղեցոյ մը զանգակատունը: Աստիճաններուն վրայ նստած մնացի մօտ ժամ մը: Հօրեղբայրս՝ բազմած հեծանիւին վրայ՝ անսահման հրճուանքով մը զիկ - զակ կը ճեմէր փողոցն ի վար:

- Գէթ այս տարի չկայ, փա՛նք Տիրոջ, աւետեց ան:

- Ի՞նչ չկայ, հարց տուի ես:

- Ոեւէ գործ չկայ, փա՛նք Տիրոջ, ո՛չ մէկ գործ, կրկնեց ան:

Ապա վարդ մը հոտոտեց ան:

- Փա՛նք Երկնաւոր Հօր, ո՛չ մէկ գործ, շարու-

նակեց կրկնել ան:

Ապա վարդին նայեցաւ ժպտագին:

- Ինչո՞ւ չկայ, հարցաքննութիւնս շարունակեցի
ես:

- Ձմերուկնե՛րը, վրայ բերաւ ան:

- Ի՞նչ է պատահեր ձմերուկներուն:

- Եղանակն անցած է արդէն:

- Ճիշդ չէ այդ:

- Եղանակն անցած է արդէն, հաւատա՛ ինձի:

- Հայրդ քու գլուխդ կը կտտրէ:

- Փա՛ռք Տիրոջ, եղանակն անցած է արդէն: Բո-
լոր ձմերուկները քաղուած են:

- Ո՞վ է այդ ըսողը:

- Նոյնինքն ձմերուկի մշակը, նոյնինքն ձմե-
րուկի մշակը:

- Ան այդ ըսեր է բան մ'ըսած ըլլալու համար: Ան
չէ ուզեր քու սիրտդ վիրաւորել եւ ըսեր է այդ,
որովհետեւ նկատեր է որ գործելու միտք չունիս:

- Փա՛ռք Տիրոջ, եղանակն արդէն վերջացած է,
բոլոր հասած ընտիր ձմերուկները քաղուած են:

- Սկսի՛նք ծրագրել մեր գործը, առաջարկեցի
ես: Եղանակը դեռ նոր պիտի սկսի:

- Ամէն ինչ վերջացած է, պնդեց հօրեղբայրս
ձորգի: Ամիս մը կը մնանք այստեղ եւ տուն կ'եր-
թանք: Բնակարանի համար վեց տոլար վարձք տա-
լէ ետք՝ մեր բրինձին բաւելու չափ դրամ ունինք
դեռ: Ամիս մը հոս կ'երազենք եւ տուն կը վերա-
դառնանք:

- Առանց դրամի՞, նկատել տուի ես:

- Բայց քաջառողջ, եղաւ իր մխիթարական պատասխանը: Փա՛ռք տանք Աստուծոյ որ այս տարի զանոնք ա՛յնքան կանուխ հասցուց:

Հօրեղբայրս պարելով ներս մտաւ եւ իմ իր մասին ռեւէ որոշում կայացնելէս առաջ՝ քանոնք վերցուց եւ սկսաւ նուագել ու երգել: Տեսարանն ա՛յնքան առինքնող էր որ՝ սիրտ չունեցայ վեր կենալու եւ զինքը տունէն դուրս քշելու: Դրան առջեւ նստած տեղէս սկսայ իրեն ունկնդրել:

Այստեղ ամիս մը մնալէ յետոյ տուն վերադարձանք: Մեզ առաջին տեսնողն եղաւ մեծ մայրս:

- Այս ո՞րքան ուշացաք, ըսաւ մեծ մայրս: Այս բոլոր ատենը մեծ հայրդ վագրի նման կը մոնչէր: Ձեր դրամները ինձ յանձնեցէք տեսնե՛մ:

- Դրամ չունինք, յայտնեցի:

- Գործեց, չէ՞, հարց տուաւ մեծ մայրս:

- Ո՛չ, պատասխանեցի: Ամբողջ ամիսը միմիայն նուագեց ու երգեց:

- Բրինձն ի՞նչպէս դուրս եկաւ:

- Երբեմն աղի, երբեմն լակի նման, երբեմն ալ անխեղի: Սակայն ան ձեռքը գործի չզարկաւ:

- Իր հայրը չիմանայ, պատուիրեց մեծ մայրս: Ես դրամ ունիմ:

Շրջագոյնս քղանցքը վեր ժողվեց եւ ներսի գրպանէն դրամները հանելով ձեռքս դրաւ:

- Երբ մեծ հայրդ տուն գայ՝ այս դրամն իրեն կը յանձնես, պատուիրեց մեծ մայրս:

Ապա լուպէ մը ինձի յատելէ ետք՝ մրմնջեց - Արամ Գարօղլանեան:

- Պատուէրդ կը գործադրեմ, ըսի:

Մեծ հայրս տուն եկաւ թէ չէ՝ սկսաւ գոռայ:

- Արդէն տուն վերադարձե՞ր էք: Եղանակն ի՞նչ շուտ վերջացաւ: Ո՞ւր է իր շահած դրամը:

Քովիս դրամն իրեն տուի:

- Չեմ կրնար հանդուրծել իր օրն ի բուն երգելուն, գոռաց ան: Ամէն բանի սահման մը կայ: Եթէ երբեք զրքի մը մէջ կարդալու ըլլաք թէ՛ ոեւէ հայր իր յիմար որդին իմաստուն որդիներէն աւելի կը սիրէ, պիտցէք որ զրքին հեղինակը ա՞ռուրի է:

Ճորգի հօրեղբայրս բակին մէջ նռնենիի մը տակ նստած սկսաւ նուագել ու երգել: Մեծ հայրս եղած տեղը կանգ առած մտիկ կ'ընէր: Ապա ան բազմոցին վրայ նստելով կօշիկներն հանեց եւ ըսկըսաւ դէմքը ծամածռել ըստ իր սովորութեան:

Իսկ ես խոհանոցը մտայ՝ երեք - չորս բաժակ ջուրով երէկ գիշերուան բրինձին պատճառած պապակը մարելու: Երբ հիւրանոցը վերադարձայ՝ տեսայ որ ծերունին բազմոցին վրայ երկարած՝ ժրպիտ մ'երեսին կը քնանար. իսկ իր որդին Ճորգի ալելուեա մը կ'երգէր տիեզերքին՝ իր գեղեցիկ ու մելամաղձոտ ձայնի բովանդակ թափովը:

ՆՈՒՆԻՆԵՐԸ

Ի՞մ Մեկիք հօրեղբորձէս աւելի ապիկար երկրագործ մը հագիւ թէ ապրած ըլլար: Ան շատ էր երեւակայտէր եւ բանաստեղծ ինքնիրեն օգտակար ըլլալ կարենալու համար: Իր փնտռածը լոկ գեղեցկութիւնն էր: Ան կը սիրէր ծառեր տնկել եւ միայն դիտել անոնց հասակ առնելը: Տարի մը՝ հին հին բանաստեղծական եւ մատաղատի օրերուս մէջ՝ իրեն հետ հարիւրէն աւելի նոռնիներ տնկեցի եւ փարեցի Ճան Դիյր տրակտորը: Այդ ամէնը, սակայն, սոսկ գեղեցկագիտութիւն էր եւ ո՛չ՝ երկրագործութիւն: Հօրեղբայրս կը սիրէր ծառեր տնկելու եւ անոնց անուճը դիտելու միմիայն գաղափարը:

Տարաբախտաբար անոնք հասակ չէին նետեր սակայն: Պատճառը պէտք էր որոնել հողին մէջ: Հողը լերկ էր, չոր հող: Հօրեղբայրս օր մը պարծանքով մատնացոյց ըրաւ իր գնած վեց հարիւր եւ յիսուն արտափարէ բաղկացած անապատն ու բանաստեղծական հայերէնով մը, որ երբեք լսուած ըլլար, բարբառեց – այստեղ, այս ահաւոր ամայութեան մէջ, պարտէզ մը պիտի ծաղկի, գետնէն զուլալ ջուրի աղբիւրներ պիտի գլգլան եւ ամէն կարգի գեղեցկութիւններ բողբոջին:

- Այո՛, տէ՛ր ի՞մ, հաւանութիւն յայտնեցի ես ի-

րեն:

Ես իր առաջին եւ միակ ազգականն էի որ պատահութիւնն ունեցած էր տեսնելու իր գնած ազարակը: Ան գիտէր թէ սրտիս խորքին մէջ բանաստեղծ մ'էի ես եւ կը հաւատար որ պիտի կարենայի ըմբռնել իր հիասքանչ բնագոյր, որ զինքը կը մղէր դէպի փառահեղ կործանում մը: Այո՛, ես կ'ըմբռնէի զինքը: Ես գիտէի, ինչպէս ինք գիտէր, թէ իր գնածն անարժէք խոպան հողաշերտ մ'էր, փռուած հեռաւոր Սիերաներու ստորոտն ու լեցուն՝ անապատին հրատուչոր հողէն բուսած ամէն կարգի տունկերով, դաշտաշունկերով, սկիւռներով, եղջերաւոր դողոշներով, օձերով եւ այլազան մանրագգի կենդանիներով: Իսկ այս հողաշերտին վերեւ, տարածուող միջոցն ընտանի էր միմիայն անգրդներու, արծիւներու եւ հաւկույններու ներկայութեան: Երկրամաս մ'էր այն՝ մենութեան, պարապութեան, ճշմարտութեան եւ վեհաշքութեան: Բրնութիւնն՝ իր ամէնէն սիգապանծ, խոպան, ապալեր եւ դիւթիչ վիճակին մէջ:

Հօրեղբայրս ու ես մեր Զօրդին մէջէն դուրս գալով հասանք այս հողամասին կեդրոնն ու սկրսանք շրջագայիլ կարծր հողին վրայ:

- Այս հողաշերտն իմն է, խօսեցաւ ան:

Յամբաբայլ կը յառաջանար հօրեղբայրս կրունկներն հողագունդերու զարնելով՝ երբ յանկարծ իր առջեւ վազվզել սկսաւ եղջերաւոր դողոշ մը: Իր ձեռքովն օձիքէս բռնեց ան եւ երկիւղածօրէն կանգ առաւ տեղն ու տեղը:

• Ի՞նչ կենդանի է ասիկա, հարց տուաւ ան:

- Այդ փոքրիկ մողէ՞սը, ես իմ կարգիս հարցուցի:

• Այդ եղջերաւոր մուկը, ի՞նչ է այն, կրկնեց ան իր հարցումը:

• Ճիշդ ի՞նչ ըլլալը չգիտեմ, բայց առհասարակ եղջերաւոր դողոշ կը կոչուի. ըսի:

Դողոշը մեզմէ երեք քայլ անդին կանդ առնելով գլուխը մէկ կողմ դարձուց: Հօրեղբայրս աչքերն յտեց անասնիկին վրայ:

- Թունաւո՞ր է, հարցուց ան:

- Ուտելո՞ւ թէ խայթելու տեսակէտէն:

- Թէ՛ մէկ եւ թէ՛ միւս տեսակէտէն:

• Չեմ գիտեր թէ կ'ուտուի թէ չէ, բայց անվնաս է կը կարծեմ: Ծատ յաճախ ես զանոնք բռնած եմ: Երբ բռնելու ըլլաս՝ կը տխրին, բայց բնաւ չեն խայթեր: Կ'ուզե՞ս որ ասիկա ալ բռնեմ:

- Եթէ կը հաճիս:

Հօրեղբորս աչքերուն առջեւ կամացուկ մը եղջերաւոր դողոշին մօտենալով վրան նետուեցայ:

- Զգո՛յշ, թունաւոր չըլլալուն փստա՞հ ես, ազդարարեց ան:

- Ծատ յաճախ բռնած եմ զանոնք, ըսի ես կրկին:

Դողոշը վերցնելով տարի հօրեղբորս, որ չվախնայ կը ձեւացնէր:

• Միրունիկ բան մ'է, չէ՞՞ գիտել տուաւ ան դողոջուն ձայնով մը:

• Դուն ալ գինքը բռնել կ'ուզե՞ս, հարց տուի:

• Ո՛չ, դուն բռնէ, եղաւ իր հաստատ պատասխա-

նը: Ասկէ առաջ այս տեսակ արարածի մ'ա՛յսքան մօտ բնաւ գտնուած չեմ: Կը տեսնեմ թէ աչքեր ալ ունի. կ'ենթադրեմ թէ ան մեզ կրնայ տեսնել. չէ՞:

- Կ'ենթադրեմ թէ կրնայ տեսնել. ըսի: Ճիշդ հիմա քեզի կը նայի կոր:

Հօրեղբայրս շիփ շիտակ եղջերաւոր դողոշին աչքերուն մէջ նայեցաւ: Լման կէս ժամ անոնք շարունակեցին նայիլ մէկզմէկու աչքին մէջ: Ապա դողոշը պուխը մէկ կողմ դարձնելով աչքերը գետինն յառեց, իսկ հօրեղբայրս հանգիստ հառաչ մ'արձակեց:

- Եթէ ասոնցմէ հազար հատ մէկտեղ գալու ըլլան՝ կ'ենթադրեմ թէ մարդ մը կրնան սպաննել, խորհրդածեց հօրեղբայրս:

- Անոնք բնաւ մեծ խումբերով չեն շրջիր, ըսի: Եստ քիչ անգամ կը պատահի որ միաժամանակ մէկէ աւելին տեսնես:

- Եթէ խոշորկեկ հատ մը հանդիպելու ըլլայ՝ հաւանօրէն մարդ մը կրնայ սպաննել, շարունակեց ան իր խորհրդածութիւնը:

- Ասկէ շատ աւելի չեն խոշորնար, ըսի:

- Հակառակ իրենց ա՛յսքան փոքրութեան՝ կը թուի թէ անարկու աչքեր ունին, դիտել տուաւ հօրեղբայրս: Վստա՞հ ես թէ վեր վերցուել չեն նեղանար:

- Կ'ենթադրեմ թէ ամէն ինչ կը մոռնան անմիջապէս որ վար դրուին, պատասխանեցի:

- Իսկապէ՞ս, զարմացմամբ հարցուց ան:

- Չեմ կարծեր թէ իրենց յիշողութիւնը շատ

գօրաւոր է. ապահովցուցի պինքը:

Հօրեղբայրս շտկուելով՝ խորունկ շունչ մը քաշեց:

- Վա՛ր դիր խեղճ անասնիկը, պատուիրեց ան: Անգութ ըլլալու չենք Ամենակարող Աստուծոյ անմեղ արարածներուն հանդէպ: Թունաւոր չէ ան, մուկէ մ'աւելի չի խոշորնար, մեծ խումբերով չի պլտլտիր, չիշողութիւն գրեթէ չունի: Ձգէ՛ որ երկչոտ խեղճ անասունը վերադառնայ հողին: Ազնիւ վերաբերում ցոյց տալու ենք այս փոքրիկ արարածներուն հանդէպ, որոնք սահմանուած են մեզ հետ բնակելու այս երկրագունդին վրայ:

- Այո՛, տէր իմ, ըսի եւ վար դրի եղջերաւոր դոգոշը:

- Փափկութեամբ, պատուիրեց հօրեղբայրս: Չըլլա՛յ թէ ոեւէ վնաս հասնի իմ ագարակիս այս տարօրինակ բնակչին:

Դոգոշը մեզմէ խոյս տուաւ:

- Այս փոքրիկ արարածներն, ըսի, դարերէ ի վեր կ'ապրին այս տեսակ հողերու վրայ:

- Դարերէ ի վե՞ր, կրկնեց հօրեղբայրս, վստա՞հ ես:

- Վստահ չեմ, ըսի, բայց կ'ենթադրեմ թէ այդ այդպէս է: Ամէն պարագայի տակ անոնք մինչեւ այսօր ապրած են այստեղ:

Հօրեղբայրս նայեցաւ շուրջն՝ իր հողաշերտին, անոր մէջ աճող կանկատունկերուն ու մացառներուն եւ վերեւ երկնակամարին, ապա հարց տուաւ:

- Այս բոլոր ատենն ինչո՞վ կր սնանին ատոնք:

- Չգիտեմ, պատասխանեցի:
- Ինչո՞վ կը կարծես թէ կը սնանին, կրկնեց ան իր հարցումը:
- Միջատներով, ըսի:
- Միջատներո՞վ, բացազան չեց հօրեղբայրս, ի՞նչ տեսակ միջատներով:
- Ամէն տեսակ փոքրիկ միջատներով, պատասխանեցի: Անոնց անուններուն տեղեակ չեմ, բայց վաղը դպրոցէն կրնամ ստուգել զանոնք:
- Խոսքան դաշտին վրայ մեր պտոյտի ընթացքին հանդիպեցանք մէկ քանի խոռոչներու: Հօրեղբայրս անոնց վերեւ կանգ առնելով հարց տուաւ.
- Այս խոռոչներուն մէջ ի՞նչ տեսակ կենդանիներ կը բնակին:
- Դաշտաշուներ, ըսի:
- Դաշտաշունն ի՞նչ է:
- Առնէտի պէս բան մը:
- Այս բոլոր կենդանիներն ի՞նչ գործ ունին ի՞մ երկրիս վրայ:
- Անոնք ի հարկէ չեն գիտեր թէ ասիկա քու երկիրդ է, երկար տարիներէ ի վեր է որ հոս կ'ապրին:
- Չեմ խորհիր թէ քիչ առաջ մեր տեսած եղջերաւոր դոդոշն ասկէ առաջ մարդու երես տեսած էր:
- Գուցէ ո՛չ, համաձայնեցայ:
- Կր կարծես՞ թէ իրեն ուե՛է վախ պատճառեցի:
- Վստահ չեմ գիտեր:
- Ամէն պարագայի տակ այդպիսի նպատակ չունէի, ապահովցուց հօրեղբայրս: Օր մը ես հոս տուն

մը պիտի կառուցանեմ:

- Ես այդ չէի գիտեր, ըսի:

- Չեմ ակնկալեր որ գիտնաս: Այո՛, հոյակապ տուն մը պիտի կառուցանեմ:

- Քիչ մը շատ հեռու է:

- Ո՛չ, ընդամէնը մէկ ժամուան հեռաւորութիւն ունի քաղաքէն:

- Պայմանաւ որ ժամը յիսուն մղոն նամբորդես:

- Յիսուն մղոն չկայ, ընդամէնը երեսունեւհինգ մղոն է քաղաքէն:

- Այո՛, բայց խորտուրորտ տեղուանքը քիչ մ'աւելի ժամանակ կ'առնեն:

- Ես ինձ համար ամենափառաւոր տունը պիտի կառուցանեմ: Ուրիշ ի՞նչ տեսակ անասուններ կը բնակին հոս:

- Օձի երեք - չորս տեսակները կը գտնուին:

- Թունաւո՞ր թէ անթոյն:

- Մեծաւ մասամբ անթոյն: Միայն բոժոժաւոր օձն է թունաւոր:

- Ըսել կ'ուզես թէ իրօք բոժոժաւոր օձ կը գրտնրի հոս:

- Բոժոժաւոր օձերն առհասարակ այս տեսակ հողերու վրայ կը բնակին:

- Քանի՞ հատ:

- Արտավար գո՞ւլս՝ թէ ամբողջ վեց հարիւր ութսուն արտավարին վրայ:

- Արտավար գոուլս:

- Պահպանողական հաշուով մ'արտավար գոուլս երեք հատ կ'ըլլայ:

- Արտավար գլուխ երեք հա՞տ, այն ալ պահ-
պանողական հաշո՞ւով մը, ճչաց հօրեղբայրս:

- Կրնայ ըլլայ միայն երկու հատ գտնուի, գիջե-
ցայ:

- Այդ հաշուով ամբողջ երկրին վրայ քանի՞
հատ կը գտնուի:

- Տեսնե՛ճ, արտավար գլուխ երկու, վեց հարիւր
ութսուն արտավար հողին վրայ, ըսել է, կ'ընէ մօտ
հազար հինգ հարիւր:

- Հազար հինգ հարիւ՛ր, բացազանչեց հօրեղ-
բայրս:

- Արտավարը բաւական խոշոր տեղ է, ըսի: Ար-
տավար գլուխ երկու օձը շատ բան մը չէ: Շատ
յաճախ երեւան չեն գար անոնք:

- Ուրիշ ի՞նչ կայ այստեղ որ թունաւոր է:

- Թունաւոր ուրիշ բան չկայ որքան ես գիտեմ:
Ուրիշ ամէն ինչ անվնաս է: Բոժոժաւոր օձերն ալ
անվնաս են, եթէ իրենց վրայ չկոխես:

- Շա՛տ լաւ, դուն առջեւէս զնա՛ եւ քայլերուդ
զգուշութիւն ըրէ, պատուիրեց հօրեղբայրս: Չեմ
ուզեր որ տասնեւմէկ տարեկան հասակիդ մէջ
մեռնիս:

- Այո՛, տէր իմ, զգոյշ կ'ըլլամ, խոստացայ:

Վերադարձանք մեր Ֆորդին: Ճամբան ռելե
բոժոժաւոր օձի չհանդիպեցանք: Երբ ինքնաշար-
ժին մէջ մտանք, հօրեղբայրս սիգարէտ մը վառեց:

- Այս ահաւոր ամայութիւնը պարտէզի պիտի
վերածեմ, վերսկսաւ ան:

- Այո՛, տէր իմ, ըսի:

- Գիտեմ թէ ի՞նչ տեսակ խնդիրներ կան լուծելիք եւ գիտեմ նաեւ թէ ի՞նչպէս լուծելու է դանոնք:

- Ի՞նչպէս:

- Եղջերաւոր դողոշնե՞րը թէ օձերն ըսել կ'ուզես:

- Խնդիրներդ ըսել կ'ուզեմ:

- Նախ եւ առաջ՝ քանի մը Մեքսիկոցի վարձելու եւ գործի լծելու է:

- Ի՞նչ ընելու համար:

- Հողը մաքրագործելու: Ապա ջրհոր մը պէտք է փորել տալ:

- Ո՞ւր:

- Եիտակ գետնին տակը: Պէտք եղած ջուրն ստանալէ ետք հողն հերկել կու տամ եւ կ'սկսիմ տնկել:

- Տնկել ի՞նչ, ցորե՞ն:

- Յորե՞ն, ճչաց հօրեղբայրս: Յորենի հետ ի՞նչ գործ ունիմ ես: Հացին հատը հինգ սէնս է: Նոռնի պիտի տնկեմ:

- Նուռին արժէքն ի՞նչ է, հարց տուի:

- Նուռին գրեթէ անձանօթ են այս երկրացիք:

- Տնկելիքդ միայն ա՞յդ պիտի ըլլայ:

- Միտք ունիմ տնկելու նաեւ քանի մը ուրիշ տեսակ ծառեր:

- Դեղձենի՞:

- Մօտ տասն արտավար դեղձենի:

- Ծիրան ալ պիտի ունենա՞ս:

- Անպատճա՛ռ: Ծիրանը սիրուն պտուղ է- սիրուն իր ձեւովը, իր սքանչելի համովն ու հաճելի

փոսիկովը: Միտք ունիմ տնկելու մօտ քսան արտավար ծիրանի ծառ:

- Կը յուսամ թէ Մեքսիկոցիներն առանց մեծ դժուարութեան կը գտնեն հարկ եղած ջուրը: Այս հողին տակը ջուր կենայուն վստահ ես:

- Անտարակո՛յս: Կարելորն անգամ մը սկսիլն է: Մարդոց կը պատուիրեմ զգոյշ կենալ բոժոժաւոր օձերէ: Նուռ, դեղձ, ծիրան, ուրիշ ի՞նչ:

- Թուզ, ըսի:

- Երեսուն արտավար ալ թուզ, որոշեց հօրեղբայրս:

- Թութ ալ չե՞ս ուզեր: Թթենին գեղեցիկ տեսքով ծառ մ'է:

- Թո՛ւթ, կրկնեց հօրեղբայրս, լեզուն բերնին մէջ ոլորելով: Աղուոր ծառ է, մեր մայր երկրին շատ լաւ ծանօթ ծառ մը: Ատկէ քանի՞ արտավար տնկելու խորհուրդ կու տաս:

- Մօտ տասը:

- Շատ լաւ, ուրիշ ի՞նչ:

- Զիթենին ալ աղուոր է, աւելցուցի:

- Այո՛, աղուոր է, համաձայնեցաւ հօրեղբայրս: Ամենէն աղուորներէն մին: Մօտ տասն արտավար ալ ձիթենի: Ուրիշ ի՞նչ:

- Տեսնե՛մ: Զեմ կարծեր թէ այս տեսակ հողի վրայ խնձորի ծառ կ'աճի:

- Ես ալ այդպէս կը խորհիմ, յարեց հօրեղբայրս: Ամէն պարագայի տակ խնձոր չեմ սիրեր:

Խոպան դաշտին մէջէն քշեցինք մեր ինքնաշարժըն ուտոտուն գնացքով մը մինչեւ որ հասանք

չոր ճամբան, ուրիշ անգին սկսանք աւելի արագ երթալ:

- Մէկ բան կ'ուզեմ որ միտքդ լաւ պահես, պատուիրեց հօրեղբայրս: Երբ տուն հասնինք, չեմ ուզեր որ այս ազարակի խօսքն ընես տնեցոց:

- Այո՛, տէր իմ, խոստացայ: (Ազարակ, մտածեցի, բայց ս'ըպիսի ազարակ):

- Կ'ուզեմ անոնց մեծ զարմանք մը պատճառել: Գիտես թէ մեծ մայրդ ի՛նչ պտուղ է: Կ'ուզեմ առայժմ պլաններս գաղտնի յառաջ տանիլ: Երբ ամէն ինչ կարգի մտնէ՝ ամբողջ ընտանիքը կ'առնեմ ազարակը կը տանիմ եւ զարմանք կը պատճառեմ:

- Այո՛, տէր իմ, կրկնեցի:

- Ո՛չ մէկ բան՝ ո՛չ մէկուն, կրկնեց հօրեղբայրս իր պատուէրը:

- Այո՛, տէր իմ, վերակրկնեցի խոստումս:

Այսպէս Մեքսիկոցիները գործի ձեռնարկեցին հողը մաքրագործելու: Երկու ամսուան մէջ անոնք մաքրագործեցին տասն արտաւար: Եօթն հոգի էին ընդամէնը: Իրենց գործիքները կը բաղկանային թիերէ եւ յօտոցներէ: Ո՛չ մէկ բանէ բան մը կը հասկնային: Ամէն ինչ տարօրինակ կը թուէր իրենց, բայց ոեւէ տրտունջ ալ չէին յայտներ: Իրենց օրավարձը կանոնաւորապէս կ'ստանային եւ իրենց համար կարելորն ալ արդէն այդ էր: Պումբը կը բաղկանար երկու եղբայրներէ եւ իրենց որդիներէն: Օր մերէց եղբայրը, Գիեգօն, հօրեղբօրմէս շատ քաղաքավարօրէն հասկնալ ուզեց իրենցմէ ականկալուած գործին նպատակը:

- Սենեո՛ր, ներեցէք, հարց տուաւ ան, ինչո՞ւ համար կը կտրենք այս կանկատունները:

- Այս երկիրը կ'ուզեմ պարտէզի մը վերածել, պատասխանեց հօրեղբայրս:

Միւս Մեքսիկոցիները մեքսիկերէնով հարցուփորձեցին Դիեգօն հօրեղբօրս կողմէ անոր եղած յայտնութիւններու մասին, եւ Դիեգօն անոնց պարզեց իրեն ըսուածը: Մեքսիկոցիները շարունակեցին կտրել կանկատունները՝ հակառակ հօրեղբօրս ծրագրի մասին իրենց ունեցած թերահաւատութեանը: Անոնք նոյնիսկ նեղութիւն չբաշեցին իրենց թերահաւատութիւնն հօրեղբօրս յայտնելու:

Կանկատուններն ու մացառները, սակայն, քիչ ատենէն նորէն բուսան եւ վերստին ամբողջապէս ծածկեցին երկիրը: Հօրեղբայրս ինքն իսկ էր որ ըրաւ այս նկատողութիւնը քիչ չզարմացած:

- Կանկատուններէն միանգամ ընդմիշտ ազատելու համար հողը պէտք է խորունկէն կրկին հերկել, խորհուրդ տուի:

Հօրեղբայրս այս հարցի մասին խորհուրդ հարցուց Բայընէն, որ երկրագործական գործիքներու վաճառատան մը տէրն էր: Բայըն իրեն խորհուրդ տուաւ ձեռք քաշել ձիերէն եւ դաշտին մէջ ձգել տրակտոր մը, որ տարուան մը գործը մէկ օրէն կ'ընէր:

Այսպէսով հօրեղբայրս գեղեցիկ ձան Դիյր տրակտոր մը գնեց: Մեքենապէտ մը Դիեգոյին սորվեցուց տրակտորը գործածելու կերպը: Յաջորդ օրն՝ հօրեղբայրս եւ ես դեռ դաշտը չհասած՝ հեռ-

ւէն լսեցինք թէ այն ի՞նչպէս կը թնդար անապատին պարապութեան մէջ: Ահաօր էր իր հանած աղմուկն, ինչպէս եւ իր տեսքը, բայց հօրեղբայրս ուղղակի հրաշայի կը նկատէր զայն:

- Յաջողութի՛ւն, բացազանչեց ան: Ահա՛ քեզ արդի դարը: Տասը հազար տարի առաջ հարիւր մարդ շաբաթէ մը հազիւ կրնար ընել այն ինչ որ մէկ տրակտոր բրած է այսօր:

- Տասը հազար տարի առա՞ջ, հարց տուի ես: Ըսել կ'ուզես երէկ:

- Ամէն պարագայի տակ, ըսաւ հօրեղբայրս, արդի այս յարմարութիւններն ուղղակի աննման են:

- Տրակտորն յարմարութիւն մը չէ, գիտել տուի ես:

- Հապա ի՞նչ է, հարցուց հօրեղբայրս: Մեքենափարք վրան չի՞ր նստիր միթէ:

- Ոտքի վրայ մնալու տեղ չըլլալուն համար, առարկեցի:

- Քանի որ վրան կրնաս նստիլ, յարմարութիւն մ'է, եզրակացուց ան: Սուլել գիտե՞ս:

- Այո՛, տէր իմ, ի՞նչ տեսակ երգ կը փափաքիս լսել, հարցուցի:

- Ե՞րգ, զարմացմամբ հարց տուաւ հօրեղբայրս: Ես ռեւէ երգ լսելու գլուխ չունիմ: Միայն կ'ուզեմ որ սուլես տրակտորի վրայի Մեքսիկոցիին:

- Ինչո՞ւ համար:

- Հարկ չկայ ըսել թէ ինչո՞ւ համար: Դուն միայն սուլէ՛: Կ'ուզեմ որ ան գիտնայ թէ հոս ենք եւ գոհ՝ իր կատարած գործէն: Այնպէս կը թուի թէ ան մօտ

քսան արտավար հերկած է արդէն:

- Այո՛, տէր իմ, ըսի:

Երկու ձեռքիս երկրորդ եւ երրորդ մատները բերանս դրի եւ բոլոր ոյժովս սկսայ փչել: Հակառակ ա՛յնքան զօրաւոր սուլելում՝ այնպէս կը թըւէր թէ Դիէզօն ձայնս լսած չէր: Ան բաւական հետու կը գտնուէր: Մենք արդէն դէպի իր կողմն էր որ կ'երթայինք եւ ինձի անհասկնալի կը մնար թէ հօրեղբայրս ինչո՛ւ կ'ուզէր որ սուլէի անոր:

- Անգամ մ'ալ, պատուիրեց ան:

Եւ ես անգամ մ'ալ սուլեցի, բայց Դիէզօն կըրկին չսեց:

- Աւելի բարձր, հրամայեց հօրեղբայրս:

Այս երրորդ անգամն ամբողջ ճիգս ի գործ դրի, այնքան որ հօրեղբայրս իր ձեռքերովն ականջները գոցել ստիպուեցաւ: Երեսս կաս կարծիր եղաւ: Մեքենավար մեքսիկոցին այս անգամ սուլոցս լսելով տրակտորին գլուխը մեր կողմը դարձուց եւ սկսաւ դաշտին մէջէն հերկելով դէպի մեզ գալ:

- Կ'ուզէի՞ր որ ան այդպէս ընէր, հարց տուի:

- Տարբերութիւն չըներ, պատասխանեց ան:

Մէկուկէս բոպէ վերջ տրակտորն ու մեքսիկոցին հասան: Մեքսիկոցին շատ ուրախ կ'երեւէր: Ճակտի փոշին եւ քրտինքը սրբելով տրակտորէն վար իջաւ ան:

- Սենեո՛ր, ասիկա հրաշալի բան է, ըսաւ մեքսիկոցին:

- Ուրախ եմ որ կը սիրես, պատասխանեց հօրեղբայրս:

- Պիտի սիրէի՞ր անգամ մը վրան հեծնել, մեք-սիկոցին հարց տուաւ հօրեղբօրս:

Հօրեղբայրս շուարած ինծի դառնալով հրահան-գեց.

- Հա՛յտէ, ցատկէ վրան, պահ մը հեծիր տեսնեմ:

Դիեզօն տրակտորին վրայ ցատկելով ինծի օգնեց որ ես ալ հեծնեմ: Ինք մետաղեայ նստարանին վրայ նստեցաւ, իսկ ես ետեւը կանգնեցայ՝ զինքը բռնած: Տրակտորն սկսաւ նախ ցնցուիլ եւ ապա ոստոստելով առաջ շարժիլ: Ուղղակի կը սուրար այն՝ բաւական մեծ աղմուկ մը բարձրացնելով: Մեքսիկոցին տրակտորով բոլորակ մը գծելէ վերջ զիս ետ հօրեղբօրս քովը բերաւ: Յատկեցի վար:

- Ծա՛տ լաւ, ըսաւ հօրեղբայրս մեքսիկոցիին, վերագարձի՛ր քու գործիդ:

Մեքսիկոցին տրակտորը քշեց ետ իր գործած տեղը:

Երկար ամիսներէ յետոյ էր միայն որ հօրեղբայրս կրցաւ քիչ թէ շատ ջուր ունենայ իր տեղւոյն վրայ: Ամէն տեղ ջրհոր զարնել տուած էր ան, բայց ջուր դուրս եկած չէր: Բնականաբար ջրհան մեքենայ ալ ունէր, բայց այն ալ օգուտ մը չէր ըրած: Տեքսասէն օր մը ջուրի մասնագէտ մ'եկաւ իր երկու կրտսեր եղբայրներուն հետ: Ասոնք սկսան քննութիւններ կատարել տեղւոյն վրայ: Երեք ամսուան երկար քննութիւններէն յետոյ միայն ջուր ստացուեցաւ՝ այն ալ աղմուտ եւ անբաւական քանակութեամբ: Մասնագէտը հօրեղբայրս վստահեցնելէ

եսոք թէ՛ ժամանակի ընթացքին ջուրի հարցը կը բարեխառուէր՝ վերադարձաւ Տեքսաս:

Վերջապէս ազարակին կէսը մաքրագործուած եւ հերկուած էր: Կար նաեւ քիչ թէ՛ շատ ջուր: Կարգըն եկած էր տնկելու:

Մենք նախ տնկեցինք ամէնէն ընտիր եւ սուղնոց տեսակէն մօտ եօթը հարիւր նոենիներ: Ասոնցմէ՛ հարիւր հատն ես ինքս տնկեցի: Հօրեղբայրս նոյնպէս տնկեց բաւական մեծ թիւ մը: Վերջապէս տէր եղանք քսան արտավարէ՛ բաղկացած նուռի մրգաստանի մը՝ ամէնէն տարօրինակ ամայութեան մէջ՝ որ մարդ երբեք տեսած ըլլար: Երեւակայելի ամենագրաւիչ այլանդակութիւնն էր այն, բայց հօրեղբայրս ուղղակի կը խենթենար վրան: Իր միակցաւն այն էր որ դրամն հատնելու վրայ էր: Եւ ուստի ամբողջ վեց հարիւր ութսուն արտավար հողաշերտը պարտէզի մը վերածելու իր նախկին ծրագիրը հետապնդելու փոխարէն՝ ան որոշեց իր բովանդակ ժամանակն ու դրամն յատկացնել նոենիներուն:

- Առայժմ ա՛յսքան միայն, ըսաւ ան, մինչեւ որ սկսինք նուռերը շուկայ հանել եւ մեր դրամն ետ ստանալ:

- Այո՛, տէ՛ր իմ, ըսի:

Շատ վստահ չէի, բայց իմ հաշուովս երկու երեք տարիէն առաջ հազիւ թէ՛ այս փոքրիկ ծառերէն ռեւէ բերք ստացուէր: Այսուհանդերձ այդ մասին ոչինչ ըսի իրեն: Հօրեղբայրս մեքսիկոցները ճամ-

բու դրաւ եւ ինքն ու ես սկսանք մրգաստանին հոգ տանիլ: Մեր տրամադրութեան տակ ունենալով ե՛ւ տրակտոր մը ե՛ւ ընդարձակ հող՝ մենք կը հերկէ- ինք կանկատունկերը, ինչպէս նաեւ նռենիներու միջեւ գտնուող տարածութիւնը:

Այսպէս շարունակուեցաւ երեք տարի:

- Շատ չանցած աշխարհի ամէնէն աղուոր պար- տէզը պիտի տեսնես այս անապատին մէջ, կը պար- ծենար հօրեղբայրս:

Չուրի հարցը մեր ակնկալածին պէս չբարեւաւե- ցաւ ժամանակի ընթացքին: Արդարեւ աստե՛ն աստե՛ն խիճերով լեցուն ջուրի առատ հոսանք մը դուրս կը ժայթքէր՝ մեծ հաճոյք պատճառելով հօրեղբօրս, սակայն յաջորդ օրն հազիւ տղմուտ ճոխի մը կը մը- նար անկէ: Այնպէս որ նռենիներն, որքան ալ ըստ երեւոյթին քաջաբար կը մղէին անոնք իրենց կեան- քի պայքարը, բնաւ բաւականաչափ ջուր չունեցան կարենալ պտղաբերելու համար:

Չորրորդ տարուան վերջն էր միայն, որ նռենի- ները սկսան ծաղկիլ: Այս երեւոյթն հօրեղբօրս աչ- քին մեծ յաղթանակ մը թուեցաւ. ան ուրախութե- նէն ուղղակի խենթենալիք եղաւ: Սակայն վերջ ի վերջոյ անոնցմէ մեծ բան դուրս չեկաւ: Մանի- շակագոյն վերին աստիճանի գեղեցիկ ծաղիկներ, բայց այդքան միայն:

Այդ տարին հօրեղբայրս քաղեց միայն երեք փոքրիկ նուռեր: Մէկն ինք կերաւ, մէկն՝ ես, իսկ երրորդը պահեցինք գրասենեակին մէջ:

Յաջորդ տարին ես եղայ տասներեւինգ տարե-

կան: Շատ զարմանալի փորձառութեանց տիրացեր էի արդէն. բսել կ'ուզեմ՝ կարգացած էի մէկէ աւելի զրքեր եւ հասակս հաւասարած էր հօրեղբօրս հասակին: Ազարակի գոյութիւնը դեռ զազանիք կը պահէինք: Թէպէտ այն շատ սուղի էր նստած հօրեղբօրս վրայ. բայց ինք տակաւին այն տպաւորութեան տակ կը մնար թէ շուտով պիտի սկսէր շուկայ հանել նուռերը. ետ ստանալ իր դրամն ու հետապնդել անապատին մէջ պարտէզ մը ծաղկեցնելու իր ծրրագիրը:

Սակայն ծառերը միխիթարական պատկեր մը չէին ներկայացնել: Կ'անէին հագիւ նշմարելի ըլլալու աստիճանով մը: Ոմանք ալ բոլորովին թառամեցան եւ չորցան:

Քալով ազարակին վրայի պարտքին՝ դեռ ամբողջապէս վճարուած չէր այն:

Յաջորդ տարուան բերքը բարձրացաւ մօտ երկու հարիւր նուրի: Քաղելու գործը կատարեցինք հօրեղբայրս ու ես: Մեր տխրեքելոյթ պտուղները գետեղեցինք գեղեցիկ արկղներու մէջ. զորս հօրեղբայրս դրկեց Շիգակօ՝ մեծաքանակ պողպատեղանի մը: Ընդամէնը տասնեւմէկ արկղ կար մէջտեղը:

Ամիս մ'անցած էր արդէն եւ դեռ ոեւէ լուր չկար յիշեալ վաճառատունէն: Քիչեր մը հօրեղբայրս հեռախօսով խօսեցաւ պողպատեղանի ԴԱպոստինոյի հետ. որ յայտնեց թէ իրենց շուկան նուրի ոեւէ պահանջ չունէր:

- Արկղը քանի՞ ծախել կը ջանաս, հարց տուաւ

հօրեղբայրս պոռալով:

- Մէկ դուարի, պատասխանեց ԴԱՂՈՍՏԻՆՕ:

- Այդ բաւական չէ, արկղն հինգ դուարէն հինգ սէնտ պակաս չեմ ընդունիր, ճչաց հօրեղբայրս:

- Արկղը մէկ դուարի իսկ առնող չկայ, կը պոռապօար անդիէն ԴԱՂՈՍՏԻՆՕ:

- Ինչո՞ւ համար, ճչաց հօրեղբայրս:

- Հոս նուտին ի՞նչ ըլլալը չեն գիտեր, պատասխանեց ԴԱՂՈՍՏԻՆՕ:

- Դուն այդ ի՞նչ տեսակ գործի մարդ ես, սկսաւ պոռապօալ հօրեղբայրս:

- Չեմ կրնար կօր ծախել, դոռալով պատասխանեց պտղափաճառը: Ես ինքս հատ մը կերայ եւ համ մը չառի:

- Դու խենթեցեր ես, պոռապօաց նորէն հօրեղբայրս: Աշխարհի մէջ նուտի պէս ուրիշ պտուղ չկայ: Արկղն հինգ դուար կէս գինը չէ:

- Ի՞նչ բանի կու գայ, աղմկեց ԴԱՂՈՍՏԻՆՕ: Չե՛մ կարող ծախել, չե՛մ ուզեր:

- Հասկցայ, ըսաւ հօրեղբայրս, ճայնը ցածցնելով: Ետ դրկէ՛ զանոնք, ետ դրկէ՛ ծախքն իմ վրաս:

Այս խօսակցութիւնը մօտ տասը դուարի նստաւ հօրեղբօրս վրայ:

Այսպէս՝ տասնեւմէկ արկղներն ետ եկան: Նուտերու մեծ մասը հօրեղբայրս ու ես կերանք:

Յաջորդ տարին՝ տեղուոյն վրայի պարտքի մասնավճարը տալու անկարող հօրեղբայրս օրինական թուղթերը վերադարձուց տեղն իրեն ծախող մարդուն: Ես եւս ներկայ գտնուեցայ այս գոր-

ծողութեան:

- Պ. Գրիֆիթ, ըսաւ հօրեղբայրս, ստիպուած եմ ձեր կալուածը ձեզի վերադարձնելու, բայց շնորհք մը պիտի խնդրէի: Քսան արտավար նոենի տնկած եմ տեղւոյն վրայ: Ծատ շնորհակալ պիտի ըլլամ, եթէ թոյլ տաք որ հող տանիմ այդ ծառերուն:

- Ծառերուն հող տանիլ, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, բացազանչեց պ. Գրիֆիթ:

Հօրեղբայրս ջանաց բացատրուիլ, բայց դիւրին բան չէր բացատրութիւն տալ մէկու մը, որ համանրման զգացումէ զուրկ էր:

Այսպէս հօրեղբայրս կորսնցուց իր ազարակը՝ վրայի ծառերովը միասին:

Երեք տարի վերջ ինքն ու ես ինքնաշարժով ազարակն հանդիպեցանք նուռի մրգաստանն անգամ մ'եւ տեսնելու համար: Ծառերը բոլորովին չորցած էին: Իր վրայի գօսացած փոքրիկ ծառերէն դատ՝ այս հողաշերտը մնացած էր այն ինչ որ եղած էր աշխարհի սկիզբէն ցայսօր:

Մրգաստանին մէջ պահ մը շրջագայելէ ետք վերադարձանք մեր ինքնաշարժին: Ներս մտնելով եկանք քաղաք:

Ոնիւ մէկուն ոնիւ բան չըսինք, որովհետեւ թէպէտ ըսելիք շատ բան կար, բայց արտայայտուելու պատշաճ լեզուն կը պակսէր:

ՄԵՐ ԱՊԱԳԱՅ ՀԱՒԱՆԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐԷՆ ՄԻՆ

Այն ատեն երբ տասնեւչորրորդ ամենափայլուն աշակերտն էի ես էմըրսըն դպրոցի երրորդ կարգին մէջ, որ ընդամէնը տասնեւհինգ աշակերտներէ միայն կը բաղկանար. մեր դպրոցի Ուսումնական Խորհուրդը յատուկ նիստ մը գումարեց կարգ մը հարցերու կարգադրութեան համար:

Այս դէպքը տեղի ունեցաւ երկար տարիներ առաջ:

Հագիւ ութը տարեկան էի ես այդ ատեն ու դէպի ինը կ'երթայի կամ առառաւելն ինը տարեկան էի ու դէպի տասը կ'երթայի: Բայց զուարթաբարոյ մէկըն էի:

Այդ օրերու Ուսումնական Խորհուրդներն ընդհանրապէս ա՛յնքան ալ բժախնդրութիւն չէին ցոյց տար փոքրիկ քաղաքներու պատիկներուն վերաբերմամբ. եւ եթէ վերջիններէն ոմանք բթամտութիւն մատնէին՝ անոնք ատիկա բնական երեւոյթ մը նկատելով վրայէն կ'անցնէին:

Կային մէկ քանի Երիցական եկեղեցւոյ հովիւներ, սակայն, որ՝ ամէն անգամ որ իրենք զիրենք կը գտնէին թարմատի դէմքերու ծովու մ'առջեւ՝ սապէս կարտայայտուէին – դուք Ամերիկայի ապագայ առաջնորդներն էք, ճարտարարուեստի ապա-

զայ ղեկավարները, մեր ապագայ պետական մար-
դիկն ու, կարելի է ըսել, ապագայ բանաստեղծները:
Այսօրինակ արտայայտութիւններ ինծի հաճոյք
կ'առթէին, որովհետեւ կը սիրէի երեւակայել թէ
ճարտարարուեստի ո՛րպիսի ղեկավարներ պիտի
կարենային ըլլալ ընկերներէս ձիմի Վոլտայի եւ
Ֆրէնկի Սուզայի նման տղաք:

Այս տղոց շատ լաւ ծանօթ էի ես:

Անոնք ակնբախ բէյս - բոլ խաղցողներ ըլլալով
հանդերձ՝ ի բնէ բթամիտներ եւ կամ՝ աւելի գիտա-
կան բարբառով՝ բարձրաստիճան պակասամիտներ
էին - առողջ, քաջակազմ եւ կենսախայտ: Ո՛չ այս
տղաքն իրենք այն կարծիքէն էին եւ ո՛չ ալ ես՝ թէ
ապագային իրենք ճարտարարուեստի ղեկավար-
ներ պիտի դառնային: Եթէ իրենց հարցուելու ը-
լար թէ կեանքի ո՛ր ասպարէզին համար կը
պատրաստուէին՝ անոնք պարկեշտօրէն պիտի պա-
տասխանէին - չե՛նք գիտեր, հաւանօրէն ոչինչի:

Մեր Ուսումնական Խորհուրդը, սակայն, ընդ-
հանրապէս այդպիսի փառահեղ հաւատք մը չունէր
իր ինամքին յանձնուած այն անատակ տղոց մա-
սին, որոնց կը ջանար ուսուցանել միմիայն գրել -
կարդալ:

Այսուհանդերձ օր մը մեր Ուսումնական Խոր-
հուրդն յատուկ նիստ մը գումարեց եւ եօթը ժամ-
ւան անընդհատ խորհրդակցութենէ յետոյ՝ որոշում
կայացուց հանրային դպրոցի ամէն աշակերտ են-
թարկել Ֆիզիքական քննութեան մը՝ լուծելու հա-
մար, եթէ կարելի էր, քաղաքին ստորին թա-

դամասերուն նորահաս բնակչութեան առողջութեան գաղտնիքը:

Հրատարակուած փաստագրական ապացոյցներու համաձայն՝ կենթադրուէր թէ մեր դրացնութեան մէջ բնակող ամէն անհատ ունէր տձեւ գլուխ մը, ներս ինկած կուրծք մը, ոսկրային թերի կառուցուածք, տկար ձայն, անհաճոյ խառնուածք եւ վեց - եօթն այլ գործարանային մանր մունր պակասութիւններ:

Հանրային դպրոցներու ուսուցիչներուն տրամադրելի վկայութեանց համաձայն, սակայն ստորին թաղամասերէն եկած այս անատակ տղաքն ընդհակառակն ունէին բարեձեւ գլուխ, առողջ կուրծք, գեղեցիկ կազմ, զօրաւոր ձայն, չափէն աւելի կենսունակութիւն եւ մշտական միտում մը չարածճիութեան:

Տեղ մը սխալ մը կար:

Մեր Ուսումնական Խորհուրդը միտքը դրած էր գտնել այդ սխալը: Եւ արդարեւ ան գտաւ գայն:

Ան գտաւ որ հրատարակուած փաստագրական ապացոյցները սխալ էին:

Ահա այս ատենն էր որ ես առաջին անգամն ըլլալով բանաստեղծ մ'ըլլալս գիտնալու գերագոյն հաճոյքն ունեցայ: Կը յիշեմ թէ ի՞նչպէս կէսօր մը՝ ապագայ ուրիշ վեց հարիւր պետական մարդոց հետ կը գտնուէի մեր սեփական քաղաքի Միվիկ Օգիտորիւմին մէջ եւ թէ ի՞նչպէս տարիքաւոր օր. Օգիլվին սոպրանոյի մը յստակ եւ զիլ ձայնովն անունս կարդաց:

Կարգն իմս էր բեմ տանող սանդխամատերէն մագլցելով յառաջանալու դէպի բեմի կեդրոնը, մինչեւ մէջքս մերկանալու, շունչ առնելու, արտաշնչելու, եւ տեսակ - տեսակ չափուելու համար:

Պահ մը շփոթութեան եւ տատամսումի մէջ ինկայ թէպէտ, բայց գերմարդկային ճիգով մը շուտով ինքզինքս ժողպեցի եւ սկսայ ցոյց տալ վայելուչ վերաբերում, ինչ որ ապշութեան եւ սարսափի մատնեց Ուսումնական Խորհրդի ամբողջ կազմը, երեք տարեց բժիշկները, կէս - երկոտասնեակ մը վկայեալ հիւանդապահուհիներն ու վեց հարիւր ճարտարարուեստի ապագայ դեկավարները:

Փոխանակ տասնեւեօթը սանդամատներէն վեր մագլցելու՝ սկսայ անոնց վրայէն ցատկել:

Կը յիշեմ թէ ի՛նչպէս օր. Օգիլվին հանրային դպրոցներու տնօրէն պ. Բիկընբէկըրին դառնալով ահուդողով մը փսփսաց - Ասիկա Գարօղյանեանն է, մեր ապագայ հաւանական բանաստեղծներէն մին:

Պ. Բիկընբէկըր դէպի ինձ արագ ակնարկ մը սպրդեցնելէ ետք՝ շշնջեց - Կը հասկնամ, բայց որո՞ւ դէմ ա՛յնքան զայրացած է ան:

- Ընկերութեա՛ն, պատասխանեց տարիքաւոր օր. Օգիլվին:

- Կը հասկնամ, յարեց պ. Բիկընբէկըր: Ես ալ այդպէս եմ, բայց հոգիս ալ հանելու ըլլան այդ կերպ չեմ կրնար ցատկել: Աւելի չխօսի՛նք այդ մասին:

Շապիկս վրայէս մէկ կողմ նետեցի եւ մինչեւ մէջքս մերկացած կանգնեցայ հոն՝ ցուցադրելով

կործքիս մազերուն բաւական խիտ թաւուտքը:

- Կը տեսնէ՞ք, կրկին խօսք առաւ օրիորդ Սգիլվի:

Գրագէտ մ'է:

- Շունչ ա՛ն, պատուիրեց պ. Բիկընբէկըր:

- Ո՞րքան երկար, հարց տուի:

- Ո՞րքան երկար որ կրնաս, պատասխանեց պ.

Բիկընբէկըր:

Սկսայ շունչ առնել: Չորս ըտպէ անցած էր արդէն եւ ես դեռ կը շարունակէի շնչառութիւնս: Քննիչ մարմինը բնականաբար քիչ ապշահար չեղաւ: Հապճեպ խորհրդակցութիւն մ'ունեցան անոնք մինչ ես դեռ շնչառութիւնս կը շարունակէի: Երկու ըտպէի տաք վիճաբանութենէ մը յետոյ որոշեցին խնդրել որ շնչառութիւնս դադրեցնեմ: Օր. Սգիլվի դիտել տուաւ թէ եթէ չմիջամտէին հաւանօրէն ամբողջ կէսօրը այդպէս պիտի շարունակէի:

- Առայժմ այսքանը բաւական է, յայտարարեց պ. Բիկընբէկըր:

- Այդքա՞ն միայն, հարցուցի: Ես դեռ սկսած իսկ չեմ:

- Այժմ արտաշնչէ՛, պատուիրեց ան:

- Ո՞րքան երկար, հարց տուի ես:

- Աստուա՛ծ իմ, բացազանչեց պ. Բիկընբէկըր:

- Լաւ կ'ընես որ ժամանակ մը որոշես, այլապէս կրնայ ամբողջ գիշերը շարունակել, զգուշացուց օր. Սգիլվի:

- Երեք կամ չորս ըտպէ, պատասխանեց պ. Բիկընբէկըր:

Չորս ըտպէ արտաշնչել ետք՝ պատուէր ստացայ

շապիկս հագնիլ ու հեռանալ:

- Ինչպէ՞ս, բաւական լա՞ւ է առողջական վիճակըս. հարց տուի քննիչ մարմնին:

Յաջորդ տարին մեր Ուսումնական Խորհուրդն որոշեց այլեւս ոեւէ ֆիզիքական քննութիւն չկատարել: Ճարտարարուեստի ապագայ դեկավարներու եւ ապագայ պետական մարդոց վերաբերմամբ՝ քննութիւնները քիչ թէ շատ զոհացուցիչ արդիւնք տուին. բայց ապագայ բանաստեղծներու մասին՝ եզրակացութիւնները շփոթեցուցիչ եւ անհեթեթ էին. այնպէս որ կը թուէր թէ անոնցմէ ոեւէ մէկն ո՛չ իր ընելիքը գիտէր եւ ո՛չ ալ իր խորհելիքը:

ՅԻՍՈՒՆ ԵԱՐՏԱՅԻ ԱՐՇԱԻԸ

Տասներկու տարեկան հասակիս մէջ նիւ - Եորկէն մասնաւոր նամակ մը ստանալէս ետքն էր որ միտքս դրի մեր դրացնութեան ամենահուժկու մարդը դառնալ: Նամակը կու գար Լայոնէլ Ստրոնգֆորտ անունով բարեկամէ մը: Սոյն նամակն ստանալէ առաջ՝ ես ինքս Argosy All Story Magazine էն կտրոն մը փրցնելով՝ ստորագրած, պահարանի մը մէջ գետեղած ու նամակագրին դրկած էի: Այս նամակով ան ինձ կը պատասխանէր հրճուանքի սահմանները թեւակոխող խանդավառութեամբ մը աւետելով թէ՛ անտարակոյս արտաստփոր իմացականութեամբ մ'օժտուած մէկն էի ես, կարողական հսկայ մը, օրին մէկը նշանաւոր հանդիսանալու սահմանուած անձնաւորութիւն մը՝ բոլորովին տարբեր աշխարհի այն հասարակ մահկացուներէն, որոնք ո՛չ այլ ինչ են եթէ ոչ պարզ քնաշրջիկներ եւ արթուն երազատեաներ:

Իր իմ մասին արտայայտած զաղափարը շատ նման էր իմինիս: Այսուհանդերձ հաճելի էր տեսնել իմ սեփական համոզումս վաւերացուած ուրիշէ մը, ի մասնաւորի նիւ - Եորկցիէ մը - ա՛յնպիսի մէկու մը կողմէ՝ որ աշխարհի ամենէն լայն կուրծքը ունեցողի համբաւը կը վայելէր: Նամակին մէջ ներ-

փակուած էին իրմէ քանի մը նկարներ, որոնց մէջ
պ. Ստրոնգֆորտ զգեստի տեղ իր վրայ կը կրէր
ընձառիւծի մորթի փոքրիկ կտոր մը միայն: Ան կը
հաւաստէր թէ ինք որ այժմ ա՛յնքան վիթխարի մէ-
կը կ'երեւէր՝ ատենօք տխեղօճ բան մ'էր: Մկաննե-
րու կոշտերով ծածկուած էր իր ամբողջ մարմինը:
Ջինքը տեսնողն այն տպաւորութիւնը կ'ստանար՝
թէ ան կրնար 1920-ի Ֆորդ ինքնաշարժ մը գետ-
նէն վերցնելով կործել:

Այս տեսակ մէկն իբրեւ բարեկամ ունենալ փո-
քրը պատիւ մը չէր ի հարկէ:

Միակ ցաւս այն էր որ հարկ եղած դրամը չու-
նէի: Հիմա միտքս չէ մեր ծանօթութեան՝ սկիզբնե-
րն ինձմէ պահանջուած ճիշդ գումարը, բայց որոշ
կը յիշեմ թէ ա՛յնպիսի գումար մ'էր այն, որ իմ
վիճակիս մէջ գտնուող մէկը նկատի իսկ չէր կըր-
նար ունենալ: Մեծ ցանկութիւն ունէի շնորհապար-
տութիւնս յայտնելու պ. Ստրոնգֆորտի ինձ ցոյց
տուած իր խանդավառ վերաբերումին համար, բայց
անկարող էի դրամի պակասութեան պարագաս
պարզելու համար անհրաժեշտ պատշաճ բառերը
գտնել՝ առանց իմ վրայ հրաւիրելու քնաշըջիկի եւ
արթուն երազատեսի մը կասկածը: Մինչ այսպէս
օրերս կը սահէին որոնելով ա՛յնպիսի բառեր՝ որ
մեր բարեկամութիւնը խորշակահարելու եւ նը-
ւաստացնելու հանգամանքէն զերծ ըլլային, խոր-
հըրդակցեցայ հօրեղբօրս Փայկոյին հետ, որ այդ
ատեններն Արեւելեան փիլիսոփայութեան ուսում-
նասիրութեամբը կը պարապէր: Իմ տարօրինակ

տենչանքս իրեն քիչ զարմանք չպատճառեց թէ-
պէտ, այդուհանդերձ չափազանց զոհ էր հօրեղբայ-
րրու: Ան յայանեց ինձ թէ մեծութեան գաղտնիքը,
լուս Եոզայի, մարդուս մէջ թաքնուած կենսաբաշխ
ոյժերու շղթայագերծման մէջ կը կայանար:

- Այս ոյժն, Արա՛մ, լուս ան անգլիերէնով մը՝
զոր կը սիրէր ծեքծեքել ինձի խօսած պահուն, թոյլ
տո՛ւր որ լսեմ թէ Աստուծմէ է եւ հրաշայի:

Ես իրեն խոստովանեցայ թէ չէի կրնար իմ մը-
տադրած հուժկու մարդն ըլլալ՝ առանց պ. ըԱ-
տրրոնգֆորտի ճամբելու դէժ քանի մը դոյար:

- Արա-ա՛մ, բացազանչեց հօրեղբայրս ար-
համարհանքով մը: Թոյլ տո՛ւր որ լսեմ, Արա՛մ, թէ
դրա-ամը ոչի՛նչ է: Չես կարող կաշառել զԱստուած:

Հօրեղբայրս Գայկօ բոլորովին տխեղծ մէկը չէր
թէպէտ, բայց ան ապահովաբար Լայոնէլ Ստրոնգ-
ֆորտի պէս թիկնեղ մէկն ալ չէր: Բաւական վստահ
կ'զգայի թէ գօտեմարտական մրցման մը մէջ պ.
Ստրոնգֆորտ կրնար հօրեղբայրս ճանկել իր գըլ-
խէն կա՛մ թեւերէն եւ կա՛մ ոտքի մատներէն եւ
սեղմել զինքը մինչեւ, որ ան հերի՛ք պոռար եւ կամ
անշունչ իյնար գետին: Սակայն եւ այնպէս բոլորո-
վին ալ աներկրայելի չէր իմ այս համոզումս: Ճիշդ
է թէ հօրեղբայրս կազմով պ. Ստրոնգֆորտէն ան-
համեմատօրէն աւելի փոքր էր, սակայն պ. ըԱ-
տրրոնգֆորտին ալ կը պակսէր հօրեղբօրս ուժա-
նակային մոլեգնութիւնը: Ինձի այնպէս կը թուէր
թէ նման գօտեմարտի մը մէջ պ. Ստրոնգֆորտի դէմ
պիտի ցցուէին իրեն ցարդ անծանօթ բաւական

խոշոր դժուարութիւններ – կակնարկեմ այն թաքուն կենսաբաշխ ոյժերուն, որոնք շարունակ կը շղթայագերծուէին հօրեղբօրս մէջ, ա՛յնքան որ վիթխարի մէկն իսկ իր մէկ շանթարձակ ակնարկէն նկուն իյնալով ետ պիտի ընկրկէր եւ կամ իսպառ պիտի պապանձէր, եթէ իր դիմացինը գօտեմարտողի տեղ պարզ խօսակից մեղած ըլլար:

Դրամական դժբախտ կացութիւնս բացատրող պատշաճ բառեր գտնելէս շատ առաջ ուրիշ նամակ մ'ալ ստացայ պ. Ստրոնգֆորտէն: Այս նամակն եւս առաջինին չափ սիրագեղ էր, եթէ կ'ուզէք նոյնիսկ բան մ'ալ աւելի: Հրճուանքէս սկսայ աստ եւ անդ վազվզել՝ շղթայագերծելով կենսաբաշխ ոյժերըս, ձեռնոստումներ կատարել, ծառերը մագլցիլ, թաւալզրոր դառնալ, 1920-ի Ֆորդ ինքնաշարժներ կործել եւ բազմաթիւ այլ կերպերով սարսափի մատնել ազգականներս ու զայրացնել մեր գրացիները:

Ո՛չ միայն պ. Ստրոնգֆորտ ինձմէ նեղացած չէր, այլ իր դասընթացքի գնէն զեղչ մըն ալ ըրած էր: Այդուհանդերձ պահանջուած գումարը տակաւին իմ կարողութենէս վեր էր: Ճիշդ է, ամէն օր լրագիր կը ծախէի, բայց անկէ ստացած դրամիս պէտք ունէի հացի եւ այլ նման կենսական կարիքներու համար: Ժամանակ մը սովորութիւն ըրի ամէն առաւօտ կանուխ ելլել եւ քաղաքը շրջագայիլ՝ պայուսակ մը լեցուն դրամ գտնելու յոյսով: Այս արկածախնդրութեանս վեց օրերուն ընթացքին՝ ընդամէնը մէկ հինգ սէնտնոց եւ երկու պէննի գր-

տայ: Գտայ նաեւ կնոջ մը քսակն, որուն մէջ ունէ
դրամ չկար թէպէտ, բայց կային դիմաներկի վե-
րաբերեալ քանի մը ժանտահոտ առարկաներ եւ
թղթի կտոր մը վրան անճոռնի ձեռագրով մը
գրուած - Ստիվ Հերտփիզ, 3764 Վենտուրա փողոց:

Պ. Ստրոնգֆորտի երկրորդ նամակէն երեք օր
յետոյ հասաւ իր երրորդ նամակը, որմէ յետոյ մեր
թղթակցութիւնը միակողմանի դարձաւ: Աւելի ճիշ-
դըն՝ ես այլեւս բնաւ չգրեցի: Պ Ստրոնգֆորտի հա-
ղորդագրութիւններն ա՛յնքան անդիմադրելի էին
որ հեշտ չէր առանց դրամական առաքումի պա-
տասխանել անոնց: Ըսելիք այլեւս գրեթէ չէր մնա-
ցած:

Չմեռ էր երբ ստացայ իր առաջին նամակն եւ
մտադրեցի դառնալ ամենահուժկու մարդը նախ մեր
դրացնութեան եւ ի վերջոյ բովանդակ աշխարհի
մէջ: Նպատակս իրագործելու համար ի հարկէ ես
ունէի իմ սեփական տեսակէտս, բայց միաժամա-
նակ կը վայելէի պ. Ստրոնգֆորտի ջերմ բարե-
կամութիւնն ու բարձր համարումը նիւ - Եորկէն,
ինչպէս նաեւ հօրեղբօրս Գայկոյի գաղտնալից եւ
խստապահանջ ինսամակալութիւնը մեր տան մէջ:

Ամբողջ ձմեռն ու գարնան ալ մէկ մասը՝ երկու
- երեք օրն անգամ մը նամակ մը կ'ստանայի պ.
Ստրոնգֆորտէն: Կը յիշեմ թէ ի՛նչպէս օր մը, երբ
ծիրաններն արդէն ըստ բաւականին հասած էին
գողութեան համար, նիւ - Եորկի բարեկամէս ստա-
ցայ վերին աստիճանի գողարիկ նամակ մը: Իս-
կական տաղ մ'էր այն՝ նուիրուած երկրի վե-

րագարթնումին, գարնան ժամանման, սրտերու երիտասարդացման, ընդհանուր վերանորոգման, թարմ կորովի, նորանոր առաջադրութեանց եւ բազմաթիւ այլ բաներու: Իսկապէս գեղեցիկ էր նամակը, Հոռովմայեցւոց եւ կամ ոեւէ այլ համայնքի գրուած նամակին չափ գեղեցիկ հաւանաբար, գեղուն Սրբազան Մատենագրութեանց դարաշրջանի յատուկ վիպականութեամբ մը, համապարփակ ըզզացողութեամբ եւ ոյժի վեհութեան զգացումով: Այս գողտրիկ տաղին վերջին պարբերութիւնը զբրամական կոպիտ հարցին կ'անդրադառնար յանցապարտի մը վարանքով: Գումարը նախապէս պահանջուածէն վեց - եօթն անգամ աւելի պակաս էր: Բացի այդ՝ պ. Ստրոնգֆորտ նոր տարր մը ներմուծած էր զիս ոչնչութենէ վերին աստիճանի ջլապինդ եւ կնահմայ հսկայի մը փոխակերպելու իր ծրագրին մէջ: Ըստ իր հաւաստման՝ ան որոշած էր ամէն ինչ ուսուցանել ինձ միմիայն մէկ գերագոյն ճիգով, ընդհանուր մէկ փորձով եւ կամ չգիտեմ ուրիշ նմանօրինակ ի՛նչ մեթոտով: Յամենայն դէպս, միայն երեք դուարի փոխարէն՝ ան կը խոստանար իր բոլոր թանկարժէք գաղտնիքներն ինձ զրկել պահարանի մը մէջ ծրարուած: Մնացեալը կը պատկանէր ինձ եւ պատմութեան:

Հարցի մասին կրկին խորհրդակցեցայ հօրեղբօրս Գայկոյին հետ, որ իր կարգին արդէն հասած էր ծոմապահութեան, մտորոնումի, երկարատեւ պտոյտներուն եւ հոգեթրթոման աստիճանին: Ձմրան ընթացքին շաբաթական երկու - երեք խոր-

հրրդակցութիւններ ունեցած էինք մենք եւ ան իր եղակի եւ անկատար անգլիերէնով ինձ հաղորդած էր Եոզայի վարդապետութենէն ուսած իր գաղտնիքները:

- Թոյլ տո՛ւր որ յայտնեմ, Արամ, կ'ըսէր ան, թէ ես ամէն ինչ կարող եմ ընել: Ուղղակի հրաշալի է:

Եւ ես կը հաւատայի իրեն՝ հակառակ այն իրողութեան որ իր կշիռն սկսած էր զգալապէս պակսիլ, քնանալ չէր կրնար եւ տենդայի փայլ մը կը կայծկլտար աչքերուն մէջ: Այդ տարին չափազանց արհամարհոտ դարձեր էր ան դէպի բովանդակ աշխարհը, սակայն համակ կարեկցութիւն էր կտրած համը բայց համակրելի կենդանական ցեղին հանդէպ, զոր մարդ արարածը անխնայ կը խոշտանգէր, կ'սպաննէր ու կ'ուտէր եւ կը վարժեցնէր ամէն կարգի խեղկատակութեանց:

- Թոյլ տո՛ւր որ յայտնեմ, Արամ, կը պատգամէր ան, թէ ուղղակի ոճրագործութիւն է բանեցնել ձիերը, սպաննել կովերը, ցատկել սորվեցնել շուներուն եւ ծխել վարժեցնել կապիկներուն:

Ես իրեն հաղորդեցի պ. Սարոնգֆորտի նամակին բովանդակութիւնը:

- Դրա-ամ, բացազանչեց ան: Ան միշտ դրա-ամ կ'ուզէ: Ես այդ մա-արդէն շատ չեմ ախորժիր կոր:

Հօրեղբայրս իր բովանդակ հմտութիւնը կը քաղէր Հանրային Գրադարանի «Աստուածիմացութիւն - Աստղահմայութիւն - Իմաստասիրութիւն եւ Զանազանք» մակագրուած գարակէն: Ըստ իր հա-

ւաստման, սակայն, Աստուած ինքն իսկ էր անոր աղբիւրը: Եոզայի վարդապետութեան ուսումնասիրութեան ձեռնարկելէ առաջ՝ հօրեղբայրս քաղաքի սովորական լանճերէն մին էր եւ նշանաւոր օդի կոնժող մը: Լուսաւորուելէն ետք, սակայն, ան խմելը ձգած էր: Ըստ իր բացատրութեան՝ ան այժմ աւելի ազնուական ըմպելի մը գտած էր:

- Ի՞նչ բան է այդ, հարց տուի ես:

- Արա՛մ, պատասխան տուաւ հօրեղբայրս, այդ նոր ըմպելիս նոյնինքն իմաստութիւնն է:

Յամենայն դէպս՝ ան պ. Ստրոնգֆորտը կը նըկատէր հասարակ շարլատանին մէկը եւ սեւէ արժէք չէր տար անոր:

- Ըստ իս ան յաւ անձնաւորութիւն մ'է, համարձակեցայ ըսել ես:

Ասոր վրայ հօրեղբայրս սկսաւ փրփրիլ եւ իր թաքուն կենսաբաշխ ոյժերը շղթայազերծելով ըստպատճառաց - ես ա-անոր գրլովար կը կտարրեմ ձեզ պէս պըզտիկ տղաքը մոլորեցնելուն համար:

- Ան մարդ մոլորեցուցած չունի, եղաւ իմ պատասխանս: Ընդամէնը երեք դուրսի փոխարէն ան կը խոստանայ զիս մասնակից դարձնել իր բոլոր գաղտնիքներուն:

- Թոյլ տո՛ւր որ յայտնեմ, Արա՛մ, դիտել տուաւ հօրեղբայրս, թէ ան սեւէ գաղտնիք չունի: Պարզապէս ստախօսին մէկն է:

- Ես այդ չգիտեմ, բայց կ'ուզեմ գէթ անգամ մը փորձել իր գիտութիւնն, ըսի:

- Ուղղակի ոճրագործութիւն է, կրկնեց հօրեղ-

- Ի՞նչ ճշարտութեան, հարց տուի շուարած:

- Աստուծոյ սրբազան ճշմարտութեան, պատասխանեց միսիոնարը: Եթէ կ'ուզես՝ իրականին մէջ ոչ ոք թշնամի է ճշմարտութեան: Մարդիկ սոյն յիմարութիւնները կը գործեն, որովհետեւ չեն գիտեր թէ ի՞նչ կը փնտռեն:

- Շա՛տ աղէկ, ի՞նչ փնտռելու են, հարցուցի:

- Ճշմարտութիւնը, պատասխանեց ան: Ամէն անոնք որ բաղդախաղի մէջ խարդախութիւն կ'ընեն, գէշ կանանց հետ յարաբերութիւն կը պահեն, դրամատուներ կը կողոպտեն, կը գինովանան եւ կամ կը ճամբորդեն, ճշմարտութիւնը կ'որոնեն: Որդեա՛կ, կարծեմ դուն ինքդ ալ կը ճամբորդես տեղ մը հասնելու համար, արդեօք ո՞ւր կ'երթաս:

- Նիւ - Եորկ, պատասխանեցի:

- Շա՛տ աղէկ, բայց գիտցիր որ դուն հոն ոեւէ ճշմարտութիւն պիտի չկրնաս գտնել: Վերջին երեսուն տարուան մէջ ես վեց անգամ գնացած եմ այդտեղ: Մարդ կրնայ ամբողջ աշխարհը պտտիլ եւ ոչինչ գտնել, որովհետեւ բան մը գտնելու կերպըն այդ չէ: Կարեւորը դիրքի փոփոխութիւնն է:

- Չեմ կարծեր թէ շատ դժուար բան մ'ըլլայ այդ, դիտել տուի:

- Աշխարհի մէջ ատկէ դիւրին բան չկայ, վրայ բերաւ միսիոնարը:

- Ես խօսքիս տէր մարդ եմ, ըսի: Կորսնցնելիք բան մը չունիմ: Արդ ըսէ՛ք ինձ թէ ի՞նչպէս դիրքս կրնամ փոխել:

- Շա՛տ աղէկ, յորդորեց զիս կրօնամիտ բա-

կանուանէր անգործնական յիմարին մէկը որ երբեք պիտի չկրնար հարստանալ: Ապա հինգ բոսիկ եւրս քնանալէ վերջ՝ նորէն կ'արթննար ան եւ կ'սկսէր բարձրադադակ յայտարարել թէ՛ ինք յոյս չունէր որ ես իմ կեանքիս մէջ պիտի կրնայի ի գլուխ հանել ռեւէ շահաբեր ձեռնարկ: Ապա քիչ մ'ելրս քնանալէ վերջ՝ կրկին կ'արթննար եւ կ'սկսէր բարձրաձայն պատմել հետեւեալ պատմութիւնը: Թագաւոր մը կ'ունենայ երեք որդիներ, որոնց մէկը կը նմանի իր հօրը, երկրորդն հոգի կու տայ աղջիկներուն, իսկ երրորդը հաւու մը չափ խելք չունենար իր գանկին մէջ: Ասկէ ետք մեծ մայրս անկողնէն կ'ելլէր եւ կը լրացնէր իր պատմութիւնը, մինչ ես կը պարապէի իմ մարզանքներովս:

Իր պատմութեան իբրեւ վերջաբան՝ սովորաբար ան ինձ կ'ազդարարէր առաւօտները լուսաբացէն առաջ գինքը չարթնցնել: Անոնց բարոյականն առաւել կամ նուազ չափով միշտ այդ կ'ըլլար, ինչ փոյթ թէ ռեւէ առնչութիւն գոյութիւն չունենար այդ բարոյականին եւ իր պատմութեանց միջեւ, որոնք կը վերաբերէին թագաւորի մը կամ իր երեք որդիներուն, կա՛մ անոր երեք մեծահարուստ եւ ծայրայեղօրէն կծծի եղբայրներուն, կա՛մ իր երեք դուստրներուն, կա՛մ երեք առակներու, կա՛մ երեք ճամբաներու եւ կա՛մ նմանօրինակ ուրիշ երրորդութեան մը:

Մակայն ան ի գուր կը վատնէր իր շունչն, որովհետեւ լարախաղացներու յատուկ այդ մարզանքներէն ես ինքս իրմէն աւելի հաճոյք չէի առ-

ներ: Աւելի ճիշդն՝ սկսեր էի տակաւ լմբոնել թէ այդ բոլորն ի՛նչքան պարապ բաներ էին եւ թէ ո՛րքան իրաւացի էր հօրեղբօրս Քայկոյի դիտողութիւնը պ. Ստրոնգֆորտի մասին:

Այսպէս՝ պ. Ստրոնգֆորտի ծրագրէն հրաժարելով վերադարձայ իմինիս, այսինքն սկսայ մեր դրացնութեան ամենահուժկու մարդը դառնալու ձգտիլ հանդարտօրէն եւ առանց բռնագբօսիկ ճիգերու եւ մարզանքներու:

Լոնգֆէլօ դպրոցի մէկ մասնաւոր ծանուցման համաձայն՝ այդ զարնան տեղի պիտի ունենար արշափ մրցում մը՝ դպրոց դպրոցի դէմ: Մրցումը բաց պիտի ըլլար ընդհանուր աշակերտութեան առջեւ:

Ասիկա իմ փնտռած ու չգտած պատեհութիւնս էր: Կը կարծէի թէ ամէն պարագայի տակ մրցման մէջ առաջին հանդիսացողն ես պիտի ըլլայի:

Այսպէս թէ այնպէս՝ մարզախաղերու մասին իմ մշտատեւ մտածումս մէջս առաջ բերած էր մրցման արդիւնքը կանխորոշելու տեսակ մը բուռն ցանկութիւն, այնպէս որ մրցման ժամն հասնելէ առաջ ես արդէն հարիւրաւոր անգամներ կատարած էի յիսուն հարտա արշաւելու, վազելով ցատկելու, կանգուն ցատկելու եւ վեր ցատկելու փորձերն եւ իւրաքանչիւր խաղի մէջ երեւան հանած՝ մրցակիցներուս անկարութիւնը:

Իմ այս ներքին Եոզայական ահարկու աշխուժացումս մրցման օրն ուղղակի վերածուեցաւ տեսակ մը տենդի:

Վերջապէս հասաւ ժամն, երբ ես եւ երեք ուրիշ ըմբիշներ, մէկն յոյն, կազմ ու պատրաստ՝ յառաջացանք դէպի մեր նշանակէտերը: Եւ ես իմ արտորանքիս մէջ կուրօրէն մարզախաղերու պատմութեան մէջ ցարդ աննախընթաց բան մ'ըրի:

Ինձ այնպէս կը թուէր թէ ո՛չ մէկ մարդ իր կեանքին մէջ ա՛յդքան արագ վազած էր: Յիսուն եարտայի արշաւն յիսուն անգամ կատարած էի ես իմ մէջս՝ նախքան աչքերս բանալս ու տեսնելս թէ ո՛րքան ետ մնացած էին մրցակիցներս: Սակայն ի վերջոյ ապշահար մնացի աչքերուս տեսածէն:

Միւս երեք տղաքը ո՛չ միայն ինձմէ արդէն չորս եարտա առաջ կը գտնուէին, այլ հետզհետէ աւելի կը հեռանային:

Երեւոյթն ուղղակի անհաւատայի էր - անհաւատայի՝ բայց ակներեւօրէն ճշմարիտ: Տեղ մը սխալ մը կենալու էր, բայց չկար: Այո՛, անոնք ո՛չ միայն ինձմէ առաջ կը գտնուէին, այլ հետզհետէ աւելի կը հեռանային:

Պարզ էր այլեւս թէ ես պէտք էր որ բաց աչքերով հասնէի անոնց եւ շահէի մրցումը: Եւ ճիշդ այդ էր որ սկսայ ընել: Սակայն հակառակ իմ մտադրութեանս անոնք անհաւատալիօրէն աւելի կը հեռանային: Ինձ հանդէպ գործուած այս անպատկառութենէն խիստ զայրացած եւ իրենց տեղը ցոյց տալու մտադրութեաբ՝ սկսայ թաքուն կենսաբաշխ ոյժերս շղթայագերծել: Սակայն այս

կամ այն պատճառաւ նոյնիսկ իմ այս ժեստս անգոր գտնուեցաւ զիս անոնց մօտեցնելու: Կ'զգայի թէ մէկն անըմբռնելի կերպով մը կը դաւէր ինձ դէմ: Այդուհանդերձ մրցումը շահելու եւ այդ դաւադիրը ամօթապարտ ընելու մտօք՝ նոր կորով եւ կեանք զրի վազքիս մէջ: Թէպէտ վազելիք մեծ հեռաւորութիւն մը չէր մնացած, բայց փստահ կ'զգայի թէ ես դեռ կրնայի յաղթական դուրս գալ:

Մերթ ընդ մերթ ալ կ'ըզգայի թէ պիտի չկրնայի:

Մրցումը վերջացած էր:

Ես տասը եարտա ետ մնացած էի:

Առանց տատամսելու իմ բողոքս ներկայացուցի մրցակիցներուս եւ անոնց հրաւէր կարդացի կրկնել արշաւը միեւնոյն հեռաւորութեան վրայ՝ այս անգամ դէպի ետ: Առաջարկս մերժուեցաւ, ինչ որ աներկբայօրէն կ'ապացուցանէր թէ անոնք կը վախնային ինձ հետ մրցելէ: Ես չբաշտեցայ իրենց յայտնելու թէ զիտէին որ ես պիտի յաղթէի:

Ասկէ տարբեր չեղաւ մրցման արդիւնքը նաեւ միւս մարզախաղերուն մէջ:

Տուն հասայ ջերմութեան բարձր աստիճանով մը եւ ցասումնալի: Ամբողջ գիշերը գառանցեցի եւ երեք օր հիւանդ պատկեցայ: Վերապրիլս հաւանօրէն կը պարտիմ մեծ մօրս գուրգուրոտ խնամքին:

Հօրեղբայրս Գայկօ երբ յաջորդ անգամ ինձ այցելութեան եկաւ՝ իր այտերն այլեւս փոսն ինկած չէին: Այնպէս կը թուէր թէ ան այլեւս վերջ էր տուած իր ծոմապահութեան - ծոմապահութիւն

մ'որ, եթէ չեմ սխալիր, տեւած էր մօտ քառասուն
օր եւ քառասուն գիշեր: Ան վերջ էր տուած նաեւ
իր մտորումներուն, որովհետեւ նիւթն ամբողջա-
պէս սպառած էր այլեւ: Ան վերատին դարձած էր
քաղաքի սովորական լանդիէն մին՝ խման, գիշեր-
ներ լուսցնող եւ կնահալած:

- Թոյլ տո՛ւր որ յայտնեմ, Արա՛մ, խօսեցաւ
ան, թէ արդարեւ նշանաւոր է մեր գերդաստանը:
Մենք ամէն ինչ կարող ենք ընել:

ՀԻՆԱԻՈՒՐՅ ԱՂՈՒՈՐ
ՍԻՐԱՎԷՊ ՄԸ
ՍԻՐԵՐԳԵՐՈՎ ԵՒ ՍԱՐՕՔ
ԻԻՐՕՔ

Մօրաբրոջորդիս Արագ ինձմէ տարիուկէս փոքրր էր. կտրադէմ. թուխ եւ բացառապէս վայելչաբարոյ: Չէ թէ բարեկրթութիւն կը կեղծէր ան. այլ բնականէն այդպէս էր. ինչպէս որ ես ալ ըսկիղբէն ի վեր ճիշդ հակառակն էի: Մինչ Արագ դպրոցի մէջ ծագած ունէ բարոյութենէ վայելչօրէն դուրս կը սահէր՝ շնորհիւ իր քաղցր ժպտաին. որ կը ցուցադրէր իր վերի առաջաւոր ատամնաշարն ու կը հայեցնէր մեր ուսուցչուհիին՝ օր. Դէֆնիի քար սիրտը. ես կը մխրճուէի բարոյութեանց մինչեւ ուղն ու ծուրը եւ աղմուկով ու փրփրերախ ապացուցանել կը ճգնէի թէ յանցաւորը ո՛չ թէ ես. այլ օր. Դէֆնին էր եւ կամ մէկ ուրիշը: Եթէ հարկ ըլլար՝ անմեղութիւնս ապացուցանելու համար ես պատրաստ էի հարցը տանիլ մինչեւ Գերագոյն Ատեանը:

Ընդհանրապէս երթալիք տեղս կ'ըլլար. սակայն տնօրէնին գրասենեակը: Մերթ ալ փորձած հակաճառութեանցս համար խարազանի հարուածներով կը վարձատրուէի մեր տնօրէնին՝ պ. Դերինգէրի կողմէ. որ վիճաբանելու շատ գլուխ չունէր: Ամէն անգամ որ զինքը նեղը կը ձգէի՝ խարազանը դուրս կը հանէր ան:

Այդպէս չէր. սակայն, Արագ: Արդարութեան հա-
մար պայքարելու մարմնաջ չունէր ան: Հակառակ
իր ինծի չափ փայլուն չրլլալուն եւ ինձմէ տարի-
ուկէս ալ փոքր ըլլալուն՝ ան կը գտնուէր ինձ հետ
միեւնոյն դասարանին մէջ: Այդ եւս գուցէ մեծ
տարբերութիւն մը չընէր. եթէ դասարանը հինգե-
րորդը չըլլար: Ուսուցիչներու հետ ունեցած բո-
լոր հակաճառութեանցս մէջէն յաղթական դուրս
եկողն ընդհանրապէս ես կ'ըլլայի: Այդուհանդերձ՝
անոնք փոխանակ իրենց օձիքը ձեռքէս ազատե-
լու պատահութիւնը չփախցնելու՝ կը մերժէին
կարգս փոխել, այն յոյսով թերեւս՝ որ յաջորդ
կիսամեայի վիճաբանութեանց մէջ իրենք պիտի
կարենային ըլլալ յաղթականն եւ այդ կերպով
ինձմէ լուծել իրենց վրէժը: Ահա թէ ինչո՛ւ ես
հինգերորդ դասարանի ամէնէն տարիքաւոր ա-
շակերտն էի:

Օր մ'օր. Դէֆնի հրապարակաւ յայտարարեց՝
թէ ես ինքս էի հեղինակը գրատախտակին վրայի
այն ոտանաւորին, որ երեւան կը հանէր իր պ.
Դերինգէրի սիրահարած ըլլալն եւ միանգամայն
կը շեշտէր իր տգեղութիւնը. մինչդեռ անոր իս-
կական հեղինակը մօրաքրոջորդիս Արագն էր եւ
ո՛չ թէ ես: Եթէ ես երբեւիցէ ոտանաւոր գրելու
ըլլայի՝ ապահովաբար պիտի գրէի արժէքաւոր
նիւթի մը՝ եւ ո՛չ թէ օր. Դէֆնիի վրայ: Այդուհան-
դերձ՝ առանց ոեւէ անուն տալու եւ քանակն ի ձե-
ռին՝ օր. Դէֆնի գրասեղանիս քովը կանգ առնե-
լով յայտարարեց՝ ես վճռած եմ փոնել գրատախ-

տակին վրայի այս ահաւոր արարքին պատասխանա-
տու տղան եւ պատժել տալ զանիկա:

- Տղա՞ն, հարց տուի ես: Ի՞նչպէս գիտէք թէ տը-
ղայ մէջ գրողն եւ ո՞չ թէ աղջիկ մը:

Օր. ԴէՖնի քանակի քանի մը հարուածներ
իջեցուց աջ ձեռքի մատներուս եւ ես նստարանէս
վեր ցատկելով աղաղակեցի - իրաւունք չունիք
ինծի զարնելու, պիտի բողոքեմ ձեզ դէմ:

- Տեղդ նստէ՛, հրամայեց օրիորդը:

Եւ ես տեղս նստեցայ: Ան ձեռքը նետեց աջ
ականջիս, որ արդէն տձեւ երեսոյթ մ'առած էր իր՝
ինչպէս նաեւ միւս ուսուցիչներուն յաճախակի ի
գործ դրած ոլորումներէն:

Տեղս նստելով՝ հանգարտօրէն, գրեթէ անլսելի
ձայնով մը մրթմրթացի - ես ձեզ հետ նորէն կը
տեսնուիմ:

- Լեզուդ քեզի քաշէ՛, հրամայեց օր. ԴէՖնի: Ու
եւ, լեզուս դուրս քաշելով ձեռքովս բռնեցի զայն,
մինչ մեր դասարանի մեքսիկոցի, ճաբոնացի, հայ,
յոյն, իտալացի, պորտուգալցի եւ այլապէս ամերի-
կացի տղաքներն ու աղջիկներն, որոնց զուեշտի
նիւթ հայթայթողը միշտ ես էի, սկսան քահ քահ
խնդալ: Ասոր վրայ օր. ԴէՖնիի քանակի հարուած-
ները կրկին տեղալ սկսան ձեռքերուս վրայ: Քա-
նակն այս անգամ քեղրդեց նաեւ քիթս: Այս
պարագան յատկապէս նախատալից թուեցաւ ինձ,
որովհետեւ խոշոր էր քիթս՝ ինչպէս որ այժմ այ:
Դժուար թէ քեղրդուէր այն՝ եթէ փոքր եղած ըլ-
լար: Օր. ԴէՖնիի այդ արարքն ինծի թուեցաւ

Թաքնամիտ ակնարկ մը քթիս մեծութեան մասին:

Սկրդուած ձեռքս քեղրդուած քթիս տարի եւ ոտքի կանգնելով ճչացի:

- Դուք ինքներդ պատուիրեցիք լեզուս ինծի քաշել: Ես լոկ կատարեցի ձեր պատուէրն առանց ոեւէ յետին մտքի: Ուրեմն անմեղ եմ ես եւ ոչինչ ըրած եմ արժանանալու համար այս ձեռքի սկրդութենէն եւ քթի քեղրդութիւն:

- Հիմա խելօքիկ մը կեցի՛ր տեղդ, կրկին պատուիրեց օր. ԴէՖնի: Քու ոչնչաբանութիւններուդ աւելի երկար տոկալու անկարող եմ: Խելօք կեցի՛ր:

Ձեռքս քթիս վրայէն վար առի, խելօքիկ մը կեցայ ու սկսայ ժպտիլ ա՛յնպէս ինչպէս իրեն կարմիր խնձոր մը նուիրող տղայ մը պիտի ժպտէր: Ամբողջ աշակերտութիւնն սկսաւ քա՛հ քահ խընդալ: Յր. ԴէՖնի ձեռքի քանակը մէկ կողմ նետեց եւ զիս կրկին բռնելու իր փորձին մէջ՝ ինկաւ գրասեղանիս վրայ. բայց անմիջապէս ոտքի ցատկելով՝ ան սկսաւ կրկին ետեւէս վազվզել սենեակին չորս կողմը:

- Ահաասիկ թէ ես զիս ի՛նչպիսի դրութեան մատնեցի նորէն, կը կրկնէի ինքնիրենս. մինչ օրիորդը կը հալածէր զիս սենեակին մէկ կողմէն միւսը: Եւ արդարեւ ես զիս մատնած էի ա՛յնպիսի դժնդակ դրութեան մ՞որ կարող էր յանգիլ մարդասպանութեան, մինչդեռ մօրաքրոջորդիս Արագ, որ իսկական յանցաւորն էր անդին նստած կը ծիծաղէր: Աշխարհի մէջ արդարութիւն չէր մը-

նացած, կը մտածէի ես:

Երբ վերջապէս օր. Դէֆնին բռնեց զիս, ինչպէս պիտէի թէ պիտի բռնէր, քանի որ հակառակ պարագային ես հաւանօրէն աւելի ծանր պատժի ենթարկուէի պ. Դէրինգէրի կողմէ, ծագեցաւ զրգւրտութիւն մը՝ որուն ընթացքին մեր ուսուցչուհին կը ջանար փորել աչքերս, քաշքշիւ ականջներս, ձեռքերս ու թեւերս, մինչ ես կը փորձէի փատարկութեամբ զինքը պահել քաղցրաբարոյ եւ տիկնավայել զիրքի մը վրայ:

Երբ վերջապէս օձիքս ձգեց ան յոգնասպառ եւ ես տեղս վերադարձայ՝ վիճաբանութիւնը վերջստին բռնկեցաւ օրուան առաջին քրէական յանցանքի մասին - ո՛վ կրնար եղած ըլլալ զրատախտակի վրայի սիրերզին հեղինակը:

Օր. Դէֆնի շտկեց իր մագերն ու զգեստները, հանգիստ շունչ մ'առաւ, լռութիւն պահանջեց եւ ապահովեց ու, քանի մը ըտպէի հանդարտութենէ մը վերջ, որուն ընթացքին ժամացոյցին տիկ - տակը յատկօրէն յսելի էր խօսք առաւ.

- Արդ՝ ձեզմէ իւրաքանչիւրէդ յականէ յանուանէ պիտի հարցնեմ թէ ո՛վ է զրած զրատախտակի վրայի այս ահաւոր ոտանաւորը, եւ կ'ականկալեմ որ ճշմարտութիւնն ըսէք: Եթէ ստեղծ ըլլաք, պիտցէք որ պատիժն աւելի ծանր պիտի ըլլայ, քանի որ վստահ կրնաք ըլլալ թէ յանցաւորն ուշ կամ կանուխ երեւան պիտի ելլէ:

Եւ օր. Դէֆնի իւրաքանչիւր տղու եւ աղջկան հարց տուաւ թէ ի՛նքն էր սոյն: ոտանաւորին

հեղինակը: Բնականաբար ոչ ոք վրան առաւ: Ուրիշներու կարգին նոյն հարցումն ուղղեց ան մօրաքրոջորդույս Արագին եւ ստացաւ նոյն ժրտական պատասխանը: Երբ կարգն ինծի եկաւ՝ ես եւս ըսի թէ ես չէի գրողն, եւ արդարեւ թաժաւ անմարիտ էր:

- Ստախօ՛ւ, ել գնա՛ տնօրէնին գրասենեակը, հրամայեց օր. Դէֆնի:

- Ես ոեւէ գրատախտակի վրայ ոեւէ ոտանաւոր գրած չեմ եւ ո՛չ ալ ստախօս եմ, պատասխան տուի:

Պ. Դերինգէր հաճոյքով չէր որ ընդունեց զիս: Երկու ըրպէ վերջ մեր կարգի աշակերտուհիներէն Սուզի Կոմոմոտօն եւս ներս մտաւ՝ հետը բերելով քրէական յանցանքիս մանրամասն նկարագրութիւնը: Պ. Դերինգէր զայն կարգալէ, վեց - եօթն անգամ դէմքը ծամածռելէ, ժպտելէ, ձգանակը վեր վար քաշելէ եւ հագալէ վերջ՝ հարց տուաւ - ի՞նչ էր այս ոտանաւորը գրելուդ շարժառիթը:

- Ես չեմ գրած, պատասխանեցի:

- Բնականաբար պիտի ըսես թէ դուն չես գրած, բայց ինչո՞ւ գրեցիր:

- Ես չեմ գրած:

- Յամառութիւն մի՛ ըներ: Ուղղակի սարսափելի է այս տարաձայնութիւնը: Ինչէ՞ն գիտես թէ օր. Դէֆնի ինծի սիրահարած է:

- Ուրեմն ճի՞շդ է:

- Ըստ այս գրութեան՝ ճիշդ է: Որմէ՞ ստացած ես այդ տպաւորութիւնը: Երբեւիցէ նշմարած ես

անոր գմայլանքով կամ նմանօրինակ զգացումով մ'ինծի նայիլը:

- Ես անոր սեւէ ձեւով ձեզի նայիլը նշմարած չեմ: Ճի՞շդ է, ուրեմն, որ դուք անոր սիրահարած էք սեւէ ձեւով մը:

- Մենք այդ կը տեսնենք յետոյ: Գալով ոտանաւորին՝ վատ չէ մինչեւ որոշ կէտ մը: Իսկապէ՞ս օր. Դէֆնի ա՛յդքան տգեղ կ'երեւի աչքիդ:

- Կը պնդեմ թէ այդ ոտանաւորը գրողն էս եղած չեմ: Ես այդ կերպ չեմ գրեր:

- Ըսել կ'ուզես թէ քու ձեռագիրդ եւ գրատախտակի վրայի ձեռագիրը նման չեն, այնպէ՞ս է:

- Այո՛: Բացի այդ՝ էս այդ տեսակ ոտանաւոր չեմ գրեր:

- Ուրեմն դուն կ'ընդունիս թէ ոտանաւոր կը գրես, այնպէս չէ՞:

- Ոտանաւոր կը գրեմ, բայց ոչ այդ տեսակ:

- Եւ ի՞նչ տարածայնութիւն: Կը յուսամ թէ ըրածիդ գիտակցութիւնն ունիս:

- Ես այն գիտեմ որ գրողն էս չեմ:

- Ըստ իս օր. Դէֆնի ո՛չ միայն տգեղ չէ, այլ ընդհակառակը գրաւիչ է:

- Խնդիրն այդ չէ, այլ այն՝ որ էս չեմ ուզեր նեղութեան մէջ իյնալ իմ չըրած մէկ բանիս համար:

- Այնուամենայնիւ այդպիսի ոտանաւորներ գրել ձեռքէդ կու գայ, չէ՞:

- Ոչ այդպիսի ոտանաւոր, այլ լաւ ոտանաւորներ:

- Ճիշդ ի՞նչ լսել կ'ուզես լաւ ասութեամբ, գեղեցի՞կ թէ՛ ոչ նախատալից:

- Ի հարկէ գեղեցիկ լսել կ'ուզեմ, սա վերապահութեամբ որ այդ պարագային օր. ԴէՖնիի մասին չէ որ պիտի գրէի:

- Աինչեւ այդ կէտք ես ինձի թոյլ կու տայի տարակուսելու ոտանաւորը դուն գրած ըլլալուդ մասին, քայց ատկէ անդին՝ ո՛չ: Ես համոզուած եմ որ ոտանաւորին հեղինակը դուն ես եւ ուստի պէտք է որ պատժուիս:

Ոտքի ելլելով սկսայ վիճաբանիլ:

- Դուք կ'ուզէք զիս խարազանել իմ չըրած մէկ բանիս համար եւ ատոր հաշիւը պիտի տաք, ըստ պատնացի ես:

Վերջ ի վերջոյ խարազանուեցայ ես եւ ամբողջ գպրոցն իմացաւ եղելութիւնը: Կաղն ի կաղ դասարանս վերադարձայ: Յանցաւորն ըստ արժանւոյն պատժուած էր, ոտանաւորը ջնջուած եւ կարգը վերահաստատուած հինգերորդ դասարանին մէջ: Մօրաքրոջորդիս Արագ հանգիստ նըստած կ'զմայչէր Ալիս Բովարդի շագանակագոյն խոպոպներուն վրայ:

Արձակուորդի պահուն առաջին գործս եղաւ Արագը դետին վարնել եւ նստիլ իր վրան:

- Քու պատճառովդ էր որ խարազանուեցայ, անգամ մ'ալ այդպիսի բաներ չգրես, պատուիրեցի:

Յաջորդ առաւօտն իսկ, սակայն գրատախտակին վրայ երեւցաւ նոր սիրենբզ մը մօրաքրոջ-

որդույս Արագի ձեռագրովն ու ոճով: Օր. Դէֆնի կրկին գործի վրայ էր յանցաւորը գտնել եւ պատժել տալու համար: Ներս մտնելով ոտանաւորն ու ձեռագիրը նշմարելուս պէս՝ սկսայ բողոքել: Արգարեւ Արագ չափը կ'անցնէր: Սկսայ հայերէնով հայհոյել իրեն. սակայն ան քար լուսթիւն պահեց: Իսկ օր. Դէֆնի կը կարծէր թէ խօսքերս իրեն էին ուղղուած: - Հոս նայէ՛, հո՛ս, ըսաւ ան. եթէ ըսելիք մ'ունիս ամէնուս հասկնալի լեզուով մը խօսէ:

- Ինչ որ ըսել պիտի ուզէի այն պիտի ըլլար՝ թէ այդ ոտանաւորն ես չեմ գրած. խօսեցայ: Ո՛չ ալ երէկուան ոտանաւորը գրողն ես էի: Այս ոտանաւորներու պատճառաւ եթէ նորէն նեղութիւն կրեմ՝ փտահ եղէք որ ուրիշ մէկու մը գուխըն եւս պիտի ցաւի:

- Տեղդ նստէ՛, հրամայեց օր. Դէֆնի:

Ներկայ - բացականերու ցանկի ընթերցումէն վերջ օր. Դէֆնի ամբողջ թերթ մը ծայրէ ծայր լեցուց գրութեամբ՝ ի մէջ այլոց արտագրելով նոր ոտանաւորը: Ապա ան ինձ յանձնեց գրութիւնը. որ տնօրէնին գրասենեակը տանիմ:

- Ինչո՞ւ ես պիտի ըլլամ տանողը, բողոքեցի. ոտանաւորն ես գրած չեմ:

- Կատարէ՛ ինչ որ քեզ կը պատուիրուի, հրամայեց օր. Դէֆնի:

Երբ իր գրասեղանին մօտեցայ եւ ձեռքս երկարեցի գրութիւնն ստանալու համար՝ օր. Դէֆնի հարուած մը իջեցուց ձեռքիս: Երեք ոտք ետ

ցատկելով ճշացի - ձեր սիրային նամակները տանել - բերելու համար ծնած չեմ ես:

Իմ համբերութեանս բաժակն յորդեցաւ: Ամէն բան սահման մ'ունէր վերջապէս: Յր. Դէֆնի վերաս նետուեցաւ: Ես իմ կարգիս դարձայ եւ ցատկեցի ճորաքրոջօրուոյս Արագին վրայ, ա՛յնքան որ զայրացած էի արարքներէն: Ան կատարեալ անձեղութիւն կեղծելով ոեւէ դիմադրութիւն ցոյց չտուաւ: Բնականէն վերին աստիճանի ճարպիկ մէկն՝ Արագ, որ ամենամեծ վնասը կրելու էր այս քաշքշուքին մէջ, անկէ դուրս եկաւ նուագադոյն վնասով, մինչ ես գետին գլտորեցայ՝ ինձ հետ վար ձգելով նաեւ օր. Դէֆնին: Ասկէ անդին գզուրտութն օրիորդին համար նպատառոր փուլի մը մէջ մտաւ: Երբ տնօրէնին գրասենեակն հասայ՝ երեսու ռ ձեռքերս ծածկուած էին սկրդութներով եւ քեղդութներով, իսկ օր. Դէֆնիի պ. Դերինգէրի ուղղած սիրային նամակը ճմռթկուած էր, տեղտեղ նոյնիսկ պատռտած:

- Ի՞նչ է պատահեր, հարցուց պ. Դերինգէր, տեսնե՛մ այդ գրութիւնը: Այս անգամ ի՞նչ շարութիւն ես գործած:

Նամակն առաւ ու բացաւ եւ սեղանին վրայ փռելով սկսաւ չափազանց դանդաղօրէն կարդալ զայն երեք - չորս անգամ: Եստ ուրախ էր ան եւ, որքան ես կրնայի զուշակել, սիրահար: Լայն ժրպիտ մը երեսին՝ դէպի ինձ դարձաւ ըստ երեւոյթին զիս յանդիմանելու համար որ օր. Դէֆնիին տգեղութիւն էի վերագրած:

- Ոտանաւորն ես չեմ գրած, երէկի ոտանաւորն ալ ես գրած չէի, յայտարարեցի ես: Ես միայն մէկ փափաք ունիմ, այն է քիչ մը կրթութիւն ստանալ հոս եւ ապրիլ իմ սեփական կեանքս ու արգելք չհանդիսանալ ուրիշներու եւս ապրելու իրենց կեանքը:

- Հասկցա՛նք, հասկցա՛նք, միջամտեց պ. Դերինգէր:

Գերագանցապէս գոհ էր ան:

- Եթէ իրեն սիրահարած էք, այդ ձեր գործն է, բայց կը խնդրեմ որ զիս մէջը չխառնէք, շարունակեցի ես:

- Իմ ամբողջ ըսածս ու ըսելիքս այն է որ քիչ մը փափկանկատ ըլլաս օր. Դէֆնիի տեսքի մասին, խորհուրդ տուաւ պ. Դերինգէր: Կարող է պատահիլ որ ան քեզ անհրապոյր թուի, բայց թեւեւ ուրիշի մ'այդպէս չի թուիր:

Ջգուանքի զգացում մ'եկաւ վրաս: Իմաստ չունէր աւելի երկարել խօսակցութիւնը:

- Շա՛տ լաւ, ըսի, վաղն աւելի փափկանկատ կ'ըլլամ:

- Ահա ա՛յդպէս, շիտակն այդ է: Այգուամենայնիւ բնականաբար անպատիժ պիտի չմնաս ցարդ գործած յանցանքներուդ համար:

- Օ՛, ո՛չ, եթէ պատժուիմ, անփափկանկատութենէ չեմ հրաժիր:

- Բայց անհրաժեշտ է բան մ'ընել այսօրուան ոտանաւորիդ համար: Չեմ կրնար քեզ անպատիժ թողուլ ատոր համար:

- Օ՛ր, ո՛ր, այդ չեղաւ:

- Շա՛տ լաւ, չեմ պատժեր, պայմանաւ որ վաղն աւելի փափկանկատ ըլլաս:

- Կը խոստանամ: Կրնա՞մ այժմ մեկնիլ:

- Այո՛, այո, բայց քիչ մ'աւելի մտածելու է այդ մասին:

Ես պատրաստուեցայ մեկնելու:

- Բոպէ մը սպասէ՛, պատուիրեց պ. Դերրինգէր: Եթէ գէթ քանի մ'անգամ ճշալդ չսուի, ամէն մարդ տեսակ մը կեղծիք պիտի նշմարէ խնդրին մէջ: Լաւ կ'ընես որ ետ գաս եւ տասն անգամ ճշալէ յետոյ միայն մեկնիս:

- Ճշա՛լ, հարց տուի ես: Չեմ կրնար ճշալ մինչեւ որ մէկ տեղս չցաւի:

- Ատկէ դիւրին բան չկայ, միմիայն մէկ երկար տանջալից ճիչ կ'արձակես:

- Չեմ կարծեր թէ կրնամ:

- Ես աթոռին խարազանի տասը հարուած կուտամ ու դու կը ճչաս:

- Կը կարծե՞ս թէ կ'ըլլայ այդ:

- Տարակոյս չունիմ, փորձէ՛:

Պ. Դերրինգէր սկսաւ աթոռին խարազանի հարուածներ տալ ու ես կը փորձէի երէկուան պէս ճշալ, բայց ճիչիս մէջ անբնական խազ մը կար, կեղծ կը հնչէր այն: Այսպէս կը շարունակէինք մենք, երբ օր. Դէֆնի ինքն եւս ներս մտած էր: Յարուցուած աղմուկին պատճառաւ անոր ներս գալը նշմարած չէինք մենք:

Տասներորդ ճիչէս ետք պ. Դերրինգէրի դառ-

նայով չիշեցուցի իրեն - ատիկա տասը կ'ընէ: Այդ ատենն էր միայն որ նշմարեցի օր. Դէֆնին: Ան ահաբեկ եւ բերանաբաց կանգնած էր:

- Մէկ - երկու անգամ եւս միայն, ո՛րդի, պատ-
ւիրեց պ. Դերինգէր:

Օր. Դէֆնիի ներկայութիւնն իր ուշադրու-
թեան յանձնելէս առաջ՝ պ. Դերինգէր կրկին սկը-
սած էր խարազանի հարուածներ տեղալ ամոռին
վրայ եւ ես կը շարունակէի ճշալ:

Տեսարանն ուղղակի զգուելի էր:

Օր. Դէֆնի հազաց եւ պ. Դերինգէր անոր կող-
մը դառնալով տեսաւ զանիկա - իր սիրուհին:
Օրիորդը բառ չխօսեցաւ: Չէր կրնար: Տնօրէնը
չափազանց վատ զգալով սկսաւ խարազանը փար-
տել մեքենաբար:

- Տղան կը պատժէի կոր, խօսք առաւ վերջա-
պէս պ. Դերինգէր:

- Կը հասկնամ, պատասխանեց օր. Դէֆնի:

Հասկցած չէր ան, սակայն: Յամենայն դէպս ո՛չ
ամբողջապէս:

- Չեմ կրնար հանդուրժել որ այս դպրոցի ոեւէ
աշակերտ լիրբ մնայ, շարունակեց պ. Դերինգէր:

Ան խելագարօրէն սիրահարած էր օր. Դէֆնիին
եւ կր շարունակէր փարտել խարազանն՝ ուժեղ
անհատականութեան մը տպաւորութիւնը ներպոր-
ծելու համար: Սակայն օրիորդն ապահովաբար
ա՛յնքան ալ լաւ չտպաւորուեցաւ տնօրէնին ամոռ-
ոք ծեծելու, իմ ճշալուս եւ երկուքիս միասին
արդարութիւնն ու ճշմարիտ սէրը այսպէս ծաղ-

րանքի առարկայ դարձնելու այս ժեստէն: Ան խո-
ժոռ ակնարկ մը նետեց տնօրէնին վրայ:

- Օ՛, բացագանչեց պ. Դերինգէր: Աթոռը ծեծե-
լո՞ւս կ'ակնարկես: Մենք սոսկ վարժութիւն էր
որ կ'ընէինք, այնպէս չէ՞, որդի՛:

- Այդպէս չէ, պատասխանեցի ես:

Օր. Դէֆնի կատղած դուրս թռաւ, իսկ պ.
Դերինգէր տեղը նստեցաւ:

- Ըրածդ հաւնեցա՞ր, հարցուց ինծի դառնայով:

- Յանցանքն իմս չէ, պատասխանեցի ես: Եթէ
իրարու սիրահարած էք, գացէք սիրահարեցէք,
բայց զիս մէջը մի՛ խառնէք:

- Ինչ որ է, եղածն եղած է, վրայ բերաւ պ.
Դերինգէր:

Աւելի թշուառ մարդ մը դժուար թէ գտնուէր:

- Լա՛ւ, այժմ վերադարձի՛ր դասարանդ, պատ-
ւիրեց ան ինծի:

- Կ'ուզեմ որ գիտնաք թէ այդ ոտանաւորներն
ես գրած չեմ, կրկնեցի ես վերջին անգամ:

- Ատիկա հարցին էութեան հետ բնառ կապ
չունի, եղաւ պ. Դերինգէրի կտրուկ պատասխանը:

- Կը կարծէի թէ այդ էր որ կ'ուզէիք ստուգել:

- Ատոր ժամանակն անցած է: Դժուար թէ ան
այլեւս գմայլի վրաս:

- Ինչո՞ւ դուք ինքներդ ոտանաւոր մը չէք գը-
րեր իրեն:

- Ես ոտանաւոր գրելու շնորհք չունիմ:

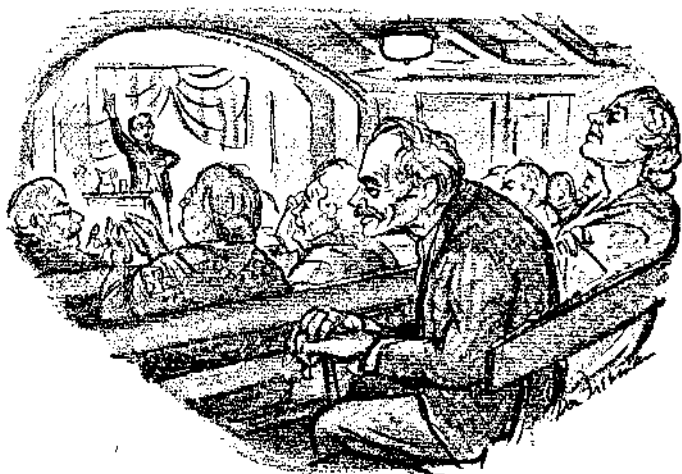
- Փորձ մ'ըրէք:

Երբ դասարանը վերադարձայ օր. Դէֆնի վե-

րին աստիճանի քաղաքավարի ընդունելութիւն մը տուաւ ինձ: Նմանապէս ես իրեն: Ան այժմ գիտէր թէ ես ամէն ինչի տեղեակ էի: Ան կ'ըմբռնէր նաեւ թէ եթէ հետս լաւ չվարուէր՝ կարող էի խանգարել իրենց սիրախաղն եւ կամ ստիպել որ ամուսնանային: Ահա թէ ինչո՞ւ իր վերաբերումն ա՛յդքան բարեկամական էր:

Երկու շաբաթէն դպրոցը փակուեցաւ: Երբ դըպրոցը վերաբացուեցաւ՝ օր. Դէֆնի այլեւս չը վերադարձաւ: Կա՛մ այն էր որ պ. Դերինգէր իր ոտանաւորը չէր գրած, կա՛մ գրած էր, բայց այն անպէտ էր դուրս եկած, կամ այն էր որ ան չէր կրկնած օրիորդին թէ գեռ զինքը կը սիրէր, կամ կրկնած էր, բայց օր. Դէֆնի ինքն անտարբեր էր գտնուած, կա՛մ այն էր որ ան ամուսնութիւն առաջարկած էր, բայց մերժուած էր իմ եղելութեան ծանօթ ըլլալու պատճառաւ, եւ կամ օր. Դէֆնի սրտի ցաւէն բուժուելու համար փոխադրուած էր ուրիշ դպրոց մը:

Վերջապէս նմանօրինակ բան մը պատահած էր անտարակոյս:

ՀՌԵՏՈՐ ՀՕՐԵՂԲՕՐՈՐՈՐԴԻՍ
ՏԻԳՐԱՆԸ

Քսան տարի առաջ՝ Սան Վոկին հովտի հայերն հռետորութիւնը կը համարէին մեծագոյն, ազնուագոյն, կարեւորագոյն, կարելի է նոյնիսկ ըսել, միակ արուեստը: Իրական վիճակագրութեամբ մը՝ Ֆրէզնոյի շրջակայքի այգեպաններուն մօտ ինքսուն տոկոսը կը հաւատար թէ ամէն անոնք որ ճառ կրնային խօսիլ՝ բարձր մշակոյթի տէր մարդիկ էին: Ա՛յսքան տարիներ հտք՝ այժմ ինձ կը թուի թէ այս այսպէս էր, որովհետեւ ո՛չ միայն իրենք այգեպանները ճառախօսութեան մէջ վերին աստիճանի անճարակ, անինքնամոռաց եւ ամչկոտ էին, այլեւ ենթակայ էին խորապէս տպաւորուելու ունէ ատենախօսէ՝ որ կրնար բնւ բարձրանալ, իր ակնոցները քթին վրայ շտկել, գրպանի ժամացոյցին նայիլ, քաղաքավարօրէն հազալ եւ մեղմ տոնով մը խօսիլ սկսելով՝ ձայնը հետզհետէ բարձրացնել ա՛յնպիսի գոռում - գոչումի մը, որ իր ունկնդիրները կը սարսէր մինչեւ անոնց ողնածուծը եւ անոնց մէջ այն հաստատ համոզումը կը գոյացնէր թէ խօսողն ուսումնական մ'էր:

• Ո՛րպիսի լեզու, ո՛րպիսի կորով, ո՛րպիսի իմաստութիւն, ո՛րպիսի հոյակապ գոռոց, իրարու կը մրմնջէին այգեպանները:

Անոնք յաճախ կը հաւաքուէին իրենց երեք եկեղեցիներէն մէկն ու մէկուն ներքնայարկը եւ կամ Սիվիկ Օդիտորիըմը. կը դողդոջէին երկիւղածօրէն. իրենց քթերը կը խնջէին եւ վայրկեանին տպաւորութեանը տակ կը նուիրէին որքան դրամ որ կրնային: Մերթ ալ, երբ իրենց սրբտին մօտիկ նպատակի մը համար հանգանակութիւն տեղի կ'ունենար, սրահին մէջ ոտքի կը կանգնէին եւ պոռպոռալով սա տեսակ յայտարարութիւններ կ'ընէին.

Մկրտիչ Գասապեան, իր կինն Արաքսի, իր երեք որդիները՝ Գուրգէն, Սիրաք եւ Թովմաս հաւաքաբար կը նուիրեն յիսուն սէնտ: Ապա որոտալի ծափերու մէջ կը վերագրաւէին անոնք իրենց աթոռները: Ծափահարութիւնները կը կատարուէին ո՛չ այնքան յայտարարուած գումարներուն համար ո՛րքան գերազանցօրէն դրամատիկ արտասանութեանն համար Մկրտիչի, Արաքսիի, Գուրգէնի, Սիրաքի եւ Թովմասի նման անուններու:

Այգեպաններն իրարու հետ կը մրցէին այգօրինակ յայտարարութիւններով եւ նուիրատուութեամբ: Վա՛յ անոր՝ որ մարդավայել կերպով ոտքի ելլելով իր տալիք գումարը չէր յայտարարեր, որ ո՛չ դրամ ունէր եւ ո՛չ ալ քաջութիւն՝ աներկիւղ ոտքի կանգնելու եւ իր հոգեկան դողքն արտայայտելու: Այգալիսիներէն մին, որ՝ հակառակ առաջադրուած նպատակներուն օգտակար ըլլալու իր ցանկութեան՝ տարիներով ի վիճակի չէր եղած կատարուած հանգանակութեանց մասնակ-

ցելու եւ ջղայնոտ ու ամօթահար դամուած մնացած էր իր ակնոռին վրայ, երբ այլեւս իր վիճակը բարւոքած էր որոշ չափով՝ օրին մէկն յանկարծ ոտքի ցատկեց սրահին մէջ եւ աչքերը խելահեղօրէն բոլորտիքը պտտցնելէ ետք սկսաւ պոռալ - Տիգրանակերտ մեծափառ քաղաքի մեր տոհմին համար անցած են այլեւս աղքատութեան օրերը. Փամփայտնեան հինգ եղբայրներ հաւաքաբար կը նուիրեն քսանեւհինգ սէնտ:

Այդ յայտարարութիւնն ընելով սրահէն մեկնեցաւ ան՝ գլուխը բարձր եւ կուրծքը դուրս ցրցած: Աղքատ - անցեալին մէջ՝ այո՛, բայց ո՛չ այժմ: Եւ հինգ վիթխարի եղբայրները իրենց ընտանիքի յատուկ հպարտանքով մը իրարու երեսնայելով սիգածեմեցին դէպի տուն: Անոնց առջեւէն կը քալէին իրենց զաւակները՝ երջանիկ իրենց ծնողաց գորովովը, Մերձաւոր Արեւելքի, Արեւելեան այն արտակարգ գորովովն որ կը բըխէր այսուհետեւ իրենց հայրենակիցներու աչքին նուաաստ չթուելու բերկրանքէն:

Ոեւէ այգեպան, սակայն չունէր աւելի մեծ հրպարտութիւն մը քան տեսնել իր որդւոյն ճառխօսիլը դպրոցին, եկեղեցիին, բացօթեայ հանդէսի մը մէջ կամ այլուր:

- Մեր տղան է, կ'ըլլար ճառախօս տղու մը հօր բացազանչութիւնն՝ ուղղուած իր ութսունամեայ հօրը: Մտի՛կ ըրէ. Վահանն է, իմ որդիս, քու թոռդ, դեռ հազիւ տասնեամէկ տարեկան: Եւրոպայի մասին է որ կը խօսի ան:

Մեծ հայրը իր կարգին կ'օրօրէ իր գլուխը եւ զարմանք կը մնար թէ ի՞նչպէս տասնեւեկ տարեկան տղեկ մը կրնար ա՛յսքան ծանրախոհ, ա՛յսքան լատտեղեակ ըլլալ եւ խօսիլ Եւրոպայի մասին: Ծերուկը դժուար թէ Եւրոպայի ո՛ւր գտնուիլը գիտնար, թէպէտ դէպի Ամերիկա կատարած իր ճամբորդութեան ընթացքին ան այցելած ըլլար Ֆրանսայի Հավր քաղաքը: Գուցէ, ո՛վ գիտէ, նոյնինքն Հավրն էր Եւրոպան – Աւրովան: Սակայն Հավրի ի՞նչ բանն էր որ ա՛յդքան լրջացուցած եւ յուզած էր այս տղեկը: – Ա՛խ, կը բացագանչէր ծերուկը, խելքս ո՛չ մէկ բանի կը հասնի կոր: Ամէն բան մոռցեր եմ: Ծովեզերեայ հաճելի քաղաք մ'էր Հավր, նաւերով լեցուն:

Կիները նոյնպէս չափազանց կ'ուրախանային եւ կ'զմայլէին իրենք իրենց վրայ իբրեւ մայրեր: Իրարու կը նայէին գլխու զանազան շարժումներով ու ճօճումներով եւ տասը ըրպէի չափ տղուն անզլիերէն ճառին մտիկ ընելէ յետոյ, որմէ բառ չէին հասկնար, կ'սկսէին իրենց զմայլանքէն արտասուել քաղցրօրէն: Փոքրիկ Պերճը, որ դեռ երէկ երախայ մ'էր՝ անկարող երկու բառ հայերէն արտասանելու, ա՛լ չխօսինք անզլիերէնի մասին, այժմ բեմէն կը ճառէր՝ թեւերը փարտելով եւ մատներն ուղղելով մերթ դէպի առաստաղը, մերթ արեւմուտք, մերթ հարաւ, մերթ հիւսիս, մերթ ալ դէպի իր սիրտը:

Այս պայմաններուն մէջ Գարօղյանեաններն եւ իր անխուսափելիօրէն պիտի ունենային իրենց

հոետորները. թէպէտ անոնց Տանուտիրոջ աչքին բոլոր ճառախօսներն անխտիր խելագարներ եւ խարդախներ էին:

- Երբ փոքրակազմ ակնոցաւոր մարդու մ'իր աղիքներու ալքերէն աղաղակելը լսելու ըլլաք, կըրնաք վստահ ըլլալ որ անիկա պարզապէս աւանակին կամ ստախօսին մէկն է, կը բարբառէր ան: Անիկա չէր կրնար հանդուրժել ոեւէ խօսակցութեան որ խնդրոյ առարկայ նիւթին հետ սերտ առնչութիւն չունէր: Իր մէջ չգիտցածը սորվելու փափաքը չէր պակսեր, բայց ա՛յդքան միայն: Ան համ չէր առներ խօսակցութեան սիրոյն կատարուած խօսակցութիւններէ: Իր սովորութիւնն էր ներկայ գտնուիլ ամէն հրապարակային ժողովի, բայց միշտ ալ անոնցմէ դուրս կ'ելէր դժգոհ: Մեր Տանուտիրոջ դժգոհութեան աստիճանը չափելու համար՝ ատենախօսներն առհասարակ կը գիտէին իր դէմքը, եւ երբ կը նշմարէին անոր շրթներուն լուռ յիշոցներով դողդղալը՝ կ'սկըսէին իրենց ձայնը ցածցնել եւ իմաստ դնել ջանալ իրենց խօսքերուն մէջ, եւ կամ՝ եթէ նախապէս անոր հետ առանձին խօսակցութեան մ'ընթացքին նկատած ըլլային անոր գիրենք ապուշի տեղ դնելը, իրենց վրէժը լուծելու համար ա՛լ աւելի բարձրաձայն կ'աղաղակէին - գիտենք թէ ձեզմէ ոմանք մեր վրայ կը խնդան, կը հեզնեն մեր ճիգերն ու իրենց սրտի ամբարտաւանութենէն մեզ խելագարներու տեղ կը դնեն. սակայն ասիկա միշտ ալ եղած է մեր խաչը, զոր

մենք յօժարակամ կրած ենք ցարդ ու պիտի կըրենք այսուհետեւ ալ:

Երբ ոեւէ ատենախօսութիւն այդ կէտին կը հասնէր՝ Տանուտէրը ձեռքի մէյմէկ թեթեւ հարւած կու տար իր գաւակներու զլիսուն: Անոնք իրենց կարգին նոյնը կ'ընէին իրենց գաւակներուն, որուն վրայ վերջինները կ'սկսէին զիրար հրճտակել: Իսկ կիները կ'սկսէին իրենց բոլորտիքը նայիլ: Ապա Գարօղլանեաններն, ընդամէնը երեսունեւօթը կամ երեսունեւութն հոգի, բոլորը մէկէն ոտքի կը կանգնէին եւ Տանուտէրը իր շուրջի այգեպաններուն վրայ ակնարկ մը ձգելէ ետք կ'ըսէր – ասոնք կրկին իրենց խաչը կրել սկսան, ելէ՛ք երթա՛նք:

Ի հեճուկս այս բոլորին՝ Գարօղլանեանները, ինչպէս արդէն ըսի, անխուսափելիօրէն պիտի ունենային իրենց հոետորը: Օրուան նորոյթը, ժողովուրդի կամքն այդ էր եւ Գարօղլանեան տոհմի անդամներէն մէկն ու մէկը անհրաժեշտ պիտի նկատէր հրապարակ իջնել եւ ամէնուն ցոյց տալ իրական հոետորութեան ինչ ըլլալը, անոր ճշմարիտ էութիւնը:

Ահա այս Գարօղլանեանն հանդիսացաւ իմ փոքրիկ հօրեղբօրորդիս Տիգրան, Չոհրապ հօրեղբօրս երկրորդ որդին, որ ինը տարեկան էր երբ պատերազմը վերջացաւ, ինձմէ տարի մը փոքր, բայց կազմով ա՛յնքան պզտիկ որ ես զինքն անտես առած էի:

Սկիզբէն ի վեր այս տղան մէկն էր այն փայ-

լուն տղոցմէ, որ ընդհանրապէս շատ քիչ իմացականութիւն կը յայտնաբերեն եւ զաւելջափ ըմբռնումէ բոլորովին զուրկ՝ այն արհամարհոտ եւ անգօսնելի դիրքը կը բռնեն թէ ամէն գիտութիւն դրսէն կու գայ - անգօսնելի մասնաւորապէս Փարօղլանեաններուն համար, որոնք դարերէ ի վեր իրենց բովանդակ իմաստութիւնն ստացած են բնականօրէն, ներսէն: Տանուտիրոջ պարծանքներէն մէկն ալ այն էր միշտ թէ ոեւէ հարազատ Փարօղլանեան մէկ ակնարկով կրնար ճանչնալ խաբեբաներն եւ ըստ այնմ վարուիլ անոնց հետ:

- Երբ տեսնելու ըլլաք մարդ մ'որ իր դէմքին ետին կը թաքնուի, կ'ըսէր Տանուտէրը, գիտցէ՛ք որ վատ մէկն է ան: Կա՛մ լրտես մ'է ան եւ կա՛մ առաւ - փախաւին մէկը: Դարձեալ՝ երբ տեսնելու ըլլաք մէկն, որուն ակնարկը ձեզ կ'ըսէ - եղբայր իմ, ես քու եղբայրդ եմ, զգուշացէ՛ք անկէ: Այդպիսին ապահովաբար իր վրան տեղ մը դաշոյն մը պահած ունի:

Ի ծնէ սնած ըլլալով ահա այսպիսի հրահանգներով՝ բնականաբար ամէն Փարօղլանեան պիտի հասուննար աշխարհի եւ իր տարօրինակ բնակչութեան իմաստութեանը մէջ:

Միակ Փարօղլանեանը, սակայն, որուն խելքն այսպիսի բաներու տեղ չէր ըներ, իմ հօրեղբորորդիս էր. Տիգրանը: Ան իսկական գրամոլ մ'էր, մարդկային այն տիպը, որուն հանդէպ Տանուտէրըն արհամարհանքէ զատ ոչինչ ունէր: Ուրիշ խնդիր, եթէ ան մատենասէրի մը նկարագրին

մէջ որոշ բարւոքում կը նշմարէր - մատենասէր ըսելով ի հարկէ պէտք է հասկնալ մանուկ մը. քանի որ ուրիշ ո՞վ պիտի ուզէր զիրք կարդալ: Տիգրանին մէջ Տանուտէրը ո՛չ միայն ռեւէ բարւոքում չէր նշմարած, այլ ընդհակառակն՝ ան նըկատեր էր անոր մէջ իմացական աստիճանական վայրէջք մը՝ մինչեւ որ տղան տասնեւմէկ տարեկան եղաւ. եւ Տանուտէրն օրին մէկն իմացաւ որ ան հանդիսացած էր Լոնդֆէլձօ դպրոցի ամենափայլուն աշակերտն, ուսուցիչներու պարծանքն ու ընտիր ատենախօս մը:

Երբ տղուն մայրը այս աւետիսը բերաւ Տանուտիրոջ, որ հիւրանոցին բազմոցին վրայ պառկած էր, զուխը պատին դարձուց ան եւ հառաչեց - ափսո՛ս, ո՛րպիսի վատնում: Ի՞նչ է այդ տղան ուտողը:

- Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, ամբողջ դպրոցին մէջ ամենափայլուն աշակերտն է ան, բողոքեց մայրը:

Տանուտէրը պառկած տեղէն շտկուելով յայտարարեց - երբ լսելու ըլլաք թէ ռեւէ տղայ հինգ հարիւր աշակերտութեան մէջ ամենափայլունն է հանդիսացած՝ կարեւորութիւն մի՛ տաք: Աստուծոյ սիրոյն, ի՞նչ քանի մէջ կրնայ փայլուն եղած ըլլալ ան: Ընդամէնը տասնեւմէկ տարեկան է ան, չէ՞: Փայլուն ի՞նչ, այսինքն: Ո՞վ պիտի ուզէր մանուկ մը ծանրաբեռնել կարեւորութեան այսպիսի արգահատելի զգացումով մը: Ես պարտաւորուած եմ քեզ յայտնել թէ ողորմելի մայր մ'ես եղած: Այդ խեղճ տղեկը քչէ՛ տունէն դուրս դէպի դաշ-

տերը: Թո՛ղ լողալ երթայ իր ազգական տղոց հետ: Խեղճը դեռ ծիծաղելու ձևը չի գիտեր եւ դուն եկեր օր ցերեկով գիս համոզել կը ջանաս թէ փայլուն մէկն է ան: Հեռացի՛ր:

Ի հեճուկս այս բոլորին՝ ես դեռ կը պնդեմ թէ տղան անընդհատ կը յառաջդիմէր գրքեր թղթատելով գիշեր - ցերեկ, կիրակի, տօնական օր, դաշտահանդէսի օր, թէ լուր օրեր, մինչեւ որ օր մը հարկ եղաւ զոյգ մը ակնոց յարմարցնել իր աչքերուն: Այս պարագան տղուն աւելի խղճալի երեւոյթ մը տուաւ, այնպէս որ մեր ընտանեկան հաւաքոյթներուն մէջ երբ Տանուտիրոջ աչքերը կը հանդիպէին անոր՝ սա հառաչը կը փրթէր իր շրթներէն - Աստուած իմ, փիլիսոփայ է դարձեր: Եա՛տ աղէկ, հոս եկո՛ւր տեսնեմ, տղա՛յ:

Տղան ոտքի ելլելով կը կենար Տանուտիրոջ առջեւ:

- Կ'իմանամ որ, կ'սկսէր Տանուտէրը, շատ գրքեր կը կարդաս եղեր: Եա՛տ յաւ բան է ատիկա: Յետոյ՝ արդէն եղեր ես տասնեւմէկ տարեկան: Ատոր համար ալ շնորհակալ եմ Աստուծո՛մէ: Բայց հիմա դուն բսէ ինձ թէ ի՛նչ գիտես, ի՛նչ է սորվածդ:

- Հայերէնով չեմ կրնար բացատրել ինքզինքս, կ'ըլլար տղուն պատասխանը:

- Հոգ չէ՛, այն ատեն անգլիերէնով խօսէ՛, կը գիջէր Տանուտէրը:

Ատկէ յետոյ փոթորիկ մ'էր որ կը փրթէր: Հագիւ տասնեւմէկ տարեկան այս տղեկը կ'սկսէր իրական ճառ մը խօսիլ գրքերու մէջ իր գտած

հրաշալիքներու մասին: Եանօթ կը թուէր ան ամէն թուականի, ամէն պատճառի, ամէն անուան, ամէն վայրի. ինչպէս նաեւ անոնց հաւանական հետեւանքներուն:

Արդարեւ շատ գեղեցիկ էր այս տեսարանը իր մանր ու մելամաղձոտ երեւոյթով:

Սակայն Տանուտէրը յանկարծ կ'ընդմիջէր տղուն ճառը գոռալով – թութա՞կ ես, ի՛նչ ես:

Այդուհանդերձ ինձ կը թուէր թէ Տանուտէրը յատուկ գուրգուրանք մ'ունէր Քարօղյանեաններու այս տարօրինակ շառաւիղին հանդէպ: Քրամոյները ի հարկէ խելագարներ էին ինչպէս եւ հռետորները – մեր գրամոլն ու հռետորը, սակայն սովորական գրամոլ մ'ու հռետոր մը չէր: Յամենայն դէպս ան ինքնայատուկ բան մ'էր: Նախ եւ առաջ՝ ան իր նմաններուն շա՛տ շատերէն աւելի դեռատի էր: Ապա՝ ան ուրիշներէն շա՛տ աւելի յստակօրէն կ'արտայայտուէր:

Ահա այս պատճառներով, ինչպէս նաեւ անոր համար որ տղան յայտնապէս վճռած ըլլալ կը թուէր հետեւիլ իր սեփական հակումներուն՝ ան ամէնուս կողմէ ընդունուեցաւ որպէս Քարօղյանեաններու բանդէտն ու հռետորը եւ իրեն թոյլ տրուեցաւ ուզածին պէս պարապիլ զարգացնելու համար իր մտաւոր մասնայատկութիւնները:

1920-ին Լոնգֆէլօ դպրոցն յայտարարեց երեկոյեան հանդէս մը հետեւեալ յայտագրով 1. Երգեցողութիւն՝ Զուարթ Երգերու Ակումբին կողմէ: 2. Յուլիոս Կեսարի ներկայացումը: 3. Ճառ

մը՝ Տիգրան Գարոզյանեանի կողմէ: Ճառին նիւթն էր՝ Արդեօ ք Պատերազմը Ապարդիւն Ան-
ցաւ:

Ճիշդ ժամանակին Գարոզյանեանները գրաւած էին իրենց աթոռները դպրոցի լսարանին մէջ եւ կ'ունկնդրէին հրամցուած խժալուր երգեցողութեան, կը գիտէին Յուլիոս Կեսարի ահօնի ներկայացումը եւ ապա ուշի ուշով մտիկ կ'ընէին իրենց տոհմի միակ հռետորին - Ջոհրապի երկրորդ որդոյն՝ Տիգրանին:

Ճառն անթերի էր - դրամատիկ, առոգանութիւնը լաւ, իմաստալից եւ ահաւորօրէն համոզիչ: Ճառախօսին եզրակացութեան համաձայն՝ պատերազմը ապարդիւն անցած չէր եւ Դեմոկրասին փրկած էր բովանդակ աշխարհը: Լսարանին մէջ ներկայ ամէն ոք պատկառանքով եւ խելայեղօրէն ծափողջուներէ գայն: Սակայն արդարեւ անոր համբերութիւնն սպառած էր այլեւս - խօսքս ի հարկէ Տանուտիրոջ մասին է: Որոտալի ծափերու մէջէն լսելի եղաւ իր խնդուքը: Այդուհանդերձ ճառն հոյակապ էր: Գէթ իր տեսակին մէջ լաւագոյնն էր այն - յոռեզոյսին լաւագոյնը: Ասոր մէջ անդամ պարծանքի առիթ չէր պակսեր:

Նոյն երեկոյ իր տանը մէջ Տանուտէրը Տիգրանն իր քովը կանչեց եւ անոր յայտնեց - ճառդ լսեցի, լաւ էր: Եթէ չեմ սխալիր, խօսեցար պատերազմին մասին, որուն մէջ միլիոնաւոր մարդիկ իրենց կեանքերը կորսնցուցին: Եւ եթէ չեմ սխալիր, ապացուցիր թէ պատերազմը ապարդիւն

չանցաւ: Պէտք է քեզ յայտնեմ որ ես ընդհանուր առմամբ զոհ մնացի: Այդպիսի մեծ եւ գեղեցիկ յայտարարութիւն մ'ընելու արժանի եմ միմիայն տասնեւմէկ տարեկան տղաքը — անոնք որոնք իրենց լսածին կը հաւատան: Բայց պէտք է աւելցընեմ թէ՛ եթէ սոյն յայտարարութիւնն ընողը չափահաս մէկն եղած ըլլար՝ դժուար թէ կարենայի տոկայ: Շարունակէ՛ աշխարհը գրքերու մէջ հետազօտելու աշխատանքդ: Եթէ հարկ եղած ժրջանութիւնը չպակսի քեզ եւ աչքերդ դիմանան՝ վախտունեւեօթը տարեկան չեղած պիտի համոզուիս, սակայն թէ ո՛րպիսի յիմար յայտարարութիւն մ'էր գոր դուն բրիւր այս երեկոյ ա՛յնքան անմեղօրէն եւ ա՛յնքան սահուն ստարանօ անգլիերէնով մը: Տեսակէտով մը ես քեզմով ա՛յնքան հպարտ եմ որքան այս տոհմի ուրիշ ուեւէ անդամով: Եւ արդ բոլորդ ալ կրնաք մեկնիլ: Կ'ուզեմ քնանալ: Ինչպէս գիտէք, տասնեւմէկ տարեկան չեմ այլեւս, վախտունեւեօթիս մէջն եմ արդէն:

Ինձմէ շատ ամէն ոք ոտքի ելլելով մեկնեցաւ: Ես մնացի իր քովը մինչեւ որ ծերունին իր կօշիկներն հանեց եւ արձակեց սա հատաչը — ա՛խ, այս խելագար զարմանալի աշխարհին խելագար զարմանալի այս զուակները:

ԵՐԻՑԱԿԱՆ ԵՐԳՉԱԽՈՒՄԲԻՆ
ԵՐԳԻՉՆԵՐ

Մեր մայրենի երկրին մէջ նկատելի բազմաթիւ հետաքրքրաշարժ եւ զուարճալի երեւոյթներէն մին ալ այն դիւրութիւնն է, որով մեր բարեմիտ ժողովուրդը, առանց շահախնդրական ոռւէ նկատումի, կը յարի մէկ յարանուանութենէ միւսին եւ կամ կրօնական բացարձակ չէզոքութենէ մը՝ հանդիպած առաջին յարանուանութեան:

Ես ինքս, զոր օրինակ, ծնած էի տեսակ մը կաթոլիկ, թէպէտեւ մինչեւ տասնեւերեք տարեկան ըլլալս մկրտուած չէի, պարագայ մ'որ, լաւ կը յիշեմ, սաստիկ զայրացուց մեր քահանան եւ զայն մղեց հարցաքննելու մեր տնեցիք՝ ստուգելու համար անոնց մտավիճակը: Իր ստացած պատասխանն եղաւ – քաղաքէն բացակայ էինք:

- Տասնեւերեք տարեկան է ան եւ դեռ կը մնայ առանց մկրտութեա՞ն, կ'աղաղակէր քահանան: Ի՞նչ տեսակ մարդիկ էք դուք:

- Առհասարակ հողագործ, պատասխանեց հօրեղբայրս Մելիք, թէպէտ մեր մէջ փայլուն անձնաւորութիւններ ալ չեն պակսիր:

Շաբաթ կէսօրէ մը վերջն էր մկրտութեանս ժամանակը: Ամբողջ արարողութիւնն հազիւ եօթը րոպէ տեւեց: Մկրտութենէ յետոյ ալ, սակայն, ես ո-

եւէ փոփոխութիւն չզգացի մէջս:

- Հիմա որ մկրտուած ես այլեւս, աւելի լաւ կ'ըզգաս, հարց տուաւ մեծ մայրս:

Պէտք է հոս արձանագրել, կը կարծեմ, թէ վերջին քանի մը ամիսներն ինքզինքս արդէն բաւական խելահաս կը համարէի, ինչ որ մեծ մօրս ներշնչած էր այն վախը թէ գուցէ տեսակ մը խորհրդաւոր հիւանդութենէ կը տառապէի ես եւ կամ նոյնիսկ մի գուցէ խելագարելու վրայ էի:

- Որքան ես կը նկատեմ՝ տարբերութիւն մը չեմ զգար, պատասխանեցի:

- Գէթ հիմա կը հաւատաս, թէ չէ տակաւին կասկածներ կը տածես, գոչեց ան:

- Կը հաւատամ ըսելէն դիրքին բան չկայ, բայց եթէ ճշմարտութիւնը պէտք է խօսիլ, շատ ալ վրտասահ չեմ, թէպէտ ի հարկէ պիտի ուզէի քրիստոնեայ մ'ըլլալ, աւելցուցի ես:

- Այդ պարագային վճռէ՛ հաւատալ եւ այնպէս գործիդ նայէ՛, խորհուրդ տուաւ մեծ մայրս:

Գալով գործիս՝ կերպով մը բաւական հրապուրիչ էր այն, իսկ կերպով մ'ալ անհաւատալի:

Տուլարի փողոցի Երիցական եկեղեցւոյ տղոց երգչախումբին մէջ կ'երգէի եւ ատոր համար Բալէյֆալ անունով կնոջմէ մը շաբաթական մէկ դուլարի վարձատրութիւն կ'ստանայի: Այս կիներ բաղեղապատ տան մը մէջ կ'ապրէր՝ մենաւոր ու թշուառ: Իրեն իբրեւ դրկից դրացի ունէր բարեկամս Պանդրօ Կոլխոզեանը:

Ինձ նման այս տղան ալ լեզուագարին մէկն էր,

այսինքն երկուքս ալ բաւական շատ կը հայհոյէինք – ի հարկէ անմեղօրէն – եւ այդ կերպով մեծ վիշտ կը պատճառէինք օրիորդ կամ տիկին Բալէյֆալին. որ ամէն ջանք ի գործ կը դնէր մեզ փրկելու քանի դեռ ուշ չէր: Փրկագործութեան այս փորձէն զոնէ ես դժգոհելու պատճառ մը չունէի:

Օր. Բալէյֆալ (այսուհետեւ այսպէս պիտի որակեմ զանիկա, քանի որ զինքը ճանչնալէս ի վեր առանձինն կ'ապրէր ան եւ քանի որ վստահօրէն չգիտէի իր ամուսնացեալ կամ անամուսին ըլլալը. կամ ամուսնութեան մասին նոյնիսկ երբեւիցէ մտածած եւ կամ սիրահարած ըլլալը – սիրահարած՝ անտարակոյս իր երիտասարդ օրերուն եւ ստահակի մը վրայ, որ ի հարկէ հարցն անշահախնդիրօրէն նկատի առած չէր կրնար ըլլալ) – օր. Բալէյֆալ, սկսալ ըսել, կրթուած կին մ'էր. հետեւող՝ Բոբերդ Բրաունինգի եւ այլ բանաստեղծներու երկերուն եւ վերին աստիճանի զգայնիկ – ա՛յնքան որ եթէ պատահէր որ տունէն դուրս ելլելով մեր խօսակցութեան մտիկ ընէր, կը ջղայնանար եւ երբ համբերութիւնն հատնէր՝ կը գոչէր – տղա՛քս, անվայել լեզու գործածելու չէք:

Պանդրօ Կոլխոզեանն ինձ կը թուէր կերպով մ'աշխարհի ամէնէն կոշտ ու կոպիտ տղան, իսկ ուրիշ կերպով մ'ալ – եւ զինքն ինծի սիրելի ընծայողն իր այս յատկութիւնն էր – ամէնէն բարեկիրթն ու խորհրդաւորը:

- Այո՛, օր. Բալէյֆալըմ, ըսաւ ան:

- Բալէյֆա՛լ, ուղղեց գինքն օրիորդը:

Օր. Բալէյֆալի քովը գացինք իր ուզածն իմա-
նալու համար:

- Ի՞նչ է ձեր ուզածն, օր. Բալէյֆալըմ, հարց
տուաւ Պանդրօ:

Օրիորդը ձեռքը վերարկուին գրպանը տարաւ
եւ դուրս բերաւ տետրակներու խուրձ մ'ու առանց
անոնց վրայ նայելու՝ իւրաքանչիւրիս օրինակ մը
տուաւ: Ի՞մ տետրակիս խորագիրն էր՝ Փրկութիւն.
Գինեմոլի մը Պատմութիւնը: Իսկ Պանդրոյինինն
էր՝ Վերջապէս Ռադադութիւն. Գինեմոլի մը Պատ-
մութիւնը:

- Այս ի՞նչ է, հարց տուաւ Պանդրօ:

- Կ'ուզեմ որ այս տետրակները կարդաք եւ
ջանաք բարի տղաք ըլլալ, պատասխանեց օրիոր-
դը: Կ'ուզեմ որ հայհոյելը ձգէք:

- Այստեղ հայհոյանքի մասին ռեւէ խօսք չեմ
գտներ ես, դիտել տուաւ Պանդրօ:

- Երկութիդ համար ալ օգտակար դասեր կան
այդ տետրակներուն մէջ, բացատրեց օրիորդը:
Կը կարդաք զանոնք եւ այլեւս անվայել լեզու
չէք գործածեր:

- Այո՛, օրիորդ, միջամտեցի ես: Վերջացուցի՞ք:

- Ուրիշ խնդիրք մ'ալ ունիմ, աւելցուց օր.
Բալէյֆալ. արդեօք պիտի ուզէի՞ք ինձի օգնել սա
երգեհոնը ճաշարանէն հիւրանոցը փոխադրելու:

- Անտարակոյս, օր. Բալէյֆալըմ, պատասխանեց
Պանդրօ, երբ որ ուզէք:

Ահա այսպէսով մտանք օրիորդին տունն եւ մինչ ան մեզ ցոյց կու տար երգեհոնն անվնաս փոխադրելու կերպը՝ մենք զգուշութեամբ տարինք զայն ճաշարանէն հիւրանոցը:

- Չմոռնաք կարգալ այս տետրակները, կրկնեց իր պատուէրն օր. Բալէյֆալ:

- Այո՛, օրիորդ, խօսք տուաւ Պանդրօ: Վերջացուցի՞ք:

- Եւ արդ, շարունակեց օրիորդը, կ'ուզեմ որ երբ ես սկսիմ երգեհոնը նուագել՝ երգէք:

- Ես երգել չգիտեմ, օր. Բալէյֆալըմ, պատասխանեց Պանդրօ:

- Պարապ խօսք, յանդիմանեց օրիորդը, ի հարկէ գիտես, Պետրօ:

- Իմ անունս Պետրօ չէ, ուղղեց Պանդրօ: Պետրօ հօրեղբօրորդույս անունն է:

Իրողութիւնն այն էր որ Պանդրոյի լման անունը Պանտալոնն էր, ինչ որ հայերէնի մէջ կը նշանակէ տաբատ: Երբ ան դպրոց յաճախել սկսած էր՝ իր ուսուցիչը սոյն բառին հնչիւնէն չախորժելով զայն իր տոմարին մէջ արձանագրած էր իբրեւ Պանդրօ: Գալով իր հօրեղբօրորդույն իսկական անուան՝ Պետրոս էր այն, պի՛ մեզմ հնչումովր, որ իր կարգին դպրոցին մէջ փոխուած էր Պետրոյի: Հարկաւ մասնաւոր գիշութիւն մը չկայ այս կրրճատումներուն մէջ եւ ոեւէ մէկն ոեւէ վնաս կրած չէր անոնցմէ:

Տարիքաւոր օրիորդն՝ առանց ոեւէ պատասխան տալու Պանդրոյի դիտողութեան՝ նստեցաւ ա-

Թոռին վրայ եւ իր ոտքերն երգեհոնին ոտքերուն վրայ գետեղելով ու առանց մեզի ռեւէ հրահանգ տալու՝ սկսաւ նուագել եղանակ մը, որ՝ անոր անհետաքրքրութենէն դատելով՝ բացայայտօրէն կրօնական էր: Վայրկեան մ'ետք սկսաւ ինքն առանձինն երգել: Մեղծ ձայնով մը Պանդրօ արտասանեց վերին աստիճանի անպատշաճ, եթէ չըսենք գոեհիկ, խօսք մը: Օր. Բալէյֆալի ձայնն ամենեւին տպաւորիչ չէր եւ ո՛չ ալ երգեհոնի տոնն յստակ էր: Անոր ոտքերուն ճգրտութք օրիորդին ձայնէն աւելի բարձր կը հնչէր: Հակառակ այդ բոլորին՝ երգչուհին ձայնի անախորժութիւնը չնըկատել կարելի չէր:

- Գալիլիա, պայծառ Գալիլիա, կ'երգէր օրիորդը:

Ապա մեր կողմը դառնալով գլխու - շարժում մ'ըրաւ ան եւ հրամայեց - այժմ դուք ալ սկսեցէք երգել: Երգեցէ՛ք տեսնեմ, տղա՛քս:

Երգին ո՛չ եղանակին եւ ո՛չ ալ բառերուն ծանօթ էինք ի հարկէ, բայց տարրական քաղաքավարութիւնը կը պահանջէր գէթ փորձ մ'ընել: Զգլացանք այդ փորձը՝ ջանալով հետեւիլ երգեհոնին երաժշտութեան եւ օր. Բալէյֆալի դրամատիկ խօսքերուն:

- Փոթորիկի Իշխանն էր Ան այեկո՞ծ Գալիլիոյ վրայ, շարունակեց երգել օրիորդը:

Ընդամէնը երեք երգ ջանացինք երգել մենք: Իւրաքանչիւր երգէ ետք Պանդրօ խօսք կ'առնէր - մեծապէս շնորհակալ ենք օր. Բալէյֆալըմ: Այժմ թոյլ կու տա՞ք որ երթանք:

Վերջապէս երգեհոնէն հեռանալով՝ օրիորդը մեզ պատուիրեց - տարակոյս չունիմ թէ այս երգերն իրենց օգուտն ունեցան ձեզ համար: Եթէ չար ընկերներ ձեզի խմելիք հրամցնելու ըլլան՝ հեռացէ՛ք անոնցմէ:

- Անպայման կը հեռանանք, օր. Բալէյֆալըմ, խոստացաւ Պանդրօ: Այնպէս չէ՞. Արամ:

- Այո՛, կը հեռանամ, խօսք տուի ես:

- Ես ա՛լ, աւելցուց Պանդրօ: Այժմ թոյլ կուտա՞ք որ երթանք, օր. Բալէյֆալըմ:

- Լաւ կ'ընէք որ տետրակները կարդաք, դեռ կանուխ է, խորհուրդ տուաւ օրիորդը:

- Պիտի կարդանք զանոնք առաջին առթիւ որ ժամանակ գտնենք, խոստացաւ Պանդրօ:

Օրիորդին բնակարանէն մեկնելով վերադարձանք Պանդրոյենց տան առջեւի բակը եւ սկըսանք տետրակները կարդալ: Տետրակին դեռ կէսը կարդացած չէինք՝ երբ օր. Բալէյֆալ դուրս ելլելով բարձր եւ յուզուած շեշտով մը խօսեցւո՝ - ձեզմէ ո՞ր մէկն էր այդ:

- Մեզմէ մէկն ի՞նչ այսինքն - այլայլած հարց տուաւ Պանդրօ:

- Ձեզմէ ո՞ր մէկն էր որ կ'երգէր, կրկնեց ան իր հարցումը:

- Երկուքս ալ կ'երգէինք, պատասխան տուի ես:

- Ո՛չ, ըսաւ օր. Բալէյֆալ: Միայն մէկ հոգի կ'երգէր: Ձեզմէ մէկն իսկապէս գեղեցիկ քրիստոնէական ձայն մ'ունի:

- Ես չեմ, պատասխանեց Պանդրո:
- Դո՞ւն ի՞նչ կ'ըսես, Եուճին, հարց տուա ինձ օրիորդը: Դո՞ւն էիր:
- Արամ եւ յ՛ջ թէ Եուճին, ուղղեցի ես գինքը: Ո՛չ, իմ ըլլալս ալ անհաւանական է:
- Տղա՛քս, անգամ մ'ալ այստեղ կու գա՞ք, խընդրեց օր. Բալէյֆալ:
- Ո՞վ, հարց տուա Պանդրո:
- Երկուքդ ալ, պատասխանեց օրիորդը:
Երբ իր տունն հասանք եւ օր. Բալէյֆալ կրկին անգամ երգեհոնին առջևը նստեցաւ՝ Պանդրո վճռականօրէն յայտարարեց - ես երգել չեմ ուզեր, երգելու բնաւ փափաք չունիմ:
- Ուրեմն դուն երգէ, խնդրեց օրիորդն ինձմէ:
Ու ես երգեցի:
- Օր. Բալէյֆալ իսկոյն ոտքի ցատկելով յայտարարեց - իմ փնտռածս դուն ես: Այսուհետեւ դուն պէտք է որ եկեղեցիին մէջ երգես:
- Ես այդ չեմ ըներ, ըսի:
- Անվայել լեզու գործածելու չես, խորհուրդ տուա ան:
- Անվայել լեզու գործածած չունիմ, բողոքեցի ես, եւ կը խոստանամ կեանքիս մէջ այլեւս անվայել լեզու չգործածել, բայց եկեղեցիին մէջ չեմ երգեր:
- Քու ձայնդ մինչեւ հիմա լսած ձայներուս մէջ ամէնէն քրիստոնէականն էր, վճռեց օր. Բալէյֆալ:
- Այդ ճիշդ չէ, ըսի:
- Այո՛, ճիշդ է, պնդեց ան:

- Ամէն պարագայի տակ երգելու բնաւ միտք չունիմ, աւելցուցի ես:

- Անպատճառ պիտի երգես, պնդեց օր. Բալէյֆալ:

- Խորին շնորհակալութիւններ, օր. Բալէյֆալըմ. միջամտեց Պանդրօ: Այժմ թոյլ կու տա՞ք որ երթանք: Պարզ է որ եկեղեցիին մէջ երգել չուզեր ան:

- Անպատճառ պիտի երգէ, անպատճառ, շարունակեց օրիորդը պնդել:

- Ինչո՞ւ, հարց տուաւ Պանդրօ:

- Իր հոգիին օգտին համար, պատասխանեց օրիորդը:

Պանդրօ փափաւքով մը կրկնեց իր սովորական յիշոցը:

- Արդ ըսէ՛ տեսնենք անունդ ի՞նչ է, հարց տուաւ օր. Բալէյֆալ:

Եւ ես անունս տուի:

- Բնականաբար քրիստոնեայ ես, չէ՞, եղաւ իր յաջորդ հարցումը:

- Կարծեմ թէ:

- Երիցական մ'ես բնականաբար, չէ՞:

- Այդ չգիտեմ:

- Ես գիտեմ որ ես, ուրիշ ի՞նչ կրնաս ըլլալ: Կ'ուզեմ որ յաջորդ կիրակի տղոց երգչախումբին հետ երգես Տուլարի փողոցի Երիցական եկեղեցիին մէջ:

- Ինչո՞ւ, կրկին հարց տուաւ Պանդրօ:

- Երգողներու շատ պէտք ունինք, մասնաւորա-

օրիորդը. բայց եթէ խոստանաք ձեր աչքերը գոցել՝ ես կ'աղօթեմ:

- Ի՞նչ բանի համար պիտի աղօթէք, հարց տրուաւ Պանդրո:

- Ձեզ համար պիտի ուզէի աղօթել, տղա՛քս, եղաւ իր պատասխանը:

- Ի՞նչպէս թէ մեզ համար, շարունակեց Պանդրո հարցաքննել:

- Կարճ աղօթք մը ձեզի տեւէ վնաս չի տար, պաղատեցաւ օրիորդը: Կը խոստանա՞ք ձեր աչքերը գոցել:

- Շա՛տ լաւ, ուրեմն, համաձայնեցաւ Պանդրո:

Եւ մենք փոցեցինք մեր աչքերն երբ օր. Բալէյֆալ աղօթել սկսաւ: Բայց իր աղօթքն ամենեւին կարճ չեղաւ:

- Ամէ՛ն, իր աղօթքը վերջացուց օրիորդը: Աւելի լաւ չէ՞ք զգար հիմա:

Ճշմարիտը խօսելով՝ մեր զգացումներուն մէջ տեւէ տարբերութիւն չէինք նշմարեր:

- Այո՛, անշուշտ, պատասխանեց, սակայն, Պանդրո: Այժմ թող կու տա՞ք որ երթանք օր. Բալէյֆալըմ: Ոեւէ ժամանակ որ երգեհոնը տեղափոխել ուզէք՝ մենք ձեզ համար կը տեղափոխենք զայն:

- Չանա՛ կըցածիդ չափ լաւ երգել, պատուիրեց ինձ օր. Բալէյֆալ, եւ հետո կեցիր շար ընկերներէ, որոնք քեզ գինեմոլութեան կ'առաջնորդեն:

- Այո՛, օրիորդ, խոստացայ ես:

- Եկեղեցիին տեղը պիտես անշուշտ, շարունա-

կեց ան:

- Ո՞ր եկեղեցին:

- Տուլարի փողոցի Երիցական եկեղեցին:

- Այո՞, զիտեմ:

- Կիրակի առաւում ժամն իննուկէսին պ. Շեր-
վինը քեզ հոն կ'սպասէ:

Պարզ էր այնեւ որ թակարդն էի ինկած ես:

Կիրակի օր Պանդրոյին հետ եկեղեցի գացինք,
սակայն ան ո՛չ Տղոց երգչախումբին մօտեցաւ եւ
ո՛չ ալ երգեց: Ամենապերջին նստարանին վրայ
նստած՝ Պանդրօ միայն կը դիտէր եւ կ'ունկնդրէր:
Իսկ ես՝ թէպէտ կ'երգէի՝ բայց կեանքիս մէջ աւելի
ապերջանիկ ժամանակ մ'անցուցած չէի:

- Ասիկա առաջին եւ վերջին անգամն է, յայ-
տարարեցի Պանդրոյին, երբ ամէն ինչ աւարտած
էր արդէն:

Յաջորդ կիրակին մէջտեղ չելայ, բայց ատիկա
օգուտ մը չըրաւ, որովհետեւ օր. Բալէյֆայ մեզ կրը-
կին իր տունը կանչեց, երգեհոն նուագեց, երգեց,
մեզի ալ երգել տալու ջանքեր թափեց, աղօթեց
եւ տարակոյսի տեղ չթողուց որ միտքը դրած էր
ամէն զնով զիս պահել Տղոց Երգչախումբին մէջ:
Ես, սակայն, կտրուկ կերպով մերժեցի իր առա-
ջարկն եւ օր. Բալէյֆայ հարկադրուեցաւ հարցը
զնել աւելի աշխարհիկ հիման մը վրայ:

- Ի՞նչ քրիստոնէական հազուագիւտ ձայն
մ'ունիս, վերսկսաւ ան, ձայն մ'որ չափազանց
անհրաժեշտ է կրօնի պահպանման համար: Յետոյ՝
դուն ինքզ ալ խորապէս կրօնամիտ ես՝ որքան ալ

դեռ անգիտակից ըլլաս այդ իրողութեան: Քանի որ այս այսպէս է՝ ես քեզմէ պիտի խնդրէի որ ամէն կիրակի երգես: Ես պատրաստ եմ ատոր համար հարկ եղած վճարումն ընել:

- Ո՞րքան, հարուցուց Պանդրո:

- Յիսուն սէնտ, պատասխանեց օր. Բալէյֆալ:

Ընդհանրապէս չորս - հինգ երգ կ'երգէինք: Ատկէ զատ ժամ մ'ալ կ'առնէր քարոզը: Կարճ խօսքով՝ յիսուն սէնտն անբաւական էր: Այդ պատճառաւ կը տատամսէի որոշ պատասխան մը տալու:

- Եօթանասուն եւ հինգ սէնտ, թելադրեց օր. Բալէյֆալ:

Կը մտածէի թէ եկեղեցիին օդն հեղձուցիչ էր, իսկ քարոզը՝ տաղտկալի. մէկ խօսքով ամէն ինչ ճնշիչ էր:

- Դոլար մը, բայց ատկէ մէկ սէնտ իսկ աւելի չեմ տար, առաջ զնայց օր. Բալէյֆալ:

- Մէկ դոլար եւ քառորդ մ'ըրէ, խորհուրդ տրուաւ Պանդրո:

- Դոլարէն ո՛չ իսկ մէկ սէնտ աւելի, կտրուկ կերպով պատասխանեց օր. Բալէյֆալ:

- Ամբողջ երգչախումբին մէջ լաւագոյն ձայնն իրն է, փաստարկեց Պանդրո: Մէկ դոլար միայն, այդ տեսակ ձայն մ'երկու դոլար կ'արժէ ուէ կըրօնի համար:

- Ես իմ գինս արդէն տուած եմ, եզաւ օր. Բալէյֆալի պատասխանը:

Որուն Պանդրո պատասխանեց - յիշեցէ՛ք որ ուրիշ կըրօններ ալ կան:

Այս յայտարարութիւնը, պէտք է ըսել, վրդովեց
օր. Բալէյֆալը:

- Ան իրօք քրիստոնէական, ինչ որ աւելին է,
Երիցական ձայն մ'ունի, խոստովանեցաւ օրիոր-
դը:

- Մկրտչականներն յօծարութեամբ երկու դո-
լար պիտի տային այդ տեսակ ձայնի մը, վրայ բե-
րաւ Պանդրօ:

- Մկրտչականները, բացազանչեց օրիորդը -
կը վարանիմ յայտնելու - արհամարհանքով մը:

- Անոնք Երիցականներէն տարբերութիւն մը
չունին, կարծիք յայտնեց Պանդրօ:

- Մէկ դոլար - մէկ դոլար եւ անունդ ալ կ'երե-
ւի յայտագրին վրայ, կրկնեց օրիորդը:

- Ես չեմ ուզեր երգել, օր. Բալէյֆալ, շարունա-
կեցի պնդել:

- Կը կարծես թէ չես ուզեր, բայց կ'ուզես, ը-
սաւ օրիորդը: Ա՛խ, եթէ միայն երգած պահուդ
կարենայիր դէմքդ տեսնել:

- Անիկա իսկապէս հրեշտակի մը ձայնն ունի,
խօսք առաւ կրկին Պանդրօ:

- Ես քիչ յետոյ քու դասդ կու տամ, սպառնացի
Պանդրոյին:

- Իր ձայնը մէկ դոլարի ձայն չէ, շարունակեց
Պանդրօ:

- Շա՛տ լաւ, տղա՛քս, մէկ դոլար եւ տասնեւ-
հինգ սէնտ կու տամ, գիջեցաւ օր. Բալէյֆալ:

- Մէկ դոլար եւ քառորդ մը, այլապէս Մը-
կրտչականներուն կը դիմենք, պատասխանեց

Պանդրօ:

- Այդպէս թո՛ղ ըլլայ, համաձայնեցաւ օրիորդը. բայց պէտք է ըսել որ վերին աստիճանի ճարպիկ սակարկողներ էք:

- Բոպէ մը, միջամտեցի ես: Ո՛չ մէկ դուար եւ քառորդի մը եւ ո՛չ ալ ոեւէ այլ գումարի համար կ'երգեմ ես:

- Սակարկութիւնը սակարկութիւն է, պատասխանեց օր. Բալէյֆալ:

- Սակարկողն ես չէի, այլ Պանդրօն, եւ թո՛ղ ինքն ալ երգէ, առարկեցի ես:

- Ան չի կրնար երգել, դիտել տուաւ օր. Բալէյֆալ:

- Աշխարհի մէջ ինձմէ աւելի վատ ձայն ունեցող մէկը չկայ, յայտարարեց Պանդրօ մեծ հրպարտութեամբ:

- Իր ողորմելի ձայնին տասը սէնտ անգամ տրւող չի գտնուիր, շարունակեց օրիորդը:

- Ոչ իսկ հինգ սէնտնոց մը, շարունակեց Պանդրօ:

- Ամէն պարագայի տակ՝ ես ո՛չ մէկ դուար քառորդի մը եւ ո՛չ ալ ոեւէ այլ գումարի համար կ'երգեմ, պնդեցի: Դրամի կարիք չունիմ ես:

- Բայց արդէն պայմանաւորուած ես, դիտել տրւաւ օրիորդը:

- Այո՛, ճիշդ է, հաստատեց Պանդրօ:

Օր. Բալէյֆալ սենեակէն դեռ դուրս չելած՝ նետուեցայ Պանդրոյին վրայ եւ սկսանք գօտեմարտիլ: Տարիքն առած քրիստոնեայ օրիորդը

կը ջանար մեզ իրարմէ բաժնել, սակայն քանի որ կարելի չեղաւ ճշդել թէ որո՞ւս ձայնն էր հրեշտակայինը, ան դիմեց աղօթքի: Փօտեմարտութիւնը շարունակուեցաւ մինչեւ որ բացի երգահօնէն սենեակին բոլոր կահկարասիները տակն ու վրայ եղան: Փօտեմարտութեան ելքն անորոշ կը մնար, իսկ գօտեմարտիկներն իրենք փռուած պատկեր էին իրենց կոնակներուն վրայ:

Երբ աղօթքը լմնցաւ, օր. Բալէյֆալ յայտարարեց – ուրեմն ամէն կիրակի եկեղեցի կ'երթաս երգելու, կիրակին մէկ դուրս քառորդի մը:

Բաւական ժամանակ առաւ մինչեւ որ շունչս վերստացայ:

- Օր. Բալէյֆալ, վերսկսայ, այդ երգչախումբին հետ կ'երգեմ ես պայմանաւ որ Պանդրօն ալ երգէ:

- Անոր ձայնն ահաւոր է, սակայն, առարկեց օր. Բալէյֆալ:

- Հոգ չէ թէ ի՞նչպիսի ձայն ունի, ըսի, կ'երգեմ պայմանաւ որ ան ալ հետս երգէ:

- Վախնամ թէ ան երգչախումբը խանգարէ, շարունակեց օրհորդն իր առակութիւնը:

- Ամէն կիրակի հետս կու գայ եւ կ'երգէ, այլապէս ես առանձինն ոչինչ կ'ընեմ:

- Թող տուէք որ այդ մասին քիչ մը մտածեմ, խնդրեց օրհորդը:

Ան բաւական երկար մտածեց այս հարցին մասին:

- Դիցուք թէ երգչախումբին մէջ ներկայ ըլլայ եւ չերգէ, խորհրդածեց օր. Բալէյֆալ: Դիցուք թէ

Տիմիայն երգել կեղծե:

- Ատոր առարկութիւն չունիմ, ըսի ես, բայց պէտք է որ բոլոր ատենն ան ներկայ ըլլայ:

- Իմ շահս ի՞նչ պիտի ըլլայ ատոր մէջ, հարց տուաւ Պանդրո:

- Կը յուսամ դուն ալ վարձատրութեան ակնկալութիւն չունիս, պատասխանեց օրիորդը:

- Ինչո՞ւ չէ, եթէ ես ստիպուած պիտի ըլլամ միշտ ներկայ գտնուիլ, պէտք է որ ինծի ալ վճարում մ'ըլլայ:

- Լա՛ւ, տեղի տուաւ օր. Բայէյֆայ, դոյար մը երգողին, իսկ քառորդ մը չերգողին:

- Աշխարհի մէջ ամենապատ ճայն ունեցող անձն ես եմ, շեշտեց Պանդրո:

- Արդար ըլլա՛նք, յորդորեց օր. Բայէյֆայ: Վերջի վերջոյ դուն Տիմիայն ներկայ պիտի գտնուիս առանց երգեցողութեան ռեւէ մասնակցութիւն բերելու:

- Քսանեհինգ սէնտր չի բաւեր, առարկեց Պանդրո:

Ոտքի կանգնեցանք եւ սկսան կահկարասիները կարգի դնել:

- Լաւ, ըսաւ օր. Բայէյֆայ: Դոյար մ'երգողին, իսկ երեսունեհինգ սէնտ չերգողին:

- Յիսուն սէնտ ըրէ՛ք, խորհուրդ տուաւ Պանդրո:

- Շա՛տ լաւ ուրեմն, համաճայնեցաւ օր. Բայէյֆայ, դոյար մը քեզի, իսկ յիսուն սէնտ անոր:

- Յաջորդ կիրակի իսկ գործի կ'սկսինք, այնպէս չէ՞, հարց տուաւ Պանդրո:

- Այո՛, պատասխանեց օրիորդը: Կիրակի օր պաշտամունքէն յետոյ հոս կու գաք եւ կ'ստանաք ձեր վարձատրութիւնը: Այս մասին երգչախումբի միւս անդամներուն բան պիտի չըսուի:

- Մարդու բան չենք ըսեր, խօսք տուաւ Պանդրօ: Այսպէս՝ տասնեւեկ տարեկան հասակիս մէջ առաւել կամ նուազ չափով Երիցական դարձայ - յամենայն դէպս գոնէ կիրակի առաւօտները: Այս կրօնափոխութեան մղիչ ոյժը դրամը չէր ա՛յնքան որքան օր. Բալէյֆայի ի նպաստ կրօնի ինձի երգել տալու մտադրութիւնն ու այդ նպատակաւ մեր մէջ կայացած համաձայնութիւնը:

Սակայն, ինչպէս հինգ - վեց րոպէ առաջ սկսայ ըսել, մեր պապենական հետաքրքրաշարժ յատկութիւններէն մին ալ այն դիւրութիւնն էր, որով ամէն մարդ - յամենայն դէպս գէթ ինձի ծանօթ ամէն մարդ - կրօնափոխ կ'ըլլար առանց ոեւէ մէկուն կամ ոեւէ բանի նկատելի ոեւէ վնաս պատճառելու: Տասնեւերեք տարեկան էի երբ մկրտուեցայ Հայ Առաքելական եկեղեցիին աւագանին մէջ, հակառակ անոր որ ո՛չ միայն դեռ կը շարունակէի երգել Երիցական եկեղեցիին համար, այլեւ սկսած էի կարծես քիչ մը սկեպտիկ դառնայ պայմանադրական կրօնի դաւանաբանութեանց փերաբերմամբ եւ ամէն ջանք ի գո՛րծ կը դնէի կազմել իմ սեփական համոզումներս եւ Ամենակարողութեան հետ մշակել առանձին հասկացողութիւն մը: Մկրտութենէս յետոյ ալ դեռ շարունակեցի սրտիս մէջ կրել խոր

դժգոհանք մը:

Մկրտութենէս երկու ամիս վերջ ձայնս փոխեցաւ եւ օր. Բալէյֆալի հետ ունեցած իմ համաձայնութիւնս չեղեալ համարուեցաւ: Ասիկա եթէ ինձի սրտի մեծ հանգստութիւն պարգեւեց, օրիորդին վրայ ծանր հարուածի մը տպաւորութիւնը գործեց:

Քալով Վենտուրա պողոտայի Հայ Առաքելական եկեղեցիին, ես հոն կը յաճախէի միայն Ջատկի եւ Ծնունդի օրերը: Մնացեալ ամբողջ ժամանակն ես մէկ յարանուանութենէն միւսին կը յարէի առանց այդ պատճառաւ ոեւէ մասնաւոր վնաս կրելու: Այնպէս որ հիմա ամերիկացիներու մեծ մասին նման՝ ես ալ կը հաւատամ ամէն յարանուանութեան, մէջն ըլլալով ի հարկէ նաեւ իմ սեփական յարանուանութիւնս, առանց ունենալու ոեւէ հակակրանք ոեւէ մարդու հանդէպ, փոյթ չէ թէ ոեւէ դաւանանք ունենայ ան թէ ոչ, պայմանաւ միայն որ իր անձնաւորութիւնը լաւ ըլլայ:

ՍԵՐԿԸՍԸ

Քաւական էր որ սրբկըս մ'երեւէր քաղաքը՝ մտերիմներէս ձոյի Բենան եւ ես ուղղակի դեւ կը կտրէինք: Քաւական էր որ սրբկըսի ծանուցումներն երեւէին ցանկապատերուն վրայ եւ պարապ վաճառատուներու ցուցափեղկերուն մէջ եւ մենք՝ անձնատուր ամէն տեսակ չարաճճիութեանց՝ երեսի վրայ կը ձգէինք մեր դպրոցական պարտականութիւնները: Քաւական էր որ իմանայինք թէ սրբկըս մը ճամբայ ելած էր մեր քաղաքը զայու համար՝ ձոյիին եւ իմ մէջ հարց կը ծագէր թէ վերջ ի վերջոյ ի՞նչ օգուտ ունէր մարդուս սա դաստիարակութիւն ըսուածը:

Իսկ երբ սրբկըսը արդէն քաղաք հասած կ'ըլլար՝ մենք այլեւ բոլորովին անպէտ կը դառնայինք: Մեր ամբողջ ժամանակը կը վատնէինք երկաթուղիի կայարաններուն մէջ կենդանիներուն վար առնուիլը դիտելով, Վենտուրա պողոտան ի վեր առիծներն ու վագրերը կրող վագոններուն հետեւելով, սրբկըսի հանդիսավայրին շուրջը սլքտալով եւ ջանալով շահիլ կենդանիներու տէրերուն, գործաւորներուն, յարախաղացներուն եւ միմոսներուն սրտերը:

Մեզ համար սրբկըսը այն ամէնն էր որ մեզի

ինձ - ո՞ւր մնացիր ա՛յսքան ատեն. տեղ չմնաց
որ չփնտռէի քեզ:

- Բոլորովին մտքս ելած էր. պատասխանեցի:
Ի հարկէ անոր գալէն լուր ունէի, բայց մոռցեր էի
թէ այսօր էր օրը: Մինչև ո՞ւր են հասած:

- Ես ժամը ճիշդ հինգին կայարանն էի. բա-
ցատրեց ձոյին: Իսկ ժամը եօթին ատեններն հա-
սայ հանդիսավայրն ու նախաճաշ առի սրբկրսի
սեղաններուն վրայ: Ըսեմ քեզ, Արամ, սքանչելի էր:

- Իրա՞ւ կ'ըսես, ձոյի, հարցուցի: Ուրիշ ի՞նչ
կայ չկայ:

- Ամէն ինչ սքանչելի է, եղաւ ձոյիին պատաս-
խանը: Ըսին թէ եթէ երկու տարի եւս համբերեմ՝
զիս իրենց մէջ կ'ընդունին:

- Իբրեւ ի՞նչ, հարց տուի: Իբրեւ առիճավա՞րժ
թէ չէ իբրեւ ուրիշ բան:

- Չեմ կարծեր թէ անմիջապէս իբրեւ առիճա-
վարժ վարձեն ոեւէ մէկը, տարակոյս յայտնեց
ձոյին: Թերեւս առայժմ իբրեւ պարզ գործաւոր
մ'առնեն զիս մինչեւ որ միմոսութեան վարժուիմ:
Անհաւանական է թէ անմիջականօրէն առիճներու
հետ ոեւէ գործ ունենամ:

Հասանք Վենտուրա պողոտան եւ մեր քայլերն
ուղղեցինք դէպի սրբկրսի հանդիսավայրը, որ կը
գտնուէր Գաւառային հիւանդանոցին հիւսիսային
կողմը՝ տօնավաճառանոցին մօտ:

- Արամ, տեսնելու ես թէ ի՞նչ փառաւոր նա-
խաճաշ կու տան, վերսկսաւ ձոյին- տաք բլիթ,
հաւկիթով խոզապուխտ, երշիկ եւ սուրճ:

- Ինձի ինչո՞ւ իմաց չտուիր, հարցուցի ես սրտնեղած:

- Կը կարծէի թէ լուր ունէիր, ըսաւ ձոյին: Կը կարծէի թէ անցեալ տարուան պէս կրկին կայարան պիտի գայիր: Եթէ մոռցած ըլլալդ գիտնայի՝ ի հարկէ լուր կը ձգէի: Մոռացումիդ պատճառն ի՞նչ էր, բայց:

- Չգիտեմ, ըսի, մասնաւոր պատճառ մը չեմ յիշեր:

Ըսածս անճիշդ էր, բայց ես այդ չգիտէի այն ատեն: Իսկապէս ես ո՛չ թէ մոռացած էի սրբկըսի ժամանման օրն, այլ վերյիշած: Ես վերյիշած էի թէ անցեալ տարի ի՛նչպիսի ծեծ կերած էի Դոսընի ձեռքէն՝ սրբկըսի պատճառաւ դպրոցէն բացակայելու համար: Ահա թէ ինչո՞ւ առաւօտեան ժամը չորսուկէսէն յետոյ, երբ ես անկողնէս ելլելով հագուելու էի կայարան երթալու համար, քնացած մնացեր էի: Չերթալուս պատճառը Դոսընէն կերած այդ ծեծս էր, բայց ես այդ չգիտէի այն ժամանակ: Այս ծեծերը մեր արարքներուն բնական հետեւանքները կը թուէին մեզի - ձոյիին եւ ինձ համար, որովհետեւ մենք կ'ուզէինք արդար ըլլալ դպրոցի խնամակալ Մարմինն հանդէպ: Եթէ բացի հիւանդութենէ՛ն ուրիշ այլ պատճառաւ դպրոցէն բացակայիլը դէժ էր դպրոցական կանոններու եւ այդ կարգի յանցաւորները պատժուելու էին, մենք յայտնաբար յանցաւոր էինք եւ խնամակալ Մարմինը պարտաւոր էր օրէնքը զործադրել իր հասկցած լաւագոյն ձեւովը: Պատժի իրենց նա-

խընտրած ձեւը ծեծն էր: Անոնք նաեւ քանիցս սպառնացած էին ձոյին եւ զիս Չարերու Դպրոցը դրկել, բայց այդ սպառնալիքը բնաւ չգործարեցին:

- Սըրկը՛սը, ծերուկ Դոսընը կը բացազանչէր: Կը հասկնամ: Սըրկըսը: Ուստի ծոեցէ՛ք ձեր գլուխները տեսնեմ, սողա՛քս:

Այսպէս նախ ձոյին կը ծռէր իր գլուխն, ապա ես: Ու ծերուկ Դոսընը կ'սկսէր իր ուժգին մարզանքները կատարել մեր ուսերուն վրայ: Մենք ամէն ճիգ կը թափէինք ոեւէ ճիչ չարձակելու: Մինչեւ հինգերորդ կամ վեցերորդ հարուածը մեզմէ ոեւէ ճիչ չէր լսուէր, բայց անկէ յետոյ կ'սկսէինք հնդիկներու նման ճչալ: Մեր ձայնը կը բռնէր ամբողջ դպրոցը: Մեր պարբերական այցելութիւններն երբ սկսան յաճախակի դառնալ՝ ծերուկ Դոսընը մեզմէ քաղաքավարօրէն խնդրեց քիչ մը նուազ աղմուկ յարուցանել, քանի որ դրպրոցի աշակերտութիւնն իր դասերովը կը պարապէր:

- Մնացեալ աշակերտներու հանդէպ անարդարութիւն գործելու չէք, կը պատուիրէր ծերուկը: Անոնք ուսանելու աշխատանքի մէջ են:

- Ի՞նչ կրնանք ընել, կը ցաւի կոր, կը զանգատէր ձոյին:

- Ես այդ կը հասկնամ, կ'ըլլար ծերուկին պատասխանը, բայց Մեղմութիւն ըսուած բան մը կայ: Տղաքը միշտ կը մոռնան ուրիշներու հանդէպ փափկանկատ գտնուելու իրենց պարտականութիւ-

նը եւ սուր ճիչեր կ'արձակեն: Ձանացէք քիչ մը մեղմել ձեր անոնիի ճիչերը: Տարակոյս չունիմ թէ կրնաք՝ եթէ ուզէք:

Ատկէ յետոյ Դոսըն կ'սկսէր ձոյիին վրայ համրել խարազանի քսան հարուածներ, իսկ ան ամէն ճիգ կ'ընէր շատ բարձր չճշալու: Եեծէն յետոյ ձոյիին երեսները կաս կարմիր կտրած կ'ըլլային, իսկ ծերուկ Դոսընը բոլորովին յոգնասպառ կ'ըլլար:

- Այս անգամ ի՞նչպէս գտաք ճիչս, հարց կուտար ձոյին:

- Աեի լաւ, կ'ըլլար ծերուկին պատասխանը: Ամէնէն բարեկիրթ ճիչն որ երբեք քեզմէ լսած եմ:

- Ես իմ ձեռքէս եկածն ըրի, կ'ըսէր ձոյին:

- Ատոր համար յաւէտ երախտասպարտ եմ քեզ, կը քաջախրէր ծերուկ Դոսընը:

Յոգնած եւ շնչասպառ կ'ըլլար ան: Առաջ կը քշէի աթոռը, զոր ծերուկը մեզ հայթայթած էր մեր սուր ցաւերուն տոկալուն նպաստելու համար: Ապա ինքզինքս կը դնէի պահանջուած դիրքին մէջ եւ ան կը պատուիրէր - բոպէ մը համբերէ, Արամ, պատեհուիթիւն տո՛ւր որ շունչս վերստանամ: Ես քսանեւերեք տարեկան չեմ այլեւս, այլ վաթսուներեք, թոյլ տուր որ բոպէ մը հանգրտանամ:

- Եա՛տ լաւ, կը պատասխանէի, բայց կ'ուզեմ կարելի եղածին չափ շուտ ազատիլ ասկէ:

- Եատ բարձր չճշաս, կը պատուիրէր ան: Փողոցէն անցնողները կրնան կարծել թէ այս դըպ-

րոցը իսկական տանջարան մ'է: Իրապէս այդքան
կը ցաւցնէ՞:

- Կրնաք ձոյիին հարցնել, եթէ չէք հաւատար,
կը պատասխանէի:

- Դուն ի՞նչ կ'ըսես, ձոյի, հարց կու տար ծե-
րուկ Դոսընը: Ըսել կ'ուզէք թէ բնաւ չէ՞ք չափա-
զանցեր ձեր դասարանէն մէկն ու մէկին, օրինակ,
աղջկան մ'ուշադրութիւնը գրաւելու համար:

- Ոեւէ բան գրաւելու համար չէ որ կը ճշանք
մենք, պ. Դոսըն, կ'առարկէր ձոյին: Եթէ մեր ձեռ-
քըն ըլլար՝ բնաւ պիտի չճշայինք: Ճշալը մեզ կ'ա-
մըջցնէ, այնպէս չէ՞, Արամ:

- Շատ կ'ամչնանք այսպէս ճշալէ յետոյ մեր
դասարանը վերադառնալ, կ'աւելցնէի ես: Եթէ մեր
ձեռքն ըլլար՝ բնաւ չէինք ճշար:

- Եթէ այդպէս է, ես պիտի չուզէի շատ խըս-
տապահանջ ըլլալ, կը զիջէր ծերուկը: Ես միայն
պիտի ուզէի որ քիչ մը կառավարէք ձեր ճիշերը:

- Կր խոստանամ մեղմօրէն ճշալ պ. Դոսըն,
խօսք կու տայի: Արդեօք ձեր շունչը վերստացա՞ծ
էք:

- Բոպէ մ'ալ համբերէ, Արամ, կ'ըսէր պ. Դոսըն:

Իր շունչը վերստանալէ յետոյ ես կ'ստանայի
խարազանի իմ քսան հարուածներս: Սովորաբար
ձոյիէն քիչ մ'աւելի բարձր կը ճշայի: Ապա կը
վերադառնայինք դասարանը: Բոլորին աչքերը
դէպի մեզ կ'ուղղուէին եւ մենք մեր ամօթէն դե-
տինը կը մտնէինք:

- Հապա ի՞նչ կ'սպասէիք, կ'ընդվզէր ձոյին:

Եթէ դուք մնացեալներդ մեր տեղն ըլլայի՞ք՝ կը մեռնէիք: Ոչ թէ քիչ մը կը նշայիք. այլ կը մեռնէիք:

- Հերի՛ք է, չափը կ'անցնէք կոր, կը սաստէր օր. Յիբեաի:

- Ճիշդը կ'ըսեմ, կը շարունակէր ձոյին: Ասոնք բոլորն ալ վախկոտներ են: Քաղաքը սրբկրս եկած է եւ ահա թէ իրենք ի՛նչով կ'զբաղին հոս: Պարոնները դպրոց կը յաճախեն փոխանակ սրբկրսը տեսնել երթալու:

- Հերի՛ք, կրկին կը սաստէր օր. Յիբեաի:

- Ասոնք ինքզինքնին ի՞նչ կը կարծեն այսպիսի խոժոռ ակնարկներ ձգելով մեր վրայ, կը շարունակէր ձոյին գրգռուած:

Օր. Յիբեաի ձեռքը վեր բարձրացնելով կը լռեցնէր ձոյիին:

Եւ արդ տարի մ'եւս անցած էր: Ապրիլ ամիսն էր կրկին: Անգամ մ'եւս սրբկրսը քաղաք վերադարձած էր եւ մենք ճամբայ ելած էինք հանդիսավայրն երթալու: Սակայն այս անգամ մեր կացութիւնն աւելի վատ էր, որովհետեւ դպրոցէն մեր սրբկրս երթալը տեսնողներ եղած էին:

- Կը կարծե՞ս, ձոյի, թէ Ստեֆըրդը մեր ետեւէն դրկեն, հարց տուի:

Ստեֆըրդ դպրոցախոյաներու մեր պաշտօնեան էր:

- Թո՛ղ դրկեն, հարկաւ փախուաւոր միջոց մը կը գտնենք, ըսաւ ձոյին: Ես մէկ կողմ կ'երթամ, դուն ալ ուրիշ կողմ մը: Մեզմէ գոնէ մէկը կրնայ

ազատիլ, քանի որ ան երկուքս ալ միաժամանակ հալածելու անկարող է:

- Շա՛տ լաւ, շարունակեցի խորհրդածել ես, ենթացրենք թէ մեզմէ մէկն ու մէկը բռնուեցաւ:

- Արդարեւ ատիկա նկատի ունենալիք կէտ մ'է, ըսաւ ձոյին: Այն ատեն հարց կր ծագի թէ ազատուողը ինքն ալ անձնատուր ըլլալո՛ւ է՝ թէ ոչ խանգարելու է Ստեֆըրդի ինքնաշարժը:

- Ես իմ քուէս կու տամ ի նպաստ խանգարման, պատասխանեցի:

- Նոյնպէս ես, համաձայնեցաւ ձոյին, եւ այսպէսով խանգարելու որոշումն անցաւ:

Երբ մենք հանդիսավայրն հասանք՝ փոքր վրաններէն մէկ քանին արդէն տնկուած էին եւ կարգն եկած էր մեծ վրանին: Պահ մը կանգ առնելով սկսանք դիտել մեր շուրջի եռուզեռը: Դատարկապորտներու նմանող ափ մը մարդիկ կը կատարէին գործ մը, գոր ի գլուխ հանելու համար հարկաւոր էր առ նուազն հարիւր մարդ: Եւ ինչ որ աւելին էր՝ աշխատանքն առաջ կը տարուէր ամենայն վայելչութեամբ:

Յանկարծ Րէդ անունով ծանօթ մարդ մը ըսկրաւ ինձի եւ ձոյիին պոռայ.

- Հէ՛յ, դուք լաներ, շո՛ւտ, օգնութեան հասէ՛ք մեզի:

Եւ մենք անմիջապէս առաջ նետուեցանք:

- Այո՛, տէր իմ, պատասխանեցի ես:

Թիկնեղ եւ արտակարգօրէն խոշոր ձեռքերով մարդ մ'էր ան: Իրեն խոշոր մարդու մ'երեւոյթը

կու տային իր հուժկու կերպարանքն ու գլխուն վրայի խիտ ու թաւ կարմիր մազերը: Իսկական հսկայի մը տպաւորութիւնը կը ձգէր ան մարդուս վրայ:

Ան ձոյիին եւ ինձ երկարեց պարանի մը ծայրը, որ կցուած էր պետինը դիզուած վրանի ծածկոյթին:

- Ձեր ընելիքը շատ դիւրին բան մ'է, ըսաւ Բէդ: Երբ մեր տղաքը ձողը վեր վերցնելով իր տեղը կը տնկեն՝ պարանը շարունակ քաշելու էք դուք, որպէսզի վրանին ծածկոյթը ձողին հետը վեր բարձրանայ:

- Այո՛, տէր իմ, պատասխանեց ձոյին:

Ամէն մարդ բանով մ'զբաղած էր: Մեր աչքերն հանդիպեցան Ստեֆրրդի:

- Փախչելու համար արդէն ուշ է, ըսի ես:

- Թո՛ղ գայ, յարեց ձոյին: Խոստացած ենք Բէդին օգնել եւ մեր խոստումը կատարելու ենք:

- Ըսեմ քեզի թէ ի՛նչ կ'ընենք, թելադրեցի: Իրեն կ'ըսենք թէ վրանի ծածկոյթը վեր վերցնելէ անմիջապէս ետք իրեն հետ կ'երթանք. բայց յետոյ կծիկը կը դնենք:

- Ես՛տ լաւ, համաձայնեցաւ ձոյին:

Ստեֆրրդ առեւտրականի հազուատով եւ կարմրրաթուշ խոշորկեկ մարդ մ'էր, ծնած՝ յաւէտ փաստաբան կամ նմանօրինակ ուրիշ բան մ'ըլլալու: Մօտենալով ան մեզ պատուիրեց - հայտէ՛, այժմ հկէ՛ք որ երթանք, ստահակներ:

- Մենք Բէդին օգնելու խօսք ենք տուած, պա-

տասխանեց ձոյին: Այս վրանին ծածկոյթը վեր վերցնելէ անմիջապէս ետք ձեզ հետ կ'երթանք:

Մեր ամբողջ ոյժովը պարանը քաշել սկսանք: Մերթ մեր ոտքերը կը սահէին եւ մենք վար կ'իյնայինք: Ամէն մարդ գործով մը կը պարապէր, իսկ ինքը Բէզ զբաղուած էր բարձրաձայն հրամաններ արձակելով: Քիչ յետոյ ամէն ինչ լմնցաւ: Մենք մեր դերը լաւ կատարած էինք:

Ատկէ յետոյ մենք չսպասեցինք նոյնիսկ իմանալու թէ Բէզ արդեօք ուրիշ ի՞նչ պիտի ըսէր մեզ եւ կամ մեզ ճաշի պիտի հրաւիրէ՞ր թէ չէ: Ձոյին կծիկը դրաւ մէկ ուղղութեամբ, իսկ ես փախայ ուրիշ ուղղութեամբ մը: Ստեֆըրդ սկսաւ հայածել զիս: Կը լսէի սըրկըսի մարդոց ծիծաղը եւ Բէզին պոռայը - վազէ՛, տղայ, վազէ՛, ան քեզ չի կրնար բռնել, թուլամորթին մէկը կ'երեւի, լաւ մը վազցուր զինքը, ինք պէտք ունի այդ մարգանքին:

Կը լսէի նաեւ Ստեֆըրդի ձայնը: Շատ զայրացած ըլլալ կը թուէր ան, իր բերնէն հայհոյանք կը թափէր:

Սակայն ես կծկուած պահուեցայ՝ մինչեւ որ ան եկաւ քովէս անցաւ իր ճորդով: Ապա վրանը վերադառնալով գտայ ձոյին:

- Բաներնիս բուրդ է այս անգամ, եղաւ ձոյինն առաջին խօսքը:

- Այս անգամ ուղղակի Չարերուն Դպրոցը կ'երթանք, պատասխանեցի:

- Ո՛չ, ըսաւ ձոյին, կը կարծեմ երեսուն հար-

լած մը կ'ուտենք այս անգամ եւ ի՛նչպիսի ճշոց պիտի բարձրացնենք. Աստուած իմ: Վաթսուն երեք տարեկան է ան թէպէտ, բայց շատ տկար մէկը չէ: Ո՛չ ալ երեսունը փոքր թիւ մէ:

- Երեսո՛ւն, բացազանչեցի, աո՛ւչ: Կը վախնամ թէ այդքանը բաւական ըլլայ զիս լացնելու:

- Գուցէ, ըսաւ ձոյին: Գուցէ ես ինքս ալ լամ: Մարդ նախ կը կարծէ թէ տասն հարուածը բաւական է ոեւէ մէկը լացնելու, ապա ինքզինքը կը զսպէ մինչեւ տասնեամէկ կամ տասներկուերորդը եւ կը վախնայ թէ յաջորդին պիտի լայ, բայց չի լար: Ամէն պարագայի տակ գէթ մենք չլացինք: Գուցէ լանք երբ թիւը բարձրանայ երեսունի:

- Բայց ատիկա վաղուան հարց է, ըսի:

Բէզ մեզի մէկ - երկու գործ եւս ընել տուաւ եւ ճաշի ժամանակ մեզ իր քովը նստեցուց: Ճաշն իրապէս փառաւոր էր: Միաժամանակ տեսակցեցանք մէկ քանի սպանացիներու եւ ձիերու հետ գործ ունեցող իտալացի ընտանիքի մը հետ: Նաեւ ներկայ եղանք թէ՛ առաւօտեան եւ թէ՛ երեկոյեան հանդէսներուն: Ի վերջոյ օգնեցինք սրբկըսը ցրուելու գործին եւ շոգեկառք առնելով վերադարձանք տուն: Տուն հասայ շատ ուշ: Առաւօտուն երբ անկողնէս ելայ դպրոց երթալու համար՝ դեռ քունս լման մ'առած չէի:

Անոնք մեզ կ'սպասէին արդէն: Օր. Ֆիլիքսի առանց նոյնիսկ սպասելու ներկայ - բացակայի ցանկի ընթերցման աւարտումին՝ մեզ ուղղակի դրկեց տնօրէնին գրասենեակն, ուր ծերուկ Դո-

սընը մեզ կ'սպասէր: Ստիճըրդ ինքն ալ հոն էր եւ խիստ զայրացած:

Իմ հաշուովս ժամանակն հասած էր երբ մենք պէտք էր որ երթայինք Չարերու Դպրոցը:

- Ահա եկան, ըսաւ պ. Դոսըն Ստեֆըրդին: Այժմ կրնաս գանոնք տանիլ, եթէ կ'ուզես:

Դժուար չէր կռահել թէ անոնք իրարու հետ բաւական երկար խօսակցած էին, բայց որոշ համաձայնութեան մեկած չէին: Ծերուկ Դոսընը զրգռուած վիճակի մը մէջ էր, իսկ Ստեֆըրդ անոր դէմ զայրացած ըլլալ կը թուէր:

- Այս դպրոցին մէջ, շարունակեց Դոսըն, պատժի գործին ինձմէ գատ ուրիշ ոչ ոք կը խառնուի. այսուհանդերձ քեզ գանոնք Չարերու Դպրոցը տանելէ արգիլելու միջոցը չունիմ:

Ստեֆըրդ առանց բերանը բանալու գրասենեակէն դուրս ելաւ:

- Ի՞նչ է պատահեր, տղա՛ք, հարց տուաւ ծերուկ Դոսընը:

- Մեր ճաշն անոնց հետ ըրինք, խօսեցաւ ձոյին:

- Այժմ տեսնենք, ըսաւ ծերունին, թէ ասիկա քանիերորդ յանցանքն է, տասնեւեօցերորդը թէ տասնեւեօթերորդը:

- Այդքան չկայ, ըսաւ ձոյի. տասնեւմէկերորդը կամ տասնեւերկրորդն ըլլալու է:

- Յամենայն դէպս ես վստահ եմ թէ ձեր ստանալիք հարուածներու թիւը պիտի հասնի երեսունի, յայտարարեց ծերունին:

- Ես կը կարծեմ թէ երեսունի կարգը միւս անգամ կու գայ, դիտել տուաւ ձոյին:

- Ո՛չ, ըսաւ պ. Դոսրն, հաշիւը տեղ մը չէ տեղ մը կորսնցուցած ենք, բայց ես փտահ եմ որ հիմա իսկ է երեսունի կարգը: Ո՞վ պիտի ըլլայ առաջինը:

- Ե՛ս, պատասխանեցի:

- Շա՛տ լաւ, Արամ, համաձայնեցաւ պ. Դոսրն: Աթոռն ամուր մը բռնէ, ինքզինքդ ժողովէ եւ ջանա՛՛նք ճշոյգ կառավարել:

- Այո՛, տէր իմ, ձեռքէս եկածն ընելու պատրաստ եմ, խոստացայ, բայց երեսունը շա՛տ շատ է:

Ի վերջոյ ծերունին արդարեւ համրեց իմ վրաս իր որոշած երեսուն հարուածներն եւ ես իրօք ճչացի. բայց արձակած ճիշտ մեղմ էր, ամենամեղմ ճիշտ որ երբեք հանած ըլլայի, որովհետեւ ամենաթեթեւ ծեծն էր որ երբեք կերած էի: Հաշիւը կը պահէի: Արդարեւ ան երեսուն հարուած զարկաւ, բայց սաստիկ ցաւ չզգալով վախցածիս չափ չացի:

Նոյնը պատահեցաւ ձոյիին: Եւ արդ կ'սպասէինք արձակուիլ:

- Ես մեծապէս երախտապարտ եմ ձեզ, տղաք, ըսաւ ծերունին, որ այս անգամ ձեր ճիչերն ա՛յնքան լաւ կառավարեցիք: Ես պիտի չուզէի որ յոռոյները կարծէին թէ ձեզ կ'սպաննէի:

Մենք մեր կարգին կ'ուզէինք մեր շնորհակալութիւններն յայտնել իրեն մեզի ա՛յսքան

Թեթեւ ծեծ մը տուած ըլլալուն համար, բայց այդ
ընելու ոյժը չունէինք մեր մէջ: Կը կարծեմ, սա-
կայն, թէ ան կռահեց մեր զգացումները: Իր ժրպ-
տելու ձեւը ցոյց կու տար թէ ան անծանօթ չէր
մեր ներքին զգացումին:

Մեր դասարանը վերադարձանք սքանչելի
տրամադրութեամբ մը, որովհետեւ գիտէինք թէ
այսուհետեւ ամէն ինչ լաւ պիտի ընթանար մինչեւ
գաւառային տօնավաճառի բացումը, որ տեղի
կ'ունենար Սեպտեմբերին:

ԵՐԵՔ ԼՈՂԱՅՈՂՆԵՐՆ
ՈՒ ԵԷՅԼԻ ՆՊԱՐԱՎԱՃԱՌԸ

Ջրատուները տարուան մեծ մասը ցամքած կ'ըլլային իսկ եթէ ցամքած չըլլային՝ կը մոռնէին բըլուրներուն վրայ: Ջիւնհալքն սկսէր թէ չէ՝ առունները կ'սկսէին մոռնելու եւ տեղէ մը. Աստուած միայն գիտէ ուրկէ, կը խուժէին գորտերն ու կրեաները եւ օձերն ու ձուկերը: Քարնան եղանակին ջուրը կ'շտապէր եւ ջուրին հետ կ'շտապէր նաեւ մարդոց սիրտը: Սակայն երբ դաշտերու կանանչը կը փոխուէր գորշի: Կոկոնը՝ պտուղի եւ շիկնոտ տաքը՝ արհամարհոտ ջերմութեան՝ առունները կ'սկսէին դանդաղիլ եւ սրտերը ծուլանայ: Բլուրներէն իջնող ջուրի առաջին հեղեղը կ'ըլլար պաղ, սրբնթաց եւ զարհուրեցիկ - սաստիկ պաղ եւ փորձիչ տղոց մարմնին համար:

Տղաք՝ առանձինն թէ խմբովին՝ առուններու եզերքը կանգնած պահ մը կը դիտէին ջուրը, սաստիկ կը փորձուէին մէջը նետուելու, վերջապէս իրենց վրայի հագուստները մէկդի շարտելով կը ցատկէին մէջը, կը խորասուզուէին, ապա դուրս կու գային շնչատ եւ լողալով կ'անցնէին առուին միւս եզերքը: Տղոցմէ մէկն ու մէկը սուզիլ սկսէր թէ չէ՝ միւսները անոր կը հետեւէին, որպէսզի յետոյ ամօթահար սուսն չփերադառնային: Չուրը ո՛չ

Թէ միայն պաղ էր, այլ, ինչ որ աւելին է, ժամանակ չունէր տղոց համար: Գարնանային ջուրը վերին աստիճանի անբարեացակամ էր:

Ապրիլի առաւօտ մը ճամբայ ինկայ Թամար-նի առուն երթալու: Ինծի կ'ընկերակցէին հօրեղբօրորդիս Մուրադ եւ իր մտերիմներէն ձօ Բե-տընկորտ անունով պորտուգալցի տղայ մը, որուն համար տունէն դուրս եւ ազատ ըլլալէ աւելի սիրելի բան չկար: Գպրոցական փակուած կեանքը ձօն բխամիտ էր դարձուցած: Սակայն դպրոցէն դուրս, դպրոցի շրջապատէն հեռու՝ ան սեւէ մէկուն չափ մտացի, բարեմոյն, մարդամօտ, անկեղծ եւ բարեացակամ էր: Համաձայն հօրեղբօրորդ-ւոյս Մուրադի հաւաստումին՝ ան ո՛չ թէ բխամիտ էր, այլ սոսկ դպրոցական կրթութեան գլուխ չունէր:

Պայծառ Շաբաթ առաւօտ մ'էր: Ունէինք ընդամէնն երկու երշիկէ սէնդուիչ եւ տասը սէնտ դր-րամ երեք հոգիի համար: Որոշեցինք առուն երթալ քալելով, որպէսզի հոն հասնէինք կէսօրուան ատեններն՝ երբ օդը տաքցած կ'ըլլար: Մինչեւ կալ-վա երկաթուղագիծն ի վեր քալեցինք: Անկէ նա-հանգային պողոտան բռնեցինք մինչեւ Մալազա, ուրկէ անդին մեր ճամբան շարունակեցինք այգիներու մէջէն մինչեւ որ հասանք առուն: Քիչ առաջ երբ Թամարնի առուն յիշեցի՝ մտքիս մէջ ունէի մաս-նաւոր վայր մը, ուր դաշտուղիները զիրար կը խա-չաձեւէին եւ ուր փայտէ կամուրջ մ'ու ջրգուռ մը հաս-տատուած էին: Առուն դէպի արեւմուտք կը տա-րածուէր ցանկապատաւոր արօտավայր մը, որուն

մէջ կ'արածէին կովեր ու ձիեր: Առուին արեւելեան կողմն ի վեր կ'երկարէր դաշտուղին: Առուն եւ այս դաշտուղին մղոններով կը զուգընթանային: Իսկ ջուրին հոսանքի ուղղութիւնը դէպի հարաւ էր եւ յաջորդ կամուրջն՝ երկու մղոն անդին: Ամառնային եղանակի տեւէ լող անկատար կը համարուէր մինչեւ որ լողացողը չերթար մինչեւ յաջորդ կամուրջն եւ պահ մ'արօտավայրին մէջ հանգչելէ յետոյ հոսանքն ի վեր ետ չգար:

Մինչեւ որ մենք Թամսրնի առուն հասանք՝ առաւօտեան պայծառութիւնը փոխուեցաւ մթազնութեան մ'որ անվրիպելիօրէն ձմեռնային էր – աւելի ճիշդը՝ փոթորիկի մը սկզբնաւորութիւնն իսկ էր: Չուրը կը մոնչէր, երկինք կապարի դոյն էր հագած եւ հետզհետէ կը մթազնէր, օդը ցուրտ էր եւ անհրապոյր եւ ընդհանուր դաշտանկարը կը թուէր ամայի եւ թափուր:

Ճօ Ռետրնկորտը խօսք առաւ – ես լողայու համար էր որ այսքան ճամբայ քայեցի եւ անպատճառ պիտի լողամ՝ անձրեւէ կամ ոչ:

- Նոյնպէս ես, աւելցուցի:

- Դու առայժմ կ'սպասես, միջամտեց Մուրադ, նախ ես ու Ճօն կը փորձենք ջուրը, եթէ լաւ ըլլայ՝ դուն ալ մեզ կը հետեւիս: Այն չէ, բայց դուն լողալ գիտե՞ս:

- Լեզուդ քեզի քաշէ՛, անպիտա՛ն, յանդիմանեցի պինքր:

Ասիկա կ'ըլլար իմ սովորական պատասխանս բոլոր անոնց՝ որոնք անգիտակցաբար զիս կը նա-

խատէին:

Սակայն ձօն նոյնպէս հարց տուաւ - լողալ գիտե՞ս, դուն այն ըսէ:

- Ի հարկէ գիտեմ, պատասխանեցի:

- Եթէ իրեն հարցնելու ըլլաս, միջամտեց Մուրադ, ան ո՛չ միայն ամէն ինչ ընելու կարող է, այլ աշխարհի մէջ ոեւէ բան իրեն չափ լաւ ընող մէկը չկայ:

Անոնք գաղափար չունէին թէ ես ինքս ո՛րքան քիչ փտահուլթիւն ունէի անհրաժեշտունչ պաղ ջուրերու մէջ խորասուզուելու եւ լողալու իմ կարողութեանս մասին: Եթէ, սակայն, ճշմարտութիւնըն յայտնուէր՝ պիտի տեսնէին թէ երբ ես անհրաժեշտունչ մթազոյն ջուրը կը տեսնէի՝ ո՛չ միայն սարսափահար կ'ըլլայի, այլեւ մրցահրաւէրի եւ նախատինքի ենթարկուող մէկու մը զգացումը կ'ունենայի:

- Լեզուդ քեզի քաշէ՛, անպիտան, ըսի այս անգամ ջուրին:

Ապա ճաշածրարս դուրս հանեցի եւ սխալ սէնդուիչ մը խածատել: Մուրադ ձեռքիս այնպիսի հարուած մ'իջեցուց որ քիչ մնաց սէնդուիչն իյնար:

- Չե՞ս գիտեր թէ լողանքէն վերջը կը ճաշեն, սաստեց զիս ան: Աղիքներու կծկում մ'ունենալու նպատակ չունիս, չէ՞:

Այդ բոլորովին մտքէս ելեր էր վախի եւ մըրցահրաւէրի զգացումիս պատճառաւ:

- Սէնդուիչ մ'ուտելով ոեւէ մէկը աղիքներու կծկում չի կրնար ունենալ, առարկեցի:

- Եթէ լողանքէն յետոյ ուտելու ըլլաս՝ կերածէդ աւելի համ կ'առնես, խորհուրդ տուաւ ձօն:

Քարեսիրտ տղուն մէկն էր ձօն: Ան լաւ գիտէր թէ ես ջուրէն կը վախնայի եւ բրածօ սնապարծութենէ տարբեր բան չէր: Ես ալ իր վախնայլը գիտէի, միայն թէ ան իր ըրածն ու չըրածը ինձմէ քիչ մ'աւելի լաւ գիտէր:

- Եւ արդ տեսնենք թէ ի՞նչ ընելու է, խորհրդրդածեց ձօն: Նախ լողալով միւս եզերքը կ'անցնինք: Պահ մը հոն հանգիստ առնելէ վերջ՝ լողալով ետ կու գանք, կը հագուինք, կը ճաշենք եւ, եթէ մինչեւ այն ատեն փոթորիկը չանցնի, ճամբայ կ'իյնանք տուն երթալու: Հակառակ պարագային քիչ մ'ալ կը լողանք:

- Այս փոթորիկը շուտով անցնելու միտք չունի, դիտել տուաւ հօրեղբօրորդիս Մուրադ: Եթէ պիտի լողանք՝ աճապարելու ենք որպէսզի ուշ չմնանք տուն երթալու:

ձօն արդէն հանուիլ սկսած էր: Նոյնը կ'ընէր Մուրադ: Նոյնը կ'ընէի եւ ես: Ապա երեքս միասին առուին եզերքը մերկ կանգնած՝ սկսանք դիտել անբարեացակամ ջուրը: Թէպէտ խորասուզուելու հրապուրող ոչինչ ունէր ջուրն իր մէջ՝ բայց ատկէ զատ ջուրը մտնելու պատուաւոր ուրիշ կերպ ալ չկար: Ամենեւին բնական լողացող մը չէ ան որ սոսկ քայելով ջուրը կը մտնէ: Գալով ոտքերով մէջը ցատկելու կերպին՝ եթէ սխալ պիտի ըլլայ զայն ամօթալի կոչել, առնուազն անվայելուչ էր այն: Միւս կողմէ՝ ջուրը բոլորովին անբարեացակամ,

անհրապոյր եւ դժխեմ էր: Հակառակ այս բոլորին, սակայն, իր մեզի ուղղած մրցահրաւերն աներկբայելի էր: Նկատելի ուրիշ պարագայ մը հոսանքի սրբընթացութիւնն էր, որ հանդիպակաց եզերքն իր եղածէն աւելի հեռու ցոյց կու տար:

Ճօն՝ առանց բերան բանալու՝ խորասուզուեցաւ մէջը: Նոյնն ըրաւ Մուրադ հօրեղբորորդին: Գոյացած ջրցայտքերը իրարմէ բաժնող մէկ - երկու երկվայրկեաններն ինձ կը թուէին ձմեռնային երազի մը մէջ սահող երկար օրեր, որովհետեւ ես չէ թէ միայն կը վախնայի, այլ կը մսէի: Վերջապէս, սակայն, զիրք մը լեցնելու չափ անլուր բառերու դէզ մը խռովայոյզ մտքիս վրայ՝ ես եւս խորասուզուեցայ ջուրին մէջ:

Յաջորդ բանն որ ուշադրութիւնս զբաւեց - երեք վայրկեանէն աւելի չէր անցած դեռ - ձոյի, Մուրադի եւ իմ միանուազ պոռչաւորքն էր: Այս պոռչաւորքը պատճառող դէպքը սա էր - երեքս ալ մինչեւ մեր արձուկները ցեխի մէջ մխրճուելէ յետոյ բուռն ճիգերով անկէ ազատուած էինք թէպէտ, բայց մեզմէ իւրաքանչիւրը մտահոգուած էր միւս երկուքին վիճակովը: Երեքս ալ մինչեւ մեր ծունկերը կակուղ ցեխին մէջ մխրճուած՝ կանգներ էինք անեղամտունչ սառ ջուրին մէջ:

Մենք մեր կանգնած տեղերէն ջուրին մէջ ցատկած էինք: Եթէ վազելով ցատկած ըլլայինք՝ ապահովաբար մեր գլուխներուն վրայէն մինչեւ մեր գարշապարները ցեխին մէջ խրուած պիտի մնայինք մինչեւ ամառ, գուցէ եւ աւելի երկար:

Ահա այս պատճառաւ եթէ մէկ կողմէն քիչ թէ շատ սարսափած էինք՝ միւս կողմէ բախտաւոր կ'զգայինք որ տակաւին ողջ էինք:

Փոթորիկը պայթեցաւ մինչ մենք ցեխին մէջ կանգնած կը մնայինք դեռ:

- Պարզ է այլեւս, սկսաւ ձօ, որ անձրեւի պիտի բռնուինք. հետեւաբար կրնանք քիչ մ'աւելի երկար մնալ այստեղ:

Երեքս ալ սկսեր էինք ցուրտէն դողողալ թէպէտ, բայց խոհեմութիւն համարեցինք մեր ձեռքէն եկածն ընել գէթ պահ մը լողալու համար: Ջուրին խորութիւնը երեք ոտք իսկ չկար, բայց եւ այնպէս ձօն կերպով մը ցեխին մէջէն դուրս ցատկեց եւ լողալով մինչեւ միւս եզերքը գնաց եւ վերադարձաւ:

Շարունակեցինք լողալ ժամանակ մը, որ թէպէտ մեզի երկար թուեցաւ, բայց հազիւ թէ տասը վայրկեան ըլլար: Ապա ջուրին եւ ցեխին մէջէն դուրս գալով հագուեցանք եւ ծառին տակը կանգնելով՝ ճաշակեցինք մեր սէնդուիչները:

Անձրեւը փոխանակ դադարելու սաստկացաւ. այնպէս որ որոշեցինք անմիջապէս ճամբայ ելլել տուն երթալու:

- Թերեւս անցորդներէն մէկը չէ միւսը մեզ իր ինքնաշարժին մէջ առնէ, յոյս տուաւ ձօն:

Մինչեւ Մալազա ճամբան ամալի էր: Մալազա հասանք թէ չէ մտանք տեղւոյն այլեւայլքի վաճառատունը՝ վառարանին մօտ քիչ մը տաքնալու: Իւրաքանչիւրս քանի մը սէնտ տալով տուփ մը լուր-

իս եւ Յրանսական հաց մը գնեցինք: Վաճառատան սեփականատիրոջ անունը Դարկըս էր: Բայց ինք օտարական մը չէր: Խանութպանը տուփը բանալով լուբիան երեք մասի բաժնեց, թղթէ պնակներու վրայ, մէյմէկ պատառաքող տուաւ մեզ եւ սկսաւ հացը ջարդել: Չուարթաբարոյ եւ առոյզ երեւոյթով ծերունի մ'էր ան:

- Ո՞րկէ կու գաք, տղա՛քս, հարցուց ծերուկը:

- Լողալ գնացեր էինք, պատասխանեց ձօն:

- Լողա՛լ, բացագանչեց խանութպանը:

- Հարկա՛ւ, յոխորտաց ձօն: Այդ գետին ցոյց տուինք մեր ոյժն ու քաջութիւնը:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես հերկուիմ, ըսաւ նպարավաճառը: Ձուրն ի՞նչպէս էր:

- Խորութիւնն երեք ոտք անգամ չկար, պատասխանեց ձօն:

- Պա՞ղ էր:

- Սառի պէս:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես մշակուիմ, ըսաւ նպարավաճառը: Ուրախ ժամանակ մ'անցուցի՞ք:

- Ի՞նչ պատասխանեմ, հարց տուաւ ձօն Մուրադին:

Ճոյին համար պարզ չէր թէ ի՞նչպիսի ժամանակ մ'անցուցած էինք:

- Չգիտեմ, ըսաւ հօրեղբօրորդիս Մուրադ: Ձուրին մէջ խորասուզուեցանք թէ չէ մինչեւ մեր արմուկները խրուեցանք ցեխին մէջ:

- Բաւական դժուարութեամբ ցեխէն դուրս եկանք, աւելցուցի ես:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես յօտուիմ, ըսաւ նպարավաճառը:

Ապա ան լուբիայի երկրորդ տուփ մը բանալով անկէ պատառաքաղ մը լեփ լեցուն իր բերանը նետելէ ետք՝ մնացեալը երեքիս թղթէ պնակներուն վրայ բաժնեց:

- Մեր վրայ աւելի դրամ չունինք, դիտել տուի ես:

- Հիմա դուք ինձ այն ըսէ՛ք, տղա՛քս, խնդրեց նպարավաճառը, թէ ի՞նչն էր որ ձեզ դրդեց այս բանն ընելու:

- Ոչի՛նչ, պատասխանեց ձօն՝ բերանը լեցուն լուբիայով եւ Ֆրանսական հացով եւ վճռականութեամբը տղեկի մը՝ որ իրեն տրամադրելի ըսպէի մը մէջ թուելու բազմաթիւ պատճառներ ունէր:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես հաւաքուիմ եւ վառիմ, ըսաւ նպարավաճառը: Արդ՝ ըսէք տեսնեմ, տղա՛քս, ի՛նչ ցեղէ կը սերիք: Կալիֆորնիացի՞ էք թէ օտարական:

- Մենք երեքս ալ Կալիֆորնիացի ենք, պատասխանեց ձօ: Ես ծնած եմ Ֆրէզնոյի մէջ՝ ձի փողոցը: Մուրադը ծնած է, կը կարծեմ, Ուոյնըտ փողոցը եւ կամ Հարաւային Խաղաղական երկաթուղագծի միւս կողմը տեղ մը: Իսկ իր հօրեղբորորդին նոյնպէս ծնած է անոր դրացնութեան մէջ տեղ մը:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես ռոտուիմ, ըսաւ նպարավաճառը: Եւ արդ՝ ըսէք տեսնեմ, տղա՛քս, թէ ի՛նչ տեսակ դաստիարակութիւն էք ստացած:

- Մենք դաստիարակուած չենք, պատասխանեց

ձօն:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես ծառէն քաղուիմ եւ արկրղի մը մէջ գետեղուիմ, ըսաւ նպարափանճառը: Արդ՝ ըսէք ինձ, տղա՛քս, թէ ի՞նչ օտար լեզուներ կը խօսիք:

- Ես պորտուգերէն կը խօսիմ, պատասխանեց ձօն:

- Դուն դաստիարակուած չես ըսի՞ր, հարց տըլաւ նպարափանճառը: Հակառակ Եէյլէն ստացած իմ ակադեմական աստիճանիս՝ ես պորտուգերէն խօսելու անկարող եմ: Հապա դո՞ւն, հարց տուաւ ան Մորաղին:

- Ես հայերէն կը խօսիմ, պատասխանեց հօրեղբօրորդիս:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես որթատունկին վրայէն քաղուիմ եւ գեռատի աղջնեկի մը բերնին հատիկ հատիկ կեր ըլլամ, ըսաւ նպարափանճառը: Հակառակ 1892-ին Կոլէճէ մը շրջանաւարտած ըլլալու՝ ես հայերէն խօսելու անկարող եմ: Արդ՝ ըսէ տեսնեմ, որդի՛, թէ քու անունդ ի՞նչ է, հարց տուաւ ան ինձի:

- Արամ Գարոյանեան, ըսի:

- Կը կարծեմ թէ շիտակ հասկցայ, Գար - օղլանեան, այնպէս չէ՞:

- Շատ ճիշդ է, ըսի:

- Արա՛մ, ըսաւ ան:

- Այո՛, տէ՛ր իմ, ըսի:

- Ըսէ՛ տեսնեմ դուն ուրիշ ի՞նչ տարօրինակ օտար լեզու կրնաս խօսիլ, հարց տուաւ ձերուկը:

- Ես ալ հայերէն կը խօսիմ, պատասխանեցի:
Մուրադ Քարողյանեանն իմ հօրեղբորորդիս է:

- Ի՞նչ կ'ըսէ, ըսաւ ան: Թո՛ղ ես հերկուիմ, մը-
շակուիմ, յօտուիմ, հաւաքուիմ ու վառիմ, ծառէն
քաղուիմ - ուրիշ ի՞նչ կար - հա՛, արկղի մը մէջ
գետեղուիմ եւ - կը կարծեմ - որթատունկի վրա-
յէն քաղուիմ եւ գեռատի աղջնեկի մը բերնին
հատիկ հատիկ կեր ըլլամ: Այո՛, տէր իմ, թող այդ
բոլորը միանգամայն ըլլամ - ո՛վ որ կարող է ա-
սիկա գերագանցել՝ թո՛ղ մէջտեղ գայ: Ոեւէ սո-
ղունի հանդիպեցա՞ք:

- Սողունն ի՞նչ է, հարց տուաւ ձօն:

- Օձ, պատասխանեց նպարավաճառը:

- Մենք ոեւէ օձ չտեսանք, պատասխանեց ձօն:

Յորդ մը կանգ առաւ վաճառատան առջեւ եւ
անկէ ծերունի մը դուրս ելաւ ու դրան առջեւի
փայտէ տախտակամածին վրայէն քալելով մտաւ
վաճառատունը:

- Ատկէ շիշ մը բա՛ց տեսնենք, էբբա, պատ-
ւիրեց նորեկը:

- Գատաւոր Հերմըն, խնդրեմ ծանօթացէք Կա-
լիֆորնիա մեծ նահանգին այս ամէնէն հերոսա-
կան երեք քաղաքացիներուն:

Նպարավաճառը մատով ցոյց տուաւ ձօն: Իսկ
ձօն իր անունն յայտարարեց - ձոզէֆ Բեառն-
կորա, որ պորտուգերէն կը խօսի:

- Ստեփան Լ. Հերմըն, իր անունը տուաւ դա-
տաւորն իր կարգին: Ես ալ քիչ մը Ֆրանսերէն
կը խօսիմ:

Ապա նպարավանձառը մատով ցոյց տուաւ հօրեղբօրորդիս Մուրաղը, որ նոյնպէս իր անունն յայտարարեց - Մուրադ Գարօղլանեան:

- Դուն ի՞նչ լեզու կը խօսիս, հարցոյց դատաւորը:

- Հայերէն, պատասխանեց հօրեղբօրորդիս:

Նպարավանձառը դատաւորին երկարեց բացւած շիշը: Դատաւորը գայն իր շրթներուն տանելով անկէ երեք ումպ քաշեց եւ իր կուրծքը ծեծելով ըսաւ - Ես հպարտ կ'զգամ որ կը ծանօթանամ հայախօս Կալիֆորնիացիի մը:

Յետոյ նպարավանձառը դիս մատնացոյց ըրաւ:

- Արամ Գարօղլանեան, տուի անունս:

- Եղբայրնե՞ր էք, հարց տուաւ դատաւորը:

- Հօրեղբօրորդիներ, պատասխանեցի:

- Միեւնոյն բանն է, ըսաւ դատաւորը: Եւ արդ, էբրտ, կրնայի՞ իմանալ թէ այս խրախճանութեան եւ քու բանաստեղծական յոյզերուդ պատճառն եթէ պարզապէս ցաւազարութիւն չէ, հապա ի՞նչ է:

- Տղաքը նոր են վերադարձած վետին իրենց ոյժն ու քաջագործութիւնը ցոյց տալէն, պատասխանեց նպարավանձառը:

Դատաւորն երեք ումպ եւս քաշելէ եւ իր կուրծքին երեք թէթեւ հարուածներ տալէ ետք հարցոյց - այսի՞նքն:

- Այսինքն անոնք նոր են վերադարձած յոգալէ, պատասխանեց նպարավանձառը:

- Ձեզմէ ոեւէ մէկը ջերմութիւն ունի՞, հարց տուաւ դատաւորը:

- Ձերմութի՞ւն, իր կարգին հարց տուաւ ձօն:
Մենք հիւանդ չենք:

Նպարավաճառը բարձրաձայն քրքջալ սկսաւ:

- Հիւա՞նդ, կը հարցնէր ան, հիւա՞նդ: Տէր դա-
տաւոր, այս տղաքը մերկ խորասուզուած են
ձմրան սառ ջուրին մէջ եւ դուրս եկած են ամ-
րան տաքութեամբ կարմրած:

Լուբիան ու հացը կերանք լմնցուցինք: Ծա-
րաւի էինք, բայց կը քաշուէինք խմելու ջուր
խնդրելու նեղութիւնը տալէ: Գէթ ես կը քաշուէի,
սակայն ձօն ըստ երեւոյթին այդպիսի նկատում-
ներէ զերծ էր:

- Պ էբբա, խնդրեց ան, պիտի հաճէի՞ք քիչ
մը խմելու ջուր տալ:

- Չո՞ւր, զարմացմամբ հարցուց նպարավա-
ճառը: Չո՞ւր, տղա՛ս: Չուրը լողանքի համար կը
գործածեն եւ ոչ թէ խմելու:

Ապա ան երեք թղթէ գաւաթներ առնելով մօ-
տեցաւ ծորակաւոր փոքրիկ տակառի մը եւ ծո-
րակը դարձնելով գաւաթները լեցուց թեթեւ ոսկե-
գոյն հեղուկով մը:

- Առէ՛ք եւ խմեցէ՛ք, տղա՛քս, պատուիրեց ան:
Խմեցէ՛ք ոսկեգոյն խնձորի հիւթը: Թթուած չէ
այն, մի՛ վախնաք:

Իսկ դատաւորն իր շիշէն գաւաթ մը լեցնելէ
յետոյ նպարավաճառին երկարեց զայն եւ շիշն
իր շրթներուն տանելով մաղթեց - ձեր առողջու-
թեա՛ն, պարոնայք:

- Այո՛, տէր իմ, պատասխանեց ձօն:

Բոլորս միասին պարպեցինք մեր գաւաթները:

Դատաւորը շիշին բերանն ամուր մը խցելէ ետք զայն իր պրպանք խոթեց: Ապա ամէն մէկուս վրայ խորագննին ակնարկ մը ձգեց ան. կարծես կեանքին մնացեալ օրերուն մէջ մեզ յիշել կարենալու համար. եւ յարեց – մնա՛ք բարեաւ, պարտնայք: Դատարանը կէս ժամէն կը բացուի: Վճիռ արձակելու եմ ամբաստանեալի մը մասին որ կը պնդէ թէ խնդրոյ առարկայ ձին փոխ էր առած եւ ոչ թէ գողցած: Ամբաստանեալը մեքսիկերէն կը խօսի. իսկ ամբաստանողը՝ իտալերէն: Մնա՛ք բարեաւ:

- Երթա՛ք բարեաւ, պատասխանեցինք միաբերան:

Մեր հագուստներն արդէն չորցած էին թէպէտ, բայց անձրեւը դեռ դադրած չէր:

- Խորին շնորհակալութիւններ, պ. Էբրտ, խօսք առաւ ձօն: Մեր տուն երթալու ատենն եկած է:

- Բնա՛ւ բան մը չէ, ես ինքս ձեզմէ շնորհակալ եմ, պատասխանեց նպարտվածառը:

Բոպէ մ'առաջ ա՛յնքան աղմկարար այս մարդը տարօրինակ լռութեան մը մէջ թաղուած էր:

Վաճառատունէն հանդարտօրէն դուրս գալով սկսանք պողոտան ի վար քայել: Թեթեւ անձրեւ մը կը մաղուէր, ա՛յնքան թեթեւ՝ որ անձրեւի իսկ չէր նմաներ այն: Այս բոլորէն բան մը չէի հասկընար ես: Առաջին բերան բացողն եղաւ ձօն:

- Ըսեմ ձեզ թէ նշանաւոր մէկն էր այդ պ. Էբրտը, դիտել տուաւ ձօն:

- Յուցատախտակին վրայ նշանակուած անու-

նը Դարկըս է. էբբա իր առաջին անունն է,
նկատողութիւն ըսի ես:

- Առաջին թէ վերջին՝ անտարակոյս նշանաւոր
մէկն է ան, պնդեց ձօն:

- Այդ դատաւորն ալ նուազ նշանաւոր չէր.
միջամտեց հօրեղբօրորդիս Մուրադ:

- Եւ դատաւարակուած մէկն, աւելցուց ձօն: Ես
ինքս ալ պիտի ուզէի Ֆրանսերէն սորվիլ, բայց ո՞վ
կայ որուն հետ մարդ կարենայ խօսիլ:

Ըուռ ու մունջ շարունակեցինք մեր ճամբան:
Քանի մը բոպէ վերջ արեւը մութ ամպերու ճեղ-
քերէն դուրս եկաւ եւ հեռուն արեւելքի մէջ Մի-
երա նեվատաներուն վրայ յայտնուեցաւ ծիա-
ծանը:

- Մենք վերջապէս մեր ոյժն ու քաջութիւնը
ցոյց տուինք այդ զառամած գետին, լուսթիւնը
խոցեց ձօն: Խելագարե՞ր էր ի՞նչ էր ըրեր այն:

- Չգիտեմ, պատասխանեց հօրեղբօրորդիս Մու-
րադ:

Ժամ մ'ես առաւ մինչեւ որ տուն հասանք:
Երեքիս ալ մտածման առարկայ դարձան այս
երկու մարդիկն եւ նպարափաճառին խելագար ըլ-
լալը կամ չըլլալը: Ըստ իս՝ խելագար չէր ան, բայց
եւ այնպէս իր վարուելակերպը խելագարի վար-
ուելակերպ կը թուէր:

- Յտեսութի՛ւն, ըսաւ ձօն ի վերջոյ:

- Յտեսութի՛ւն, պատասխանեցինք:

Ապա ձօն սկսաւ փողոցն ի վար քալիլ: Մեզմէ
յիտուն հարտա հեռացած էր ան՝ երբ ետ դար-

ձաւ եւ ինքնիրեն խօսողի մ'երևույթն առած՝
ձայնեց - արդարեւ էր:

- Ի՞նչ էր, պոռացի:

- Խելագար, եղաւ իր բարձրաձայն պատաս-
խանք:

- Իսկապէ՞ս, ինչէ՞ն պիտես, հարց տուի ես
պոռալով:

- Ի՞նչպէս մէկը կրնայ որթատունկի մը վրայէն
բաղուիլ եւ մատաղատի աղջնեկի մը բերնին կեր
ըլլալ հատիկ հատիկ, պոռպոռաց ձօն:

- Պահ մ'ենթադրենք թէ խելագար էր, ասկէ
ի՞նչ կը հետեւի, հարց տուաւ Մուրադ:

ձօն ձեռքը ծնօտին տանելով սկսաւ մտածել:
Արեւն իր բովանդակ պայծառութեամբը կը փայլէր
եւ աշխարհ լոյսով ողողուած էր:

- Չեմ կարծեր թէ խելագար էր ան, եզրակա-
ցուց ձօն վերջ ի վերջոյ եւ սկսաւ իր նամբան
փողոցն ի վար:

- Իրօք խելագար էր ան, ըսաւ այս անգամ ալ
հօրեղբօրորդիս Մուրադ:

- Չեմ կարծեր թէ միշտ այդպէս է, դիտել տը-
լի ես:

Որոշեցինք այս հարցի մասին այլեւս չխօսիլ
մինչեւ մեր յաջորդ անգամ լողալ երթալը, երբ
նորէն պիտի այցելէինք այդ վաճառատունն ի-
մանալու համար թէ այն ատեն ի՞նչ կը պատահէր:

Ամիս մը վերջ՝ երբ յիշեալ առուին մէջ կրկին
լողալէ յետոյ երեքս միասին նորէն սոյն վաճա-
ռատունն այցելեցինք, գործի վրայ գտանք պ. է-

բրտ Դարկըսէն շատ աւելի երիտասարդ մէկը: Ասիկա ալ օտարական մը չէր:

- Բան մը կ'ուզէի՞ք, հարց տուաւ ան:

- Հինգ սէնտի երշիկ եւ Ֆրանսական հաց մը, ապապրեց ձօ:

- Պ. Դարկըսն ո՞ր է, հարցուց հօրեղբօրորդիս Մուրադ:

- Իր բնակավայրը վերադարձաւ, պատասխանեց երիտասարդը:

- Իր բնակավայրն ո՞ր է, հարցուցի ես:

- Կարծեմ Կոնէկտիկրտի մէջ տեղ մ'է, պատասխան տուաւ երիտասարդը:

Երշիկէն եւ Ֆրանսական հացէն սէնդուիչներ պատրաստելով սկսանք ուտել:

Վերջապէս ձօն հարցը պարզօրէն ներկայացուց - այն չէ բայց այդ մարդը իրօք խելագա՞ր էր թէ ոչ:

- Դժուար է այդ հարցումին որոշ պատասխան մը տալ, բաւ երիտասարդը: Ես պահ մը մտածեցի թէ ան խելագար էր: Ապա հակառակ եզրակացութեան յանգեցայ: Վաճառատունը վարելու իր մեթոտը մարդուս կարծել կուտար թէ ինք խելագար էր: Յետոյ՝ իր խօսակցութիւնը խելագարի խօսակցութիւն էր: Այլապէս իր վրան անբնական ոչինչ կար:

ձօն իր շնորհակալութիւններն յայտնեց:

Թէպէտ այժմ կատարեալ կարգ ու կանոն կը տիրէր վաճառատան մէջ, բայց հետաքրքրաշարժ վայր մ'ըլլալէ դադրած էր այն այլեւս: Դուրս ել-

իւրով ճամբայ ինկանք դէպի տուն:

- Խելագարին մէկն է ան, ըսաւ ձօն:

- Ո՞վ, հարց տուի:

- Վաճառատան ներկայ տէրը, պատասխանեց ձօն:

- Այդ երիտասա՞րդը, կրկին հարց տուի:

- Այո՛, պատասխան տուաւ ձօն: Այդ նոր մարդն՝ որ դաստիարակութեան երեսն անգամ տեսած ըլլալ չթուիր:

- Կարծեմ թէ ըսածդ ճիշդ է, պատասխանեց հօրեղբօրորդիս:

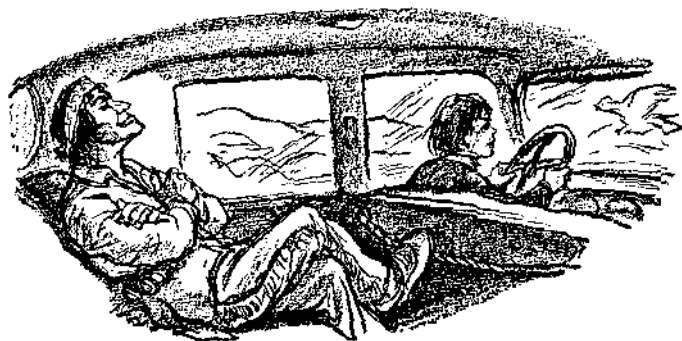
Ճամբուն ամբողջ ընթացքին դաստիարակուած նպարավաճառը մեր մտքէն չելաւ:

- Ի՛նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես մշակուիմ, կրկնեց ձօն նպարավաճառին խօսքերը, երբ իր ճամբան այլեւս մերինէն բաժնուեցաւ:

- Ի՛նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես ծառին վրայէն քաղուիմ եւ արկղի մը մէջ զետեղուիմ, պատասխանեց Մուրադ:

- Ի՛նչ կ'ըսէ, թո՛ղ ես որթատունկին վրայէն քաղուիմ եւ մատաղատի աղջնեկի բերնին հատիկ հատիկ կեր ըլլամ, աւելցուցի ես:

Արդարեւ նշանաւոր մէկն էր ան: Քսան տարի ետք ես այն եզրակացութեան յանգեցայ թէ յաւէտ բանաստեղծ մ'էր ան, որ այդ փլփլած գիւղին մէջ իր նպարավաճառի խանութը կը պահէր ո՛չ այնքան իր անկէ վաստկած չնչին դրամին, որքան անոր իրեն մատուցած բանաստեղծական պահերուն համար: .

ՕՃԻԲՈՒԷՅ ԼՈԿՈՄՈՏԻՎ 38-Ը

Օրին մէկը մարդ մաւանակի մը վրայ հեծած մեր քաղաքն եկաւ եւ սկսաւ դեղերիլ հանրային գրադարանին մէջ, ուր ժամանակիս մեծ մասը կանցնէի եւ այդ օրերուն: Նորեկը, հնդիկ Օճիրուէյ ցեղին պատկանող բարձրահասակ երիտասարդ մը, ինձ յայտնեց թէ իր անունը Լոկոմոտիվ 38-ն էր: Քաղաքին մէջ տիրող ընդհանուր կարծիքին համաձայն՝ ջլախտաւորներու հաստատութենէ մը փախած էր այս մարդը:

Նորեկին քաղաք հասնելէն վեց օր վերջ՝ իր էջը Տուլարի փողոցին հանրակառքին զարնուելով ծանրապէս վնասուեցաւ: Յաջորդ օրն իսկ սատկեցաւ ան Մարիպոգա եւ Զուլտըն փողոցներու անկիւնը, ամենայն հաւանականութեամբ ներքին գործարաններու խանգարումէ մը: Կենդանին հանրակառքին զարնուելէն վերջ ընկրկեցաւ դէպի սալայատակը եւ հնդիկին ոտքերուն վրայ իյնալով մէկ քանի հառաչներ արձակելէ յետոյ իր շունչը փչեց: Իսկ հնդիկն իր ոտքերն ազատելէ ետք կաղն ի կաղ մօտակայ դեղարան մը մտնելով հեռախօսով խօսեցաւ Օկլահոմա բընակող իր եղբօր հետ: Այս խօսակցութիւնն իրեն արժեց բաւական կոկիկ գումար մը, զոր ինք

հեռախօսի վարիչին հրահանգին համաձայն իր առջեւ գտնուող դրամատուփին ճեղքէն ներս ձրգեց՝ այսօրինակ խօսակցութեանց վարժ մէկու մը շարժուծեւերով:

Նոյն պահուն ես դեղարանը կը գտնուէի եւ զբաղած էի բանանէսով եւ աղցուած ընկոյզով պաղպաղակ ճաշակելով:

Հեռախօսի տաղաւարէն դուրս գալով՝ ան տեսաւ որ ես՝ սոգայի աւազանին առջեւ նստած՝ կը ճաշակէի այս համեղ զովացուցիչը:

- Հէյ՛, Ուիլի՛, ձայն տուաւ հնդիկը:

Ան գիտէր թէ անունս Ուիլի չէր, բայց կը սիրէր այդ անուամբ կոչել զիս:

Ապա կաղալով դեղարանին առաջամասը գնաց ան, ուր շարուած ծովի տուփերէն երեք հատ գնեց: Յետոյ ինծի մօտենալով հարց տուաւ - այդ ի՞նչ է կ'ուտես, Ուիլի՛, լաւ բան մը կ'երեւի:

- Բանանէսով պաղպաղակ, պատասխանեցի:

Հնդիկը քովիս բարձրաթոռին վրայ բազմելով սոգայի աւազանին սպասարկող աղջկան պատուիրեց - ատկէ ինծի ալ տուէ՛ք:

- Ծատ կը ցաւիմ աւանակիդ գլխուն եկածին համար, ըսի իրեն:

- Այս աշխարհի մէջ այլեւս կենդանիներու համար տեղ չէ մնացած, պպատասխանեց ան: Ի՞նչ տեսակ ինքնաշարժ գնելու խորհուրդ կու տաս ինձ:

- Իսկապէ՞ս միտք ունիս ինքնաշարժ մը գնելու, հարց տուի:

- Վերջին քանի մը բուպէները լրջօրէն կը մը-
տածեմ աշգպիսի բան մ'ընել, պատասխանեց ան:

- Չէի կարծեր թէ դրամ ունէիր, ըսի: Ես քեզ
աղքատ կը կարծէի:

- Մարդիկ առհասարակ իմ մասին աշդ
տպաւորութիւնը կը կրեն, ըսաւ ան: Մէկ ուրիշ
տպաւորութիւն որ անոնք ինձմէ կ'ստանան այն է
թէ ես խելագարին մէկն եմ:

- Գէթ իմ վրաս խելագարի մը տպաւորութիւնը
չես թողած, ըսի, բայց ո՛չ ալ հարուստ մէկու մը
տպաւորութիւնը ձգած ես:

- Բայց եւ այնպէս հարուստ եմ, յարեց հնդիկը:

- Երանի թէ ես ալ հարուստ ըլլայի, ըսի:

- Ի՞նչ պիտի ընես հարստութիւնը, հարց տը-
լաւ հնդիկը:

- Ահա երեք տարի կ'ընէ կը փափաքիմ ձրկ-
նորսութեան համար Մենզտա երթալ, պատաս-
խանեցի: Այդ ընելու համար կը կարօտիմ աղէկ
գէշ ինքնաշարժի մը եւ մէկ քանի այլ մանր
մունր բաներու:

- Ինքնաշարժ վարել գիտե՞ս, հարց տուաւ հրն-
դիկը:

- Ես ամէն ինչ կրնամ վարել, պատասխանեցի:

- Կեանքիդ մէջ ցարդ երբեւիցէ ինքնաշարժ
վարած ես, կրկին հարցուց ան:

- Դեռ ո՛չ, պատասխանեցի: Յարդ ինքնաշարժ
ունեցած չեմ որ վարէի: Իսկ ինքնաշարժի գողու-
թիւնը մեր գերդաստանի կրօնին գէմ է:

- Ըսել կ'ուզես թէ կրնաս ոեւէ ինքնաշարժի

զուխն անցնիլ եւ վարե՞լ զայն. շարունակեց զիս հարցաքննել հնդիկը:

- Այո՛, կրնամ, պատասխանեցի:

- Կը յիշես, չէ՞, թէ անցեալ երեկոյ հանրային գրադարանի սանդխաձատներուն վրայ ի՞նչ կ'ըսէի քեզ, հարց տուաւ ան կրկին:

- Ակնարկդ մեքենական դարու մասին խօսածներո՞ւդ է, հարց տուի ես ինքս:

- Այո՛, պատասխանեց ան:

- Կը յիշեմ, ըսի:

- յաւ ուրեմն, շարունակեց ան: Հնդիկներն ի ծնէ հեծնելու, թիափարելու, որսալու եւ լողալու բնազդով օժտուած են, իսկ ամերիկացիք՝ մեքենաներու հետ խաղալու բնազդով:

- Ես ամերիկացի չեմ, առարկեցի:

- Գիտեմ, ըսաւ հնդիկը: Դուն հայ ես: Ես քեզ հարց տուի այդ մասին եւ դուն ի՞նչ ցեղի պատկանիլդ ինձ յայտնեցիր ասկէ առաջ: Դուն Ամերիկայի մէջ ծնած հայ մ'ես: Հագիւ տասնեւչորս տարեկան կաս եւ արդէն զիտես թէ ինքնաշարժ վարելու կարողութիւն ունիս: Արդարեւ տիպար ամերիկացի մ'ես դուն, թէպէտ քու դիմագիծդ ալ իմինիս նման թուի է:

- Ինքնաշարժ վարելը մեծ կարողութիւն մը չի պահանջեր, ըսի: Շատ դիւրին գործ մ'է այն, աւանակ հեծնելէն անգամ աւելի դիւրին:

- Թո՛ղ այդպէս ըլլայ, համաձայնեցաւ հրնդիկը: Եթէ երթամ եւ ինքնաշարժ մը գնելու ըլլամ՝ ինձ համար կը վարե՞ս զայն:

- Անշուշտ, խօսք տուի ես:
- Ի՞նչ պիտի ըլլայ պահանջելիք վարձատրութեանդ չափն, ապա հարցուց ան:
- Ըսել կ'ուզես թէ ինքնաշարժ վարելուս համար դիս վարձատրելու տրամադրութի՞ն ունիս, հարց տուի. ես ինքս:
- Բնականաբար, պատասխանեց Յճիրուէյը:
- Արդարեւ շատ ազնիւ ես, պատասխանեցի, սակայն ես ինքնաշարժ վարելու ծառայութեանս համար ոեւէ վարձատրութիւն չեմ ակնկալեր:
- Մեր ճամբորդութիւններէն ո՞մանք բաւական երկար ըլլան գուցէ, դիտել տուաւ ան:
- Ո՛րքան երկար՝ ա՛յնքան լաւ, ըսի:
- Անհանգիստ կ'երեւիս:
- Ծննդավայրս այս փոքրիկ քոտտ քաղաքն է:
- Չե՞ս սիրեր դայն:
- Ես աւելի լեռները, գետերն ու լեռնալիճերը կը սիրեմ:
- Երբեւիցէ լեռներն ելա՞ծ ես:
- Դեռ ո՛չ, բայց ուշ կամ կանուխ այդ ալ կ'ընեմ:
- Հասկնալի է: Քու կարծիքովդ ի՞նչ կարգի ինքնաշարժ գնելու եմ:
- Ֆորդի մասին ի՞նչ կարծիք ունիս:
- Ինքնաշարժերու լաւագոյնն ա՞յդ է:
- Անպատճառ լաւագո՞յնն ըլլալու է:
- Ինչո՞ւ չէ:
- Չգիտեմ, բայց լաւագոյնը շատ դրամի կը կարօտի:

- Դուն այն ըսէ՛, լաւագոյնը ո՞րն է:

- Ոմանք Կէդիլէկը լաւագոյնը կը համարեն, իսկ ուրիշներ Պէկըրը: Արգարեւ երկուքն ալ լաւ են, բայց թէ ո՞րն է լաւագոյնը՝ ես այդ չգիտեմ: Գեղեցիկ է դիտել Պէկըրդի մը պողոտային վրայ սուրալը, բայց նուազ գեղեցիկ չէ Կէդիլէկի մը պարզած տեսարանը: Ես յաճախ դիտած եմ գեղեցիկ ինքնաշարժերու պողոտային վրայ սուրալը:

- Ի՞նչ է Պէկըրդին գինը:

- Մօտ երեք հազար դոլար, գուցէ եւ քիչ մ'աւելի:

- Կարելի՞ է անմիջապէս հատ մը ձեռք ձգել:

Քարձրաթոռիս վրայէն վար իջայ: Թէպէտ խելագար մէկու մը տպաւորութիւնը կը թողնէր հնդիկը, բայց գիտէի թէ խելագար չէր ան:

- Ինձի մտիկ ըրէ՛, պ. Լոկոմոտիվ, ըսի: Իսկապէ՞ս անմիջապէս Պէկըրդ մը գնելու փափաքն ունիս:

- Դուն գիտես թէ աւանակս քանի մը վայրկեան առաջ իր շունչը փչեց, չէ՞, ըսաւ ան:

- Այո՛, գիտեմ, պատասխանեցի: Պիտի չզարմանամ եթէ ոեւէ վայրկեան ձերբակալուելու ըլլաս կենդանին փողոցին մէջտեղը լքած ըլլալուդ համար:

- Անհող եղի՛ր, գիս չեն ձերբակալեր, ըսաւ ան:

- Կը ձերբակալեն եթէ սատկած անասուններ փողոցը ձգելու դէմ օրէնք մը կայ, պատասխանեցի:

- Այնուամենայնիւ գիս չեն ձերբակալեր, պնդեց

- Ինչո՞ւ համար, հարց տուի:

- Ահա թէ ինչու, պատասխանեց ան: Ձիս ձեր-
բակալելու մտքէն կը հրաժարին անմիջապէս որ
տեսնեն այն կարգ մը թուղթերը, զորս ես վրաս
կը կրեմ: Այս երկրացիք դրամէն կ'ակնածին եւ
ես վրաս շատ դրամ ունիմ:

Իսկապէս որ այս մարդը խելագարին մէկն է
եղեր, եզրակացուցի ես:

- Ո՞ւրկէ ձեռք ձգած ես այդքան դրամ, հարց
տուի:

- Օկլահոմայի մէջ մօտ յիսուն հազար արտա-
վար հող ունիմ, եղաւ իր պատասխանը:

- Արժէքաւո՞ր են այդ բոլոր հողերը, հարցուցի:

- Ո՛չ, պատասխանեց: Քսան արտավարէն զատ
մնացեալն անարժէք է, բայց այդ քսան արտա-
վարին վրայ եղբայրս ու ես բազմաթիւ իւղահո-
րեր ունինք:

- Ի՞նչպէս եղած է որ դուք Օճիբուէյներդ
մինչեւ Օկլահոմա իջած էք, եղաւ յաջորդ հար-
ցումս: Ես միշտ այն կարծիքէն եղած էի թէ
Օճիբուէյները կը բնակին աւելի հիւսիս՝ Մեծ
Լիճերուն մօտերը:

- ձիշդ է ատիկա, պատասխան տուաւ հնդիկը:
Մենք արդարեւ Մեծ Լիճերու մօտերը կը բնակե-
ինք, սակայն մեծ հայրս ռահվիրայ մէք եւ գաղ-
թականութեան ընդհանուր հոսանքին հետ շար-
ժեցաւ դէպի արեւմուտք:

- Այդ պարագային հաւանօրէն սատկած իշուդ

պատճառաւ քեզ նեղող չըլլար:

- Ձիս նեղող չըլլար ոեւէ պարագայի տակ, աւելցուց ան: Եւ այդ ո՛չ թէ անոր համար միայն որ դրամ ունիմ, այլ անոր համար մանաւանդ որ զիս խելագար կը կարծեն: Այս քաղաքին մէջ քեզմէ զատ ոչ ոք գիտէ թէ ես դրամ ունիմ: Արդ՝ ինձի կրնա՞ս ըսել թէ այդ ինքնաշարժերէն մէկն ու մէկն ո՛րկէ կարելի է ձեռք ձգել անմիջապէս:

- Պէկըրդի գործակալութիւնը Բրոզուէյի վրայ կը գտնուի, հանրային գրադարանէն երկու բլակ անդին, պատասխանեցի:

- Շա՛տ լաւ, ըսաւ ան: Եթէ ինձ համար ինքնաշարժ վարելը քեզի նեղութիւն չէ, այն ատեն երթանք եւ գնենք հատ մը, պայմանաւ որ գոյնը պոռոտ ըլլայ, նախընտրաբար կարմիր, եթէ կարմիրէն ունենան: Ինքնաշարժով նախ ո՞ւր կը փափաքէիր երթալ:

- Ձկնորսութեան համար Մենդոտա երթալ պիտի ուզէի՞ր, հարց տուի ես ինքս:

- Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց ան: Կ'ուզեմ դիտել քու ձուկ որսալը: Ո՞րկէ կարելի է գնել քեզ համար հարկ եղած իրերը:

- Ճիշդ դա անկիւնը, Հոմընի վաճառատունէն, պատասխանեցի:

Մեր քայլերն ուղղեցինք դէպի Հոմընի վաճառատունը եւ հնդիկն ինձ համար գնեց քսանեւեօթը դոլար արժողութեամբ ձկնորսութեան փերաբերեալ պիտոյքներ: Անկէ շիտակ գնացինք Բրոզուէյ՝ Պէկըրդի գործակալութեան կեդրոնա-

վայրը: Կարմիր Պէկըրդ չունէին, բայց կար կանանչ հատ մը, նորաբոյս խոտի թեթեւ կանանչ գոյնով, զբօսաշրջիկներու յատուկ գեղեցիկ ինքնաշարժ մը: Այս դէպքը տեղի ունեցաւ 1922-ին:

- Կը կարծե՞ս թէ պիտի կրնաս այս խոշոր ինքնաշարժը վարել, հարցուց հնդիկը:

- Գիտեմ թէ կրնամ, պատասխանեցի:

Ոստիկանները մեզ Պէկըրդի գործակալութեան գրասենեակը գտան եւ ուզեցին ձերբակալել հրեղիկն իր սատկած էշը փողոցին մէջտեղը ձգած ըլլալուն համար: Ան ցոյց տուաւ անոնց այն թուղթերը, որոնց մասին ինձ արդէն խօսած էր: Ոստիկաններն իրմէ ներողութիւն խնդրելով մեկնեցան: Անոնք խոստացան կենդանիին դիակը մէջտեղէն վերցնել եւ ցաւ յայտնեցին որ իրեն աւելորդ նեղութիւն էին պատճառած:

- Նեղութեան բնաւ բան մը չկայ, պատասխանեց հնդիկը:

Ապա ան դարձաւ Պէկըրդի գործակալութեան վարիչին, ձիւմ Լուիսի, որ սովորութիւն ունէր իբրեւ քաղաքապետի թեկնածու հրապարակ նետուիլ ամէն անգամ որ ընտրութեանց ժամանակը կը հասնէր:

- Սա ինքնաշարժը գնել կ'ուզեմ, ըսաւ ան:

- Այս բոպէիս օրինական թուղթերը կը պատրաստեմ, խոստացաւ ձիւմ:

- Ի՞նչ թուղթ, ես ամբողջը կանխիկ պիտի վճարեմ, առարկեց հնդիկը:

- Ըսել կ'ուզես թէ երեք հազար հարիւր տաս-

նեւեօթը դուար վաթսուսեւհինգ սէնտն ամբողջ կանխի՞կ պիտի վճարես, գարմացմամբ հարց տրլաւ ձիմ:

- Այո՛, պատասխանեց հնդիկը: Անմիջական գործածութեան համար պատրաստ է մեքենան, չէ՞:

- Ի հարկէ, պատասխանեց ձիմ: Անմիջապէս տղոց կը պատուիրեմ քուրջի կտորով մը փոշին առնել, մոտորը զննել եւ կազամանը լեցնել: Ընդամէնը տասը թուրքէն աւելի չ'առնեք: Եթէ գրասենեակը հրամայէ՞ք՝ գործողութիւնն այս թուրքիս կը լրացնենք:

Ձիմն ու հնդիկը մտան ձիմին գրասենեակը:

Մօտաւորապէս երեք թուրք վերջ ձիմ քովս եկաւ բոյորովին այլայլած:

- Արա՛մ, վերջ ի վերջոյ այս մարդն ո՞վ է, հարց տուաւ ան ինձ: Ես կը կարծէի թէ փախուկին մէկն էր: Ճանիին պատուիրեցի Հարաւ - Արեւմտեան Խաղաղականի դրամատան հետախօսել: Անոնց ըսածին նայելով իր դրամական հաշիւները Օկլահոմայի քաղաքներէն մէկէն հոս փոխադրելու վրայ են: Կ'ըսեն թէ իր նիւթական կարողութիւնը մէկ միլիոնը կ'անցնի: Ես այն կարծիքն ունէի թէ փախուկին մէկն էր: Այն չէ, բայց դու զինքը կը ճանչնա՞ս:

- Ըստ իր ինծի ըսածին իր անունը Լոկոմոտիվ 38-ն է, պատասխանեցի: Ատիկա անուն չէ:

- Իր հնդիկերէն անուան թարգմանութիւնն է այդ, բացատրեց ձիմ: Պարմանագրութեան մէջ մենք ունինք իր իսկական անունը: Դուն զինքը

կը ճանչնա՞ս:

- Աւանակի մը վրայ հեծած հոս հասնելէն ի վեր ամէն օր հետը տեսնուած եմ. պատասխանեցի: Այս առաւօտ իր աւանակը սատկեցաւ: Բայց ես չէի կարծեր թէ ոեւէ դրամ ունէր ան:

- Կըսէ թէ ինքնաշարժը դուն պիտի վարես, աւելցուց ձիմ: Կը կարծե՞ս թէ այսպիսի խոշոր ինքնաշարժ մը վարելու յարմար մարդն ես դուն. ո՞րդեակ:

- Ճիշդ այդտեղ կեցիր, պ. Լուիս, ըսի: Չջանաս այս հագուադէպ պատեհութիւնը ձեռքէս խել: Այս խոշոր Պէկըրդը այս քաղաքն ապրող ոեւէ մէկուն չափ լաւ կրնամ վարել ես:

- Ձեռքէդ ոեւէ բան խելիւ ջանացած չունիմ ես, պատասխանեց ձիմ. միայն թէ չեմ ուզեր որ ասկէ դուրս ելլելով մեքենան վեց - եօթը անմեղ մարդոց վրայէն քշես եւ յետոյ ալ գուցէ փշուր - փշուր ընես գայն: Յատկէ մեքենային մէջ որ ես քեզի գէթ մէկ քանի կարեւոր կէտեր բացատրեմ: Ինքնաշարժին կեռանիւր ղեկավարելու մասին ոեւէ գաղափար ունի՞ս:

- Առայժմ ոեւէ բանի մասին ոեւէ գաղափար չունիմ, պատասխան տուի, բայց շուտով կը սորվիմ:

- Ե՛հա լաւ, թոյլ տո՛ւր, ուրեմն, որ քեզի օգնեմ, ըսաւ ձիմ:

Ինքնաշարժին մէջ նետուելով անցայ ղեկանիւին ետեւը, իսկ ձիմը քովս նստեցաւ:

- Ասկէ յետոյ, ո՞րդեակ, խօսք առաւ ձիմ, կ'ու-

գեմ որ զիս նկատես անանկ բարեկամ մ'որ իր կռնակի շապիկն անգամ քեզի տալու պատրաստ է: Շնորհակալ եմ այս պատուական հնդիկ պարոնը ինձի բերելուդ համար:

- Ան ինձ յայտնած էր որ կ'ուզէր ունենալ շուկայի վրայ գտնուած լուսագոյն ինքնաշարժը, պատասխանեցի ես: Գուն գիտես թէ ո՞րքան մեծ է եղած Պէկըրդ մը վարելու իմ ցանկութիւնս: Արդ՝ ցոյց տո՛ւր զայն վարելու կերպը:

- Լա՛ւ, տեսնենք թէ ի՞նչ կրնանք ընել, ըսաւ ձիւմ:

Ապա ակնարկ մը ձգելով ոտքերուս վրայ՝ բացազանչեց - Աստուած իմ, ոտքերդ ոտնակալներուն չեն հասնիր, որդեա՛կ:

- Կարեւորն այդ չէ, դուն միայն ինձ բացատրէ կեռանիւր ղեկավարելու կերպը, պատասխանեցի ես:

Անիկա ամէն ինչ ինձի բացատրեց. մինչ տղաքըն ինքնաշարժին փոշին կ'առնէին, մոտորը կը զննէին եւ կազամանը կազոլիւնով կը լեցնէին: Ան-միջապէս որ հնդիկը ներս մտնելով գրաւեց իր տեղն ինքնաշարժին ետեւի կողմը, ուր կ'ուզէի որ ինք նստէր, ես սկսայ մեքենան շարժման մէջ զնել:

- Ան վստահ է թէ կրնայ վարել մեքենան, ըսաւ հնդիկը ձիւմ Լուիսին: Եւ ես բնազգաբար կը հաւատամ իրեն:

- Արամի մասին մտահոգուելու բնաւ պատճառ ունիս, վստահեցուց զինքը ձիւմ: Ան յայտնապէս

մեքենավարութենէ կը հասկնայ: Ճամբայ բացէք. տղա՛ք: Թոյլ տուէ՛ք որ շարժելու ամէն ազատութիւն ունենայ ան:

Մեքենան կամաց մը դարձուցի եւ ժամն յիսուն մղոնի վրայ քշելով գառածէն դուրս խոյացայ: Ճիմ Լուիսը մեքենային ետեւէն վագելով ըսկրասու պոռալ - կամաց քշէ, որդեա՛կ: Այդքան արագ քշելու չես մինչեւ որ պողոտան հասնիս: Քաղաքին մէջ արագութեան սահմանը քսանուհինգ մղոն է միայն:

Հակառակ իրեն պատճառած բաւական դորաւոր ցնցումներուս՝ հնդիկը ամենեւին վրդոված չէր:

Դիտմամբ չէր, սակայն, որ այդպէս ըրած էի ես: Իրողութիւնն այն էր որ բոլորովին անձանօթ էի մեքենային զորժելու եղանակին:

- Արդարեւ դուն շա՛տ լաւ մեքենավար մ'ես, Ուիլի, ըսաւ հնդիկը: Ինչպէս քիչ առաջ կ'ըսէի, մեքենագիտական բնագոյով ծնած ամերիկացի մ'ես դուն:

- Ժամէ մը Մենդոտա կ'ըլլանք, պատասխանեցի: Հոն հասնելէ յետոյ միայն պիտի հասկնաս ձրկնորութեան ի՛նչ ըլլալը:

- Մենդոտա ասկէ ո՞րքան հեռու է, հարց տրլաւ հնդիկը:

- Մօտ ինըսուն մղոն, պատասխանեցի:

- Ինըսուն մղոնը չափազանց երկար ճամբայ է ժամէ մը երթալու համար, նկատեց հնդիկը: Լաւ կ'ընես եթէ երկու ժամ յատկացնես: Ճամբու

երկայնքին շատ մը հետաքրքրաշարժ տեսարանները կան եւ ես կ'ուզէի քիչ մ'աւելի մօտէն դիտել զանոնք:

- Ծա՛տ աղէկ, ըսի, բայց ես կ'արտորամ ժամ առաջ հոն հասնելու եւ ձկնորսութեան ձեռնարկելու:

- Ծատ աղէկ, համաձայնեցաւ հնդիկը: Այս անգամ ուզածիդ չափ արագ կրնաս երթալ, բայց կ'ակնկալեմ որ ուրիշ անգամ մը կամաց քշես, որպէսզի տեսարաններուն գէթ մէկ մասը կարենամ ըմբոշխնել: Այս արագութեան վրայ ազդագրերն անգամ կարգալու պատեհութիւն չեմ ունենար: կոր:

- Եթէ կ'ուզես այժմէն իսկ կամաց կրնամ քշել, ըսի:

- Ո՛չ, եղաւ իր վճռական պատասխանը: Թո՛ղ որ երթայ, թո՛ղ որ կրցածին չափ արագ երթայ այն:

Մենզոտա հասանք ժամ մը տասնեւեօթը ըրպէէն: Աւելի կանուխ կը հասնէինք, եթէ ճամբուն մէկ կարեւոր մասը հողաշէն եղած չըլլար:

Մեքենան քշեցի շիտակ գետեզերքը: Հնդիկն ինձմէ խնդրեց վար առնել ինքնաշարժին վերնամասը, որպէսզի նստած տեղէն կարենար դիտել իմ ձուկ որսալս: Քակելու կերպը չգիտնալուս պատճառաւ քսան ըրպէ առաւ մինչեւ որ յաջողեցայ զայն վար բերել:

Մօտ երեք ժամ ձկնորսութեամբ պարապեցայ, երկու անգամ գետն ինկայ, բայց վերջ ի վերջոյ յա-

Չողեցայ փոքրիկ ձուկ մը ցամաքն հանել:

- Ձկնորսութեան մասին ամենանախնական ծանօթութիւնն անգամ չունիս, քննադատեց հընդիկը:

- Ի՞նչ սխալներ ըրի, հարց տուի:

- Ամէն ինչ սխալ էր, պատասխանեց ան: Ասկէ առաջ եբբեք ձկնորսութիւն ըրա՞՞ճ էիր:

- Ո՛չ, պատասխանեցի:

- Այդպէս ալ կը կարծէի, ըստ ան:

- Ի՞նչ սխալներ ըրի, կրկնեցի ես իմ հարցումս:

- Մասնաւոր ո՛չ մէկ սխալ, միայն թէ կը ջանայիր ձուկ բռնել այն արագութեամբ, որով ինքնաշարժը կը վարես, պատասխանեց ան:

- Միթէ՞ սխալ է այդ, հարցուցի:

- Չայն սխալ մը նկատել գուցէ շատ ճիշդ չլլար, պատասխանեց ան, բայց այդ կերպով բան մը ձեռք չձգելէ զատ՝ շարունակ գետն իյնալու վտանգին ենթակայ ես:

- Ո՛չ թէ ես եմ որ կ'իյնամ, այլ ձուկերն են որ զիս ներս կը քաշեն կոր, դիտել տուի: Ահաւոր քաշողութիւն մ'ունին անոնք: Ատկէ զատ՝ խոտն եւս վերին աստիճանի լարժուն է եւ շուրջս բռնելիք ոչինչ կայ:

Փոքրիկ հատ մ'ալ դուրս քաշելէ ետք հարց տուի հնդիկին թէ արդեօք քաղաք վերադառնալ կ'ուզէ՞ր: Պատասխանեց թէ ինք կ'երթար եթէ ես ուզէի երթալ: Ուստի ձկնորսական կազմածս ժողկեցի եւ երկու ձուկերն առնելով ինքնաշար-

ժին մէջ մտանք եւ ճամբայ ինկանք տուն երթալու:

Ամբողջ ամառն ես այս Լոկոմոտիվ 38 կոչւած Օճիբուէյ հնդիկին համար մեքենավարութիւն ըրի: Այս բոլոր ատենն ան պանդոկը կը մնար: Ես ջանացի իրեն ինքնաշարժ փարել սորվեցնել, բայց ան անկարելի կը նկատէր այդ: Այդ ամառն ամբողջ Սան Վոկին հովիտը չափափեցի Պէկլըրդով, որուն ետեւը նստած օրական ութը - ինը ծուծի ցպիկ կը ծամէր հնդիկը: Ան ինձ արտօնութիւն էր տուած ուզած տեղերս երթալու, ուստի կ'երթայի հոն ուր կրնայի կամ ձուկ բռնել եւ կամ որսորդութիւն ընել: Իր կարծիքով ո՛չ ձուկ բռնել եւ ո՛չ ալ որսորդութեան մասին գաղափար ունէի ես, բայց կ'ուրախանար կատարած փորձերս դիտելով: Այս բոլոր ատենն ես միայն մէկ անգամ տեսայ անոր խնդայը, եւ այդ այն ժամանակն էր երբ ես արու ճագարի մը վրայ պարպեցի 12 մատնաչափնոց հրացան մը, որ սարսափելի կերպով թօթուելով ագռաւ մը ըսպաննեց: Հնդիկին կարծիքով ասիկա կը կազմէր իմ ընդունակութեանս չափանիշը - ճագարի վրայ հրացան պարպել եւ անոր փոխարէն ագռաւ մը սպաննել: - Իսկ եւ իսկ ամերիկացի ես, ըսաւ ան ինձի: Տե՛ս թէ ի՛նչպէս տարուեցար այս խոշոր ինքնաշարժով:

Նոյն տարուան Այեմբեր ամսուան մէջ օր մ'իբ եղգաչրն Օկլահոմայէն եկաւ մեր քաղաքը: Թաջորդ օրն երբ ես պանդոկ գնացի զինքն առ-

նելու՝ ինծի յայտնեցին թէ ան իր եղբօրն հետ
արդէն վերադարձած էր Սկլահոմա:

- Պէկըրդն ո՞ւր է. հարց տուի:

- Պէկըրդն ալ տարին. պատասխանեց պան-
դոկի հսկիչը:

- Ո՞վ կը վարէր մեքենան. հարցուցի:

- Հնդիկը. պատասխան տուա հսկիչը:

- Անոնք երկուքն ալ հնդիկ են, գիտել տուի.
ո՞ր եղբայրը կը վարէր մեքենան:

- Այն որ այս պանդոկը կ'ապրէր. պատասխա-
նեց հսկիչը:

- Վատա՞հ ես. եղաւ յաջորդ հարցումս:

- Ես այն գիտեմ որ տեսայ թէ ի՞նչպէս ան
ղեկանիւին ետեւն անցաւ եւ մեքենան ասկէ
դուրս քշեց. պատասխանեց հսկիչը:

- Ըսել կ'ուզես թէ ան կեռանիւր փոխփխելու
կերպը գիտէ՞ր. շարունակեցի հարցաքննութիւնս:

- Ըստ երեւոյթին գիտէր, եղաւ հսկիչին պա-
տասխանը: Վարպետ մեքենավարի մը տպա-
ւորութիւնը պրծեց ան վրաս:

Շնորհակալութիւններս յայտնելով մեկնեցայ:

Գէպի տուն վերադարձիս ընթացքին ես եկայ
այն եզրակացութեան որ ան ինծի հաւատա-
ցուցած էր թէ ինք մեքենայ վարելու անկարող
էր. որպէսզի ես ինքս վարէի զայն եւ երջանիկ
զգայի: Ապահովաբար կեանքէն տաղտկացած ե-
րիտասարդ մէր ան, որ աւանակի վրայ հեծնե-
լով մեր քաղաքն էր եկած եւ առիթը գտած էր
գուարճանալու այս փոքր քաղաքին փոքրիկ մէկ

տղուն հետ, որ նոյնպէս կեանքէն տաղտկացած էր: Ասիկա միակ եզրակացութիւնն էր, որուն կըրնայի յանգիլ, եթէ որդեգրելու չէի այն ընդհանրացած հայեցողութիւնը թէ խելագարին մէկն էր ան:

ՊԱՊԵՆԱԿԱՆ ԽՐԱՏՆԵՐ
ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՃԱՄԲՈՐԴԻ ՄԸ

Տարի մը մօրեղբայրս Մելիք Ֆրէզնոյէն նիւ -
Շորկ ճամբորդութիւն մը կատարեց: Իր շոգեկառք
ատնելէն առաջ իր Գարօ հօրեղբայրն այցելութեան
եկաւ իրեն եւ ճառեց ճամբորդութեան վտանգնե-
րուն մասին:

- Երբ շոգեկառք մտնելու ըլլաս, պատուէր տը-
լաւ ձերունին, նստարանդ զգուշութեամբ ընտրէ՛,
տեղդ նստէ՛ եւ չորս կողմդ մի՛ նայիր:

- Այո, տէր իմ, պատասխանեց մօրեղբայրս:

- Շոգեկառքը շարժելէ քանի մը ըտպէ ետք, շա-
րունակեց ձերունին, երկու համադգեստաւոր մար-
դիկ պիտի գան միջանցքն ի վար եւ քեզմէ տոմսա-
կրդ ուզեն: Անտեսէ՛ զիրենք: Ապահովաբար պարզ
խաբեբաներ են անոնք:

- Ինչէ՞ն գիտնամ, հարցուց մօրեղբայրս:

- Կր գիտնաս, պատասխանեց ձերունին: Դուն
այլեւս երախայ չես անշուշտ:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Դեռ քսան մղոն չճամբորդած, շարունակեց
ձերունին, համակրելի երիտասարդ մը պիտի մօտե-
նայ քեզի եւ սիգարէտ մը հրամցնէ: Ըսէ՛ իրեն թէ
ծխելու սովորութիւն չունիս: Ապահովաբար սիգա-
րէտին մէջ հաշիշ կայ:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ, մօրեղբայրս:

- Ճաշի զնացած ժամանակդ մանկամարդ գեղուհի մը դիտմամբ քեզի պիտի ընդհարուի եւ գրեթէ պիտի գրկէ քեզ, շարունակեց ծերունին: Վերին աստիճանի հանդակատար եւ հրապուրիչ պիտի ըլլայ ան եւ դուն բնազդաբար պիտի մղուիս իրեն մօտենալու: Ապահովաբար արկածախրնդրուհի մ'է ան:

- Ի՞նչ մը, հարց տուաւ մօրեղբայրս:

- Պոռնիկ մը, գոռաց ծերունին: Գնա՛ ճաշարան եւ ճաշդ ըրէ՛: Եթէ ճաշարանը խոնուած ըլլայ՝ այս մանկամարդ գեղուհին քու սեղանիդշուրջ դիմացդ պիտի նստի: Իր աչքերուն մէջ չնայի՛ս: Իսկ եթէ ինք քեզ խօսելու ըլլայ՝ խուլ ձեւացիր:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Խուլ ձեւացի՛ր, կրկնեց ծերունին: Փրկութեան միակ ճամբան այդ է:

- Փրկութիւն ի՞նչ բանէ, հարց տուաւ մօրեղբայրս:

- Այդ կատարելապէս ամբարիշտ դրութենէն, պատասխանեց ծերունին: Ես ճամբորդութիւն ըրած եմ եւ գիտեմ թէ ի՛նչ է կ'ըսեմ:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Այս մասին այսքանն հերի՛ք է, եզրակացուց ծերունին:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Այս հարցին մասին չխօսինք այլեւս, կրկնեց ծերունին: Եօթը զաւակներու տէր մէկն եմ ես: Ճոխ եւ արդար կեանք մ'եմ ապրած: Այս հարցին մասին աւելի ո՛չ մէկ խօսք: Ունիմ հող, որթատունկեր,

ծառեր, տաւար, եւ դրամ: Մարդ ամէն ինչ չի կրնար ունենայ, եթէ աստենն անգամ մ'ունենայու ըլլայ իսկ՝ մէկ երկու օրուան համար է միայն:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Ճաշարանէն վերադարձիդ, կրկին խօսք առաւ ծերունին, պիտի անցնիս ծխարանին մէջէն: Հոն պիտի տեսնես բազմախաղ խաղցողներ: Անոնք առհասարակ երեք միջին տարիքով մարդիկ կ'ըլլան, իրենց մատները թանկագին մատնիներով պճնուած: Գլխու շարժումներով քեզի հանելիօրէն պիտի բարեւեն: Անոնցմէ մէկն ու մէկը քեզ պիտի հրաւիրէ մասնակցելու իրենց խաղին: Անոնց տալիք միակ պատասխանդ պիտի ըլլայ - անգլիերէն խօսիլ չեմ գիտեր:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Ահա այս է ընդամէնը, կրկնեց ծերունին:

- Շատ շնորհակալ եմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Հա՛, մէկ բան մ'ես, աւելցոց ծերունին: Երեկոյեան երբ անկողին կը մտնես՝ դրամդ գրքպանէդ հանէ՛ եւ կօշիկիդ մէջ դի՛ր: Իսկ կօշիկդ բարձիդ տակ դի՛ր, պուխդ ամբողջ գիշերը բարձիդ վրայ պահէ՛ եւ մի՛ քնանար:

- Այո՛, տէր իմ, ըսաւ մօրեղբայրս:

- Ահա այս է ընդամէնը, կրկնեց ծերունին:

Երբունին մեկնեցաւ եւ յաջորդ օրն իսկ մօրեղբայրս Մելիք շոգեկառքն առաւ ու Ամերիկան ճեղքելով գնաց շիտակ Նիւ - Եորկ: Երկու համազգեստաւոր մարդիկը խաբեբաներ չէին, հաշիշախառն սիգարէտով երիտասարդն երեւան չելաւ.

մանկամարդ գեղուհին ճաշարանին մէջ նոյն սեղանին շուրջ մօրեղբօրս դիմաց չնստեցաւ եւ ծրխարանին մէջ բաղդախաղ խաղցողներ չեղան: Մօրեղբայրս դրաւ դրամն իր կօշիկին մէջ, կօշիկը բարձին տակն եւ գլուխը բարձին վրայ ու առաջին ամբողջ գիշերն անքուն մնաց, բայց երկրորդ գիշերն այս բոլոր ծիսակատարութիւններէն հրաժարեցաւ:

Երկրորդ օրն ինքն իսկ եղաւ երիտասարդի մը սիգարէտ հրամցնողը, գոր երիտասարդն ընդունեց: Ճաշարանին մէջ ամէն հնարք ինքն ի գործ դրաւ մանկամարդ կնոջ մը հետ սեղան նրստելու համար: Եխարանին մէջ պոկերի խաղ կազմակերպողը նոյնպէս ինքն եղաւ: Շոգեկառքը Նիւ - Եորկ հասնելէ շատ առաջ մօրեղբայրս արդէն ծանօթ էր շոգեկառքին մէջ գտնուող իւրաքանչիւր մարդու, ինչպէս որ ամէն մարդ ալ ծանօթ էր իրեն: Սր մը, երբ շոգեկառքն Յհայոյի մէջէն կը սուրար, մօրեղբայրս, այն երիտասարդն՝ որուն ինք սիգարէտ մէք հրամցուցած եւ Վասար գնացող երկու տիկիններ քառեակ մը կազմելով երգեցին

The Wabash Blues:

Ճամբորդութիւնն անցաւ վերին աստիճանի հանելի:

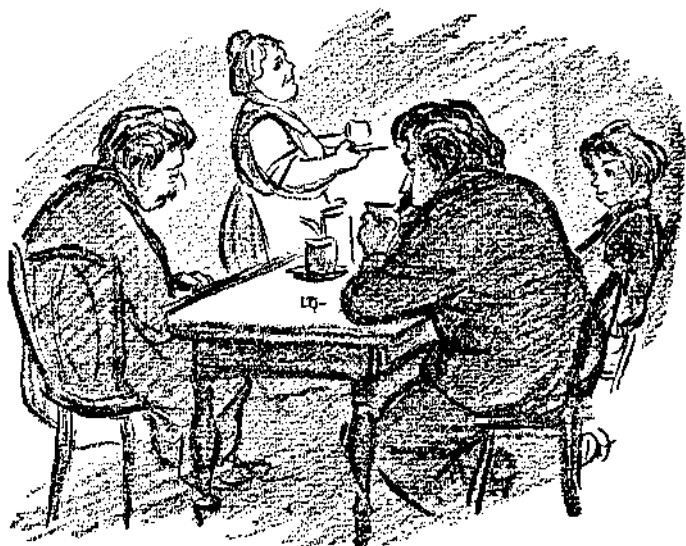
Երբ Մեյիք մօրեղբայրս Նիւ - Եորկէն վերադարձաւ՝ իր ծերունի հօրեղբայրը Գարօն կրկին այցելութեան եկաւ իրեն:

- Կը տեսնեմ թէ աղէկ կ'երեւիս, սկսաւ աս: Պատուէրներս պահեցի՞ր:

- Այո՛, տէր իմ, ըստ մօրեղբայրս:

Ծերրունին աչքերն հեռուն միջոցին մէջ յառեց:

- Գոհ եմ որ գէթ մէկ հոգի փորձառութենէս
օգտուած է, ինքզինքը մխիթարեց ան:

ԽԵՂՃ ԿԱՐՕՏԱԿԷԶ ԱՐԱԲԸ

Հօրեղբայրս Խոսրով, ինքնին կատաղօրէն կորովի եւ արտասովոր կերպով տրտում, իր բարեկամներուն շարքին մէջ կը համրէր նախկին հայրենակից մը, որ ապառաժի մը նման անլիզուէր եւ որ իր տրամութիւնը կ'արտայայտէր անխօսօրէն, սոսկ իր ծունկի վրայի փոշիի բիծերը թօթեւելով:

Խալիլ անունով արաբ մէր այս մարդը: Կազմով հազիւ ութնամեայ տղեկի մը չափ խոշոր՝ ինքն ալ Խոսրով հօրեղբօրս պէս խիստ արտառոց պէխ մ'ունէր: Տարիքն հաւանօրէն վաթսունն անց էր: Հակառակ իր պիւսերուն՝ ան աւելի մանկան մը կը նմանէր քան չափահաս մարդու մը: Աչքերը թէպէտ մանկական՝ բայց ակաղձուն էին անցեալի յուշերով — յուշեր՝ թերեւս իր բնագաւառին, իր հօր, իր մօր, իր եղբօր, իր ձիուն եւ այլոց մասին, զորս իր բովանդակ էութեամբը սիրած էր եւ որոնցմէ տարանջատուած էր երկար տարիներով: Իր գլխուն մազերը՝ թաւշեայ եւ թաւ, ա՛յնքան սեւ որքան սեւը սեւ կրնար ըլլալ, եւ ձախէն աջ սանտրրուած, ինչպէս մեր բնաշխարհէն նոր Ամերիկա ժամանած փոքրիկ տղաք իրենց ծնողքներէն կը սորվէին ընել: Իր գլուխը, բացի պիւսերէն,

մանկան մը գլուխն էր: Նոյնը ճշմարիտ էր իր ամբողջ կազմի մասին՝ ի բաց առեալ իր լայն թիկունքը: Անպիւրէն խօսիլ բնաւ չէր գիտեր ան: Կը խօսէր քիչ մը տաճկերէն, քանի մը բառ քրդերէն եւ նոյնքան ալ հայերէն: Յամենայն դէպս՝ չափազանց քչախօս մէկն էր ինք: Խօսած պահուն կը թուէր թէ իր ձայնն աւելի իր բնաշխարհի խորքերէն կը բխէր քան թէ իրմէն, եւ կը խօսէր խօսելու հարկադրանքէն դժգոհ մէկու մը կերպարանքն առած, կարծես թէ անարտայայտելի բան մ'արտայայտելու արգահատելի փորձը կ'ընէր, կարծես թէ իր ըսելիքները պիտի ծառայէին միայն սաստկացնելու իր ներսիցին բոյն դրած տրամուլթիւնը:

Ան ի՛նչպէս էր կրցած արժանանալ Խոսրով հօրեղբօրս նման մէկու մը յարգանքին, որ շարունակ ըսելիք բան մ'ունէր, մեզ համար յաւէտ գաղտնիք մնաց: Հօրեղբօրս պէս յարախօս մարդոցմէ՝ հայհոյանքի եւ պապանձումի պատուէրներու տարափէ մը զատ ուրիշ շատ քիչ բան կարելի էր իմանալ, ալ չխօսինք այնպիսիներու մասին, որոնք հազուադէպ պարագաներու մէջ միայն բերան կը բանան: Հաւանօրէն ան այս արաբին հանդիպած էր Արաքս սրճարանը:

Խոսրով հօրեղբայրս իր բարեկամներն ու թըշնամիները կ'ընտրէր Բավլուի սեղանին վերեւ – խաղ մ'որ այս երկրին մէջ **backgammon** անունով ծանօթ է: Առհասարակ ոեւէ խաղ իսկական փորձաքար մ'է մարդու մը նեղ դրութեան մէջ ցուցադ-

րած վարք ու բարքին: Հօրեղբայրս, ինքն աշխարհիս մէջ խաղի կորստեան ամենատկար սուկացողն ըլլալով հանդերձ, արհամարհանք միայն ունէր բոլոր անոնց հանդէպ, որոնք իրենց կորուստները վայելչօրէն կրելու շնորհքէն զուրկ էին:

- Ինչո՞ւ այդպէս քիթդ ու մոռլթդ կախեր ես, կը պոռար ան այդպիսի մէկու մ'երեսին: Վերջ ի վերջոյ կորսնցուցածդ խաղ մ'է միայն եւ ո՛չ թէ կեանքդ, չէ՞:

Իրեն համար խաղի մը կորուստը հաւասար էր իր կեանքի կորստեան, բայց ան անկարող էր ըմբռնելու թէ ի՞նչպէս ուրիշներ այդքան խոր իմաստ մը կրնային կցել խաղի մը խորհրդանիշներուն: Իր աչքին՝ ուրիշներու խաղը սոսկ խաղ մ'էր: Իրեն համար, սակայն, ճակատագիրն իսկ էր այն: Խաղասեղանին շուրջ յաճախ իր դիմացը նստած կ'ըլլար աննշան մէկը, որ զարեիր կը շարժէր մերթ տաճկերէնով շողոմելով զանոնք, մերթ մըրթմըրթալով, մերթ ալ պոռպոռալով եւ այլ բազմաթիւ ձեւերով ինքզինքը նուաստացնելով:

Իսկ ինքն հօրեղբայրս ընդհակառակն արհամարհական վերաբերում մը ցոյց կու տար զարերուն հանդէպ: Ան ո՛չ միայն ոեւէ խօսք չէր ուղղեր անոնց, այլ զանոնք կամ սենեակին պատուհանէն դուրս եւ կամ տախտակամածին վրայ շարտելով սեղանը մէկ կողմ կը հրէր:

- Ծնունդն'րը, կը պոռար ան:

Ապա կատաղօրէն ցուցամատն իր հակառա-

կորդին ուղղելով կը պոռպոռար — իսկ դու, հայրենակի՛ցս, առանց ամչնալու ատոնց պաղատելու աստիճան ինքզինքդ կը նուաստացնես: Ես քու տեղդ կ'ամչնամ: Ես թքե՛ր եմ այդ շնուրներուն վրայ:

Այս պայմաններուն մէջ բնականաբար ո՛չ ոք կ'ուզէր երկրորդ անգամ թավլու խաղալ հօրեղբօրս հետ:

Այս սրճարանն իր ժամանակին իբրեւ ժամադրավայր մեծ համբաւ եւ կարեւորութիւն կը վայելէր: Մինչեւ այսօր ալ ան իր այդ դիրքը կը պահէ. թէպէտ քսան տարի առաջ հոն յաճախողներէն շատեր այսօր մեռած են:

Այս սրճարանին յաճախորդներուն մեծ մասը հայեր էին. բայց ուրիշներ ալ անպակաս էին — կու գային բոլոր անոնք որ կը վերջիշէին իրենց բնագաւառը, բոլոր անոնք որ թավլու եւ սկամպիլ կոչուած թղթախաղը խաղցած էին իրենց բնագաւառին մէջ. բոլոր անոնք որ կը կարօտնային իրենց բնագաւառի կերակուրները, գինին ու օղին եւ կէս աւուր վերջի փոքր գաւաթներով հրամցուած սուրճը, բոլոր անոնք որ երգի եւ պատմութեան սիրահարներ էին եւ որ, իրենց հարազատ հայրենիքէն հազարաւոր մղոններով անջատուած, ընտանի հոտով ժամադրավայրի մը կարօտը կը քաշէին:

Հօրեղբայրս Խոսրով սրճարան կը հասնէր առհասարակ կէսօրէն վերջ ժամը երեքին: Սովորաբար ան պահ մը ոտքի վրայ ներկաներն աչքէ

կանցնէր եւ ապա կ'երթար անկիւն մ'առանձի-
նըն նստիլ: Ժամ մ'անշարժ կը նստէր եւ յետոյ
կը մեկնէր սաստիկ զայրացած, չնայած որ մարդ
իրեն բառ մը խօսած չէր:

Խեղճ փոքրիկներ, կը հառաչէր ան: Խեղճ
որբուկներ: Եւ կամ տառացիօրէն թարգմանելով
խեղճ ու կարօտակէզ որբեր:

Խեղճ ու կարօտակէզ - այս ասացուածքն ան-
թարգմանելի է: Բայց եւ այնպէս կեանքի եւ աշ-
խարհի մէջ ոչինչ կայ աւելի տրտմառիթ քան
խեղճերն ու կարօտակէզները:

Ամենայն հաւանականութեամբ Խոսրով հօրեղ-
բայրս օր մ'այս սրճարանը նստած պահուն նշմա-
րած էր այս փոքրակազմ արարն ու անոր արժէ-
քաւոր մէկն ըլլայն ըմբռնած: Թերեւս մարդը նրա-
տած թալլու կը խաղար, իր լայն ուսերն հակած
սեղանին վերեւ, իր մանկական գանկը մռայլած ու
գիտակցութեան եւ զղջման զգացումներով ալե-
կոծ: Թերեւս հօրեղբայրս խաղէն վերջ տեսած էր
անոր ոտքի ելլելն ու իր մանկական հասակովը
կանգնիլը:

Կրնայ նոյնիսկ պատահիլ որ մարդը սրճարան
եկած էր եւ, առանց հօրեղբօրս ո՛վ ըլլալը գիտ-
նայու, անոր հետ թալլու էր խաղցած ու տարուած
անտրտունջ, եւ այդպէսով հօրեղբօրս ինքնութիւ-
նըն ստուգած՝ առանց ուրիշներէ քան մ'իմացած
ըլլալու: Եւ կամ կրնայ նոյնիսկ պատահիլ որ ա-
րաբը զարեւուն չէր պաղատած:

Ի՛նչպէս ալ ծագում առած ըլլար իրենց բա-

րեկամութիւնը, ի՞նչ ալ եղած ըլլար երկուքին միջեւ կայացած հասկացողութիւնը, ի՞նչ ալ եղած ըլլար իրենց պահած յարաբերութեան էութիւնը, անոնք ատենն անգամ մը իրարու կը հանդիպէին մեր հիւրանոցին մէջ եւ ոչ ոք ռեւէ դժգոհութիւն ունէր ատոր դէմ:

Արաբին առաջին անգամ մեր տունն եկած օրն հօրեղբայրս անփոյթ գտնուեցաւ զանիկա մեզի ծանօթացնելու: Մայրս այն կարծիքը կազմեց թէ արաբը մեզի հայրենակից էր, թերեւս հեռաւոր ազգական մը նոյնիսկ, թէպէտ մեր ցեղակիցներուն շատերէն աւելի թուիս եւ փոքրակազմ էր ան: Ի հարկէ ասիկա կարեւոր պարագայ մը չէր, յամենայն դէպս ո՛չ այնքան կարեւոր որքան ժողովուրդի մը առանձնայատուկ թոյրն ու բոյրը, զանազանութիւնն ու մարդկային որակը, որոնք են որ կ'երկարաձգեն անոր կեանքի տեսողութիւնը:

Մօրս կէս երկոտասնեակ մը խնդրանքներէն յետոյ էր միայն որ արաբն այդ օրը պահ մը նըստեցաւ մեր տունը:

- Արդեօք խո՛ւլ է ան, մտածեց մայրս:

Ապահովաբար ան խուլ չէր, որովհետեւ լարեած ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր:

Գուցէ մեր գաւառաբարբառն անհասկնալի էր իրեն: Մայրս ուզեց հասկնալ իր ո՛ր քաղաքացի ըլլալը, սակայն ան՝ առանց մօրս հարցումին պատասխանելու՝ թօթուեց իր վերարկուին թեզանիքին փոշին: Ապա մայրս տաճկերէն լեզուով հարց տուաւ անոր - հա՞յ ես: Արաբն այս հարցումն

հասկցաւ եւ նոյնպէս տաճկերէնով իր արաբ մ'ըլ-
լալն յայտնեց:

- Խեղճ ու կարօտակէզ որբուկ, մըմնջեց
հօրեղբայրս: Պահ մը մօրս այնպէս թուեցաւ թէ
արաբը կը փափաքէր խօսիլ, բայց շուտով պարզը-
ւեցաւ որ Խոսրով հօրեղբօրս նման ան եւս ուրիշ
ոեւէ բանէ ա՛յնքան չէր խորշեր որքան խօսելէ:
Անշուշտ ի պահանջել հարկին կրնար խօսիլ ան,
բայց ճիշդն ըսելով խօսելու նիւթը կը պակսէր
իրեն:

Մայրս երկուքին համար եւս ծխախոտ եւ
սուրճ տարաւ եւ ինձի աչքով ըրաւ բացակայելու:

- Անոնք խօսակցիլ կ'ուզեն, բացատրութիւն
տուաւ մայրս:

• Խօսակցի՞լ, հարց տուի ես:

• Առանձին մնալ կ'ուզեն, պատասխանեց մայ-
րըս:

Ճաշարանը գնացի եւ սեղանին մօտն աթոռ
մ'առնելով սկսայ թերթատել Saturday Evening
Post ի տարի մ'առաջուան մէկ թիւը, զոր արդէն
գոց գիտէի, ի մասնաւորի անոր մէջի պատկերները
– ձեյօ՝ կաղապարուած ծայր աստիճան ճար-
տարապետականօրէն, ինքնաշարժներ՝ շրջապատ-
ւած բարձր դասուն պատկանող անձնաւորու-
թիւններով, գրպանի լուսարձակներ՝ իրենց ճա-
ռագայթի շեղքերը խրած խաւարին կուրծքը,
ճաշասեղաններ՝ որոնց վրայէն տաք ապուրէն
շոգիի ամպեր կը բարձրանային, երիտասարդներ՝
սգուած պատրաստի շքեղ զգեստներով ու վե-

բարկունքերով եւ այլ ամէն կարգի պատկերներ:

Պարբերականին թերթերը քիչ մը շատ արագ դարձուցած ըլլալու եմ, որովհետեւ Խոսքով հօրեղբայրս սկսաւ անդիէն պոռալ - ձայն մի՛ հաներ, տղա՛յ, ձայն մի՛ հաներ:

Երբ աչքերս հիւրանոցին կողմը դարձուցի՝ տեսայ որ արաբն իր ծունկին վրայի փոշին կը թօթուէր:

Հօրեղբայրս ու արաբը մօտ ժամ մը մնացին հիւրանոցը: Ապա արաբն իր ռունգներով խորունկ շունչ մը քաշեց եւ տունէն դուրս ելաւ:

Հիւրանոց վերադարձայ եւ նստեցայ հոն ուր արաբն էր նստած:

- Իր անունն ի՞նչ է, հարց տուի ես:

- Ձայնդ կտրէ՛, սաստեց զիս հօրեղբայրս:

- Շա՛տ աղէկ, բայց իր անունն ի՞նչ է, կրկնեցի ես իմ հարցումս:

Հօրեղբայրս ա՛յնքան էր զայրացած որ իր ի՛նչ ընելը չէր զիտեր: Մայրս իր քովը կանչեց ան ա՛յնպիսի բարձր ձայնով մ՛որ կարծես մէկը զինքն սպաննելու վրայ ըլլար:

- Մարիա՛մ, Մարիա՛մ, պոռաց ան:

Մայրս հեւ ի հեւ հիւրանոցը վազեց:

- Ի՞նչ է պատահեր, հարց տուաւ մայրս:

- Կը հաճիս այս տղան դուրս տա՛ր, խնդրեց հօրեղբայրս:

- Ի՞նչ է պատահեր, կրկնեց մայրս:

- Ան կուզէ արաբին անունն իմանալ, պատասխանեց հօրեղբայրս:

- Շա՛տ աղէկ, ինչո՞ւ չես յայտներ մարդուն անունը, դիտողութիւն ըրաւ մայրս: Մանուկ է, բընականաբար կը հետաքրքրուի:

- Քե՛զ ալ հասկցանք, հառաչեց հօրեղբայրս: Դո՛ւն ալ, դու իմ խեղճ ու կարօտակէզ քոյրիկս:

- Աղէ՛կ, բայց ի՞նչ է արաբին անունն, հարց տուաւ մայրս եւս:

- Պիտի չըսեմ, յամառեցաւ հօրեղբայրս: Մէկ խօսքով չեմ ուզեր յայտնել, ըսելիք մ'ունի՞ք:

Ապա ոտքի կանգնելով տունէն դուրս ելաւ:

- Մարդուն անունը չի գիտեր կոր հօրեղբայրդ, բացատրութիւն տուաւ մայրս: Եւ դուն պէտք չունէիր զինքն այդքան գայրացնելու:

Երեք օր յետոյ երբ հօրեղբայրս ու արաբը մեր տունն եկան կրկին՝ ես հիւրանոցն էի:

Հօրեղբայրս շիտակ քովս եկաւ եւ ըսաւ - իր անունը Խալիլ է: Դէ՛, հիմա գնա՛:

Տունէն դուրս ելլելով բակին մէջ կ'սպասէ որ մեր ազգական տղոցմէ մէկն ու մէկը գա, Տասը լոպէ վերջ երբ ոչ ոք երեւան ելաւ հօրեղբորորդոյս: Մուրազեաց տունը գնացի եւ սնոր հետ վէճի բռնուեցայ թէ հինգ տարիէն մեզ մէ ո՛րն անելի գօրաւոր պիտի ըլլար: Երեք անգամ գօտեմարտեցանք: Երեք անգամն ալ եւ պարտուեցայ, բայց անգամ մը քիչ մնաց որ յաղթէի:

Տուն վերադարձիս գտայ որ Խոսրով հօրեղբայրս եւ արաբը մեկնած էին: Տան ետեւի կողմէն շիտակ հիւրանոցը վազեցի, բայց զանոնք

հոն չգտայ: Հոն գտայ միմիայն իրենց եւ ծխախոտին հոտը:

- Ինչի՞ մասին կը խօսակցե՞ին անոնք, հարց տուի մօրս:

- Մտիկ չըրի: պատասխանեց ան:

- Իրարու հետ ոեւէ խօսակցութիւն չունեցա՞ն, հարցուցի:

- Չգիտեմ, ըստ մայրս:

- Ուրեմն խօսակցած ըլլալու չեն, եզրակացուցի:

- Կան մարդիկ որ կը խօսին այն ատեն միայն երբ ըսելիք մ'ունին, բացատրեց մայրս. իսկ կան ուրիշներ ալ որ միշտ լուռ կը մնան:

- Ի՞նչպէս կարելի է խօսակցիլ առանց բան մ'ըսելու, հարց տուի:

- Կարելի է խօսակցիլ առանց ոեւէ բառ գործածելու: Մենք շարունակ կ'ընենք այդ բանը:

- Շա՛տ աղէկ, բառերու օգուտն ի՞նչ է, ուրեմն:

- Ընդհանրապէս մեծ օգուտ մը չունին անոնք: Մենք զանոնք կը գործածենք աւելի շուտ թաքցընելու ինչ որ իրապէս ըսել կ'ուզենք եւ կամ ինչ որ չենք ուզեր որ ուրիշներ գիտնան:

- Շա՛տ աղէկ, հօրեղբայրս ու արաբն երբեք իրարու հետ կը խօսակցի՞ն, հարցուցի:

- Կարծեմ թէ կը խօսակցին, պատասխանեց մայրս: Անոնք կը նստին դէմ դիմաց եւ Կսկսին իրենց սուրճն բճպել ու սիգարէտը ծխել: Իրենց բերաններն երբեք չեն բանար, բայց շարունակ իրարու հետ խօսակցութեան մէջ են: Զիրար հաս-

կրնալու համար բերան բանալու հարկ չկայ, քանի որ իրարմէ թաքցնելիք ոչինչ ունին:

- Իսկապէս գիտե՞ս թէ ինչի՛ մասին կը խօսին, շարունակեցի հարցաքննութիւնս:

- Անտարակո՛յս, պատասխանեց մայրս:

- Շա՛տ աղէկ, ըսէ՛ տեսնենք թէ առհասարակ ինչի՛ մասին կը խօսին անոնք, հարց տուի:

- Այդ հարցումին չեմ կրնար պատասխանել, ըստ մայրս, քանի որ իրենց խօսակցութեան ընթացքին բռտեր չեն գործածեր անոնք, բայց դիտեմ թէ իրենք զիրար կը հասկնան:

Ամբողջ տարի մը արաբն ու հօրեղբայրս շարունակեցին մեր տունն յաճախել եւ հիւրանոցը բազմիլ: Մերթ ժամ մը, մերթ ալ մինչեւ երկու ժամ անոնք նստած կը մնային հոն:

Անգամ մը Խոսրով հօրեղբայրս յանկարծ արաբին երեսին պոռաց - քեզի կ'ըսեմ որ ատոր ականջ չտաս, թէպէտ արաբն ոչինչ ըսած ունէր:

Սակայն ընդհանրապէս իրենց միջեւ ո՛չ մէկ խօսք կը փոխանակուէր մինչեւ որ բաժանման ժամն հասնէր, որ ատեն հօրեղբայրս մեղմօրէն կը մրմնջէր - խեղճ կարօտակէզ որբերը: Իսկ արաբն իր ծունկին վրայ փոշին թօթուելով ըզբաղած կ'ըլար:

Օրին մէկը Խոսրով հօրեղբայրս ինքը մինակ եկաւ մեր տունը: Նկատած էի որ արաբը քանի մ'ամիսներէ ի վեր մերն եկած չէր:

- Արաբն ո՞ւր է, հարց տուի ես:

- Ի՞նչ արաբ, հարցուց հօրեղբայրս իր կարգին:

- խեղճ ու կարօտակէզ արաբը որ հետոյ միշտ մերը կու գար. պատասխանեցի: Ո՞ւր է ան այժմ:

- Մարիա՛մ, գոչեց հօրեղբայրս:

Հօրեղբայրս տեղն ու տեղը սարսափահար կանգնած մնաց:

Այս ի՞նչ կը նշանակէ, մտածեցի ես: Ի՞նչ պատահեցաւ այժմ: Հիմա ի՞նչ յանցանք եմ գործած արդեօք:

- Մարիա՛մ, Մարիա՛մ, կը շարունակէր գոչել հօրեղբայրս:

Մայրս խկոյն վազեց հիւրանոցը:

- Ի՞նչ է պատահեր, հարց տուաւ ան:

- Մարիա՛մ, խօսեցաւ հօրեղբայրս, ասիկա քու որդիդ է. իսկ դուն իմ քոյրիկս ես. եթէ կը հաճիս զինքը դուրս տար: Ես զինքը կը սիրեմ ի բոլոր սրտէ: Ամերիկացի մ'է ան: Հոս է ծնած: Սը մը չէ օր մը մեծ մարդ մը պիտի ըլլայ ան. այդ մասին ես ո՛չ մէկ տարակոյս ունիմ: Եթէ կը հաճիս զինքը դուրս տար:

- Ինչո՞ւ, ի՞նչ է պատահեր որ, իր հարցումը կրկնեց մայրս:

- Ի՞նչ է պատահեր, ի՞նչ է պատահեր, կը կրկնէր հօրեղբայրս մօրս հարցումը: Ի՞նչ պիտի պատահէր, ան կը խօսի կօր, հարցումը կ'ուղղէ: Ես զինքը կը սիրեմ:

- Արա՛մ, ձայնեց մայրս:

Ոտքի կանգնեցայ: Եթէ հօրեղբայրս բարկացած էր, ես ալ աւելի բարկացած էի:

- Արաբն ո՞ւր է, կրկնեցի հարցումս:

Հօրեղբայրս մատի յուսահատ շարժումով մը գիս մօրս ներկայացուց - ահաւասիկ քու որդիդ, իմ եղբօրորդիս, սեփական մարմինէս եւ արիւնէս շաղուած: Կը տեսնե՞ս: Իրմէ գատ բոլորս ալ խեղճ ու կարօտակէզ որբեր ենք:

- Արա՛մ, ձայնեց մայրս կրկին:

- Ի՞նչ կ'ուզէք, պատասխան տուի: Խօսեցէ՛ք, եթէ կ'ուզէք որ ձեզ հասկնամ: Արարն ո՞ւր է:

Խոսքով հօրեղբայրս առանց բառ մ'արտասանելու տունէն դուրս ելաւ:

- Արաբը մեռեր է, պատասխանեց մայրս:

- Այդ յուրը քեզի ե՞րբ հաղորդեց ան:

- Ան ինձի ոչինչ ըսած է, պատասխան տուաւ մայրս:

- Շա՛տ աղէկ, այն ատեն ի՞նչպէս գիտես թէ մարդը մեռած է:

- Չգիտեմ ինչպէս, բայց գիտեմ թէ մեռած է ան, պատասխանեց մայրս:

Ասկէ յետոյ օրերով հօրեղբայրս մեզի այցելութեան չեկաւ: Պահ մը մտածեցի թէ ան այլեւս բնաւ ետ պիտի չգար: Երբ վերջապէս օր մը կրկին մերն եկաւ ան, գլխարկն ի ձեռին հիւրանոցը մտնելով յայտարարեց - արաբը մեռած է: Ան որք մեռաւ իր հայրենի տունէն վեց հազար մղոն հեռու, այս օտար երկրին մէջ: Իր փափաքն էր վերադառնալ իր տունը եւ հոն մեռնիլ: Կը ցանկար անգամ մ'եւ տեսնել իր զաւակները, խօսիլ անոնց, հոտտել զանոնք եւ ունկնդրել անոնց շնչառութեան: Դրամ չունէր ան: Շարու-

նակ անոնց մասին կը մտածէր: Եւ արդ մեռած է ան: Այժմ կրնաս մեկնիլ, Արամ: Ես քեզ կը սիրեմ:

Կ'ուզէի կարգ մը հարցումներ եւս ընել, մասնաւորաբար արաբին զաւակներուն մասին – քանի՛ հատ էին անոնք, ո՛րքան ժամանակէ ի վեր ինք անոնցմէ բաժնուած էր եւ այլն, բայց նախընտրեցի Մուրադ հօրեղբորորդոյս այցելութեան երթալ եւ զինքը գետինը տապալելու նոր փորձ մ'եւս ընել: Ուստի առանց բառ մ'արտասանելու դուրս ելայ, ինչ որ ամենայն հաւանականութեամբ մեծապէս գոհ թողուց հօրեղբայրս եւ անոր յոյս ներշնչեց թէ վերջ ի վերջոյ բոլորովին այ կորսուած մէկը չէի ես:

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ
ՀԵԳՆԱՄԻՏՆԵՐՈՒ

Բինոյէն մինչեւ Սոլտ Լէյկ Սիտի ճամբորդութեան մ'ընթացքին ճամբորդն իր հանրակառքին եւ կամ այլ ոեւէ կարգի փոխադրական մեքենայի մէջէն կը տեսնէ ամէն ուղղութեամբ տարածուող անապատ մը միայն, իսկ Յգոստոս ամսուան մէջ կ'զգայ միմիայն չոր տաքութիւն մը: Անապատին բաղկացուցիչ տարրերն են հաւասարօրէն սփռուած աւազի ընդարձակ տարածութիւն մը, գանազան կանկատուններ եւ արեգակը: Աւազը մերթ սպիտակ, մերթ ալ գորշ գոյն մը կը հագնի: Արեւի մայրամուտի պահուն աւազին սպիտակը կը փոխուի գորշի, իսկ գորշը՝ նախ դեղինի եւ յետոյ՝ սևի: Ապա կը յաջորդէ գիշերն երբ անապատն իր փառքին մէջ կը լողայ: Երբ անապատն ու գիշերը կը միախառնուին՝ ծնունդ կ'առնէ լուսնին:

Յաւէտ յիշատակելի տեսարան մ'է որ կը պարզուի մարդու աչքերուն առջեւ - յիշատակութիւն մը՝ տոգորուած աշխարհի լուսնեամբն ու խորհրդաւորութեամբը:

Այս բոլորին տեղեակ եմ ես, որովհետեւ դէպի Նիւ Եորկ ճամբորդութեան մ'ընթացքին հանրակառքով գնացած եմ Բինոյէն Սոլտ Լէյկ Սիտի:

Հօրեղբայրս Գայկօ օր մ'ինձ խորհուրդ տուաւ ժամանակ մը հեռանայ մեր քաղաքէն եւ ճամբորդութիւն մը կատարել դէպի Նիւ - Եորկ: Ան ինձ պատուիրեց - այս փոքրիկ քաղաքը մի՛ մընար: Գնա՛ Նիւ - Եորկ: Քեզ ըսեմ, Արամ, հոս մնալը ուղղակի խելագարութիւն է:

Ահա թէ ինչո՛ւ Բինոյէն Սոյս Լէյկ Սիտի ճամբորդեցի ես հանրակառքով:

Երկրամաս մ'է ասիկա, զոր ես բնաւ տեսած կամ նոյնիսկ երեւակայած չէի - անջրդի աւազուտք մը ոչինչով առլի: Գիշեր ցորեկ աչքերս բաց պահեցի այս երկրամասը լիովին ըմբռնելու կարենալու համար: Չէի ուզեր այդ տեսակ վայրի մը մէջէն անցնիլ առանց տեսնելու ամէն ինչ որ կարելի էր տեսնել:

Հանրակառքը Բինոյէն ճամբայ ելաւ կէս զիշերէն քիչ վերջ: Բինօ ամերիկեան այն քաղաքներէն է, որոնց բնակչութիւնն իր ապրուստը կը ճարէ հանրային ախտերէ: Խաղամոլութենէ եւ պոռնկութենէ զատ, ուրիշ շատ քիչ բան կարելի է գտնել հոն: Այդ պատճառաւ քաղաքին յոյսերն արտակարգօրէն պայծառ էին:

Կը լիշեմ թէ ի՛նչպէս օր մը խաղարան մը մտայ եւ միջանցքին մէջ ճաշարանին առջեւ կանգնած տեսայ սենեակին հեռաւոր մէկ անկիւնը պոկըր խաղցողներու կարգերուն ցրուիչին քթէն դուրս ցցուած մազի երեք թելերը: Ա՛յնքան որ լոյս էր:

Ասկէ քիչ յետոյ հանրակառքը Բինոյէն դուրս

Թաւալելով մտաւ անապատը: Բինոյի խաղարան-
ներուն պայծառ լոյսերէն յետոյ անապատային
գիշերուան մ'աղջամուղջը — տեսարանի ո՛րպիսի
փոփոխութիւն: Կէս գիշերէն մինչեւ առաւօտ այդ
պայծառ լոյսերուն եւ անապատին վրայ մտածե-
ցի, բայց նոյնիսկ եռաբառ կարճ նախադասու-
թիւն մը կազմելու չափ նիւթ չգայ:

Առաւօտուն միակ բանն որ կարողացայ ընել
յօրանջելն էր: Հանրակառքը կանգ առնելուն պէս
դուրս ելլելով աչք մը պտտցուցի չորս բոլորտիքս:
Հողէն, երկնակամարէն եւ վեր մագլցող արեգա-
կէն դատ ուրիշ ոչինչ գտայ: Անկարող եղայ գէթ
երեք մանր բառեր մէկտեղ բերել կացութիւնը
պարզաբանելու համար: Ոչինչ կար, բացարձա-
կապէս ոչինչ — ո՛չ փողոց, ո՛չ շէնք, ո՛չ անկիւն,
ո՛չ գնացք, ո՛չ դուռ, ո՛չ պատուհան, ո՛չ նշանա-
տախտակ, ո՛չինչ:

Հօրեղբայրս Գայկօ պատուիրած էր ինձ ծը-
նընդավայրիս նման փոքր քաղաքներու մէջ եր-
կար չյամենայ, եւ ուստի անհամբեր էի անապա-
տէն դուրս գալու եւ հասնելու մեծ քաղաք մը, ուր
կրնայի բան մ'իմանալ կրկին: Սկսայ մտածել թէ
հօրեղբայրս ինքն եւս պիտի օգտուէր, եթէ մեր
փոքր քաղաքէն դուրս գալով անցնէր այս անա-
պատին մէջէն: Կը մտածէի թէ ան գուցէ շմորէր՝
երբ ինքզինքը գիշեր ցորեկ պաշարուած գտնէր
այս անապատով եւ զգար այս մտայլ լուովիւնը:
Ան կարգացած չէր ա՛յնքան սրամիտ գրքեր որ-
քան ես էի կարդացած, որովհետեւ աւելի դան-

դադորէն եւ մեծ դժուարութեամբ կը կարգար ինք: Սակայն ան իր կարգացածին մեծ ուշադրութեամբ կը հետեւէր եւ հարիւրաւոր տարիներ առաջ Եւրոպա ապրած հեղինակներու երկերէն էջերով գոց էր սորված: Իրեն յատուկ անկատար անգլիերէնով մ'ան յաճախ կը տեղար փոխ առնուած յիշոցներու տարափ մը: Հօրեղբայրս սովորութիւնքն ունէր ուրիշները տաւար կոչելու եւ պնդելու թէ ինք տաւար չէր: Ես ինքս ալ իրեն չափ խելացի էի անտարակոյս, միայն թէ ես իրեն պէս օտարոտի շեշտով մը չէի խօսեր: Հօրեղբայրս ինձ սապէս կը պատուիրէր - այս քաղաքէն դուրս եկո՛ւր եւ Նիւ - Եորկ գնա՛:

Կը մտածէի որ Քայկօ հօրեղբայրս եւս անգամ մ'այս անապատն այցելելու էր տեսնելու համար թէ ինքն ինչպէս կ'զգար: Իսկ ես ինքս կը տեսնէի թէ բան մը չէի հասկնար ա՛յսքան դատարկ վայրէ մը: Մէջս ճարպիկութիւն ծախելու տրամադրութիւն ամենեւին չէր մնացած: Ատկէ զատ բոլորովին առանձինն կ'զգայի: Բոնուեցայ հանրակառքին մէջի միակ աղջկան հետ, հակառակ անոր որ կիրթ խօսակցութեան արուեստին մէջ անփորձ էի դեռ:

- Այս տեղին անունն ի՞նչ է, հարց տուի աղջրկան:

Ան առնուազն երեսունեհինգնոց մը կար եւ խիստ տգեղ էր:

- Ո՞ր տեղին, հարցուց աղջիկը:

- Այս ամբողջ հողամասին, պատասխանեցի:

- Չեմ գիտեր, ըսաւ ան:

Մեր խօսակցութիւնն ատկէ անդին չանցաւ մինչեւ յաջորդ կէսաւուր վերջը, երբ աղջիկը ժամը քանին ըլլայն հարցուց ինծի եւ ես պատասխանեցի թէ չէի գիտեր:

Ես նոյնիսկ ամսուան ո՛ր օրն ըլլալը չէի գիտեր: Սկսեր էի ըմբռնել իմ ոչինչ գիտնալս, ուստի կ'ուզէի կարելի եղածին չափ շուտ Սուր Լէյկ Սիտի հասնիլ, որպէսզի կարենայի կրկին դիտել փողոցներն ու անոնց մէջ երթեւեկող մարդկային բազմութիւնները, կրկին գործածել գրքերէ քաղած իմ հմտութիւնս, որ իսպառ անգործածելի էր այս անապատին մէջ:

- Անգամ մը որ քաղաք մը հասնիմ, ես ինծի կ'ըսէի, ուրիշ ռեւէ մէկուն չափ, եթէ ոչ աւելի, ճարպիկութիւն կրնամ ծախել: Անգամ մը որ այս ամայութենէն հեռանամ՝ սրախօսութիւններովս կ'ողողեմ իմ ամբողջ շրջապատս:

Միայն թէ սակայն: Երբ վերջապէս Սուր Լէյկ Սիտի հասայ՝ շփոթութիւնը պատեց զիս աւելի քան երբեք: Ո՛չ յիսուն սէնտի ռեւէ սենեակ կրցայ գտնել եւ ո՛չ ալ ճաշարան մը, ուր կարենայի տասնհինգ սէնտով փառաւոր ճաշ մ'ընել: Յոգնած, անօթի եւ քնատ կ'զգայի: Չայրացած էի փողոցներու բազմութեանց եւ շէնքերու դէմ եւ զղջացած՝ տունէն հեռացած ըլլալուս համար:

Դոյլար մը վճարելով հին պանդոկի մը մէջ փոքրիկ սենեակ մը վարձեցի: Յետոյ պարզուեցաւ որ սենեակը ոգիներու յաճախափայր մէկ եղեր -

ամենէն անբնակելի սենեակը որ ես երբեք ունեցած էի: Սակայն այդ օրերուն վերին աստիճանի յամառ մէկն էի ես եւ որոշեցի մնալ այս սենեակին մէջ մինչեւ որ տեսնէի ամէն տեսակ չար ոգիներ, որ աշխարհի պատմութեան մէջ երբեւիցէ մարմին առած էին եւ լսէի ամէն տեսակ ահռելի ճայներ, որ, ըստ գիտութեան հաւաստումին, գոյութիւն չունէին: Վախէս փայտ կտրեցայ: Ամբողջ երկու ժամ սենեակին մէջտեղ գտնուող ճօճաթոռին վրայէն շեւայ, վախնալով թէ դեռ սենեակիս դուռը կամ պատուհանը չհասած՝ բան մը կը յափըշտակէր ու կը խեղդէր գիս: Չար ոգիներ ուղղակի կը վխտային սենեակիս մէջ: Չգիտեմ թէ ի՞նչպէս դուրս ելայ անկէ, բայց եկայ վերջապէս:

Սույա Լէյլ Սիտիի փողոցները շրջելով յաջողեցայ գտնել ճաշարան մը, ուր քառորդ դոլարով կրցայ ճարել աղցուած մսի ընթրիք մը:

Ընթրելէ յետոյ վերադարձայ յիշեալ փոքր պանդոկին փոքրիկ սենեակը եւ վրայի հագուստներովս անկողին մտայ, առանց նոյնիսկ կօշիկներս ու գլխարկս հանելու: Կ ուզէի իրարանցումի մը, հրդեհի, երկրաշարժի, հեղեղի, ժանտախտի եւ կամ այլ ոեւէ տեսակ պատահականութեան մ'ատեն կծիկը դնելու կարգ՝ ու պատրաստ վիճակի մը մէջ գտնուիլ: Սենեակիս լոյսը մարելէ առաջ անկողնէս դուրս ցատկելով դուռն հասնելու զանազան փորձեր կատարեցի: Կատարած փորձերս արագութեան մրցանիշը կտորելու բնոյթն ունէին: Մէկ ուսումնով դուռն հաս-

նելով երեք - չորս փայրկեանի մէջ փողոց կը
նետուէի: Գիշերը թէպէտ երեք անգամ սենեա-
կէս դուրս թռայ, բայց երբ առաւօտուն արթնցայ՝
բոլորովին կազդուրուած եւ ուրախ տրամադ-
րութեան մէջ գտայ ինքզինքս:

Ժամն առաւօտեան հինգ ու կէսին անկողնէս
ելայ, որովհետեւ չէի ուզէր փախցնել տասնուկէսին
քաղաքէն մեկնող հանրակառքը:

Ինը քառորդ կանցնէր երբ ես՝ հինգ սէնտնոց
սիգար մը բերանս հանրակառքի կայարանին առ-
ջեւ կանգնած՝ կը ջանայի վերագտնել պատա-
նեկան ամբարիշտ հաւասարակշռութիւնս, որ-
պէսդի կարենայի կրկին երջանիկ զգալ: Մէկէն
դիմացս ելաւ գործաւորի կրկնազգեստներով,
վերին աստիճանի միլամաղձոտ, արտասովորօրէն
բարձրահասակ, յիսուն տարեկան մարդ մը, որ
ինձի փոքրիկ տետրակ մը երկարելով հարց տը-
ւաւ - փրկուած ես, որդեակ:

Ես կեանքիս մէջ ա՛յսքան թախծադէմ մէկը
տեսած չէի: Հասակը վեց ոտք եւ երկու կամ երեք
մատնաչափ բարձր, կշիռքը՝ ո՛չ առելի քան հարիւր
քսանեւհինգ պաււնդ, երեսը՝ չսափրուած եւ
վերին աստիճանի կրօնամիտ: Կր կարծէի թէ ան
ինձմէ տասը սէնտի ողորմութիւն պիտի ուզէր,
որովհետեւ սուրբէ մառելի հասարակ թափառա-
շըրջիկի մը կը նմանէր ան: Սակայն ձեռքի
տետրակն ինձ յանձնելէ եւ փրկութեանս մասին
կատարած իր հարցութիւններէն առելի ոչինչ ըրաւ ան:
Տետրակը կը կրէր «Երկու Խօսք Հեզմամիտնե-

րու» խորագիրը: Եւ իրօք այս միսիոնարը գտած էր իր փնտռած մարդը: Ես այդ չգիտէի այն ատեն: Որոշ կը յիշեմ, սակայն, թէ Ի՛նչպիսի շփոթութեան մատնուեցայ:

Վարժ ծխողի մը հովերն առած՝ հինգ սէնտնոց սիգարա ծծելով պատասխանեցի – ո՛չ, չեմ կարծեր թէ փրկուած եմ, բայց տրամադիր եմ:

- Եղբա՛յր իմ, շարունակեց կրօնամիտ բարեկամս, ես քեզ կրնամ փրկել Բրիգհէմ Ելնգի աւետարանով:

- Տասնեւհինգ ըրպէէն պիտի մեկնիմ քաղաքէն, պատասխան տուի:

- Ատիկա հոգ չէ, անգամ մ'ես չորս ըրպէի մէջ փրկեցի մէկը:

- Ի՛նչպիսի արագ գործողութիւն, բացազանչեցի: Ի՞նչ ընել հարկաւոր է փրկուելու համար:

- Որդեա՛կ, ընելիք ոչինչ կայ, պատասխանեց կրօնամիտ բարեկամս: Դուն գաղափար չունիս թէ մարդիկ, քանի կ'ապրին, ո՛րքան մօտ են փրկութեան: Ես ինքս ալ ժամանակին անառակին մէկն էի. մոլի՛ շիք հագուստի, ոգելից ըմպելիներու, սուղնոց սիգարներու, թղթախաղի, զարի, ձիերու եւ հանրապատկան աղջիկներու: Մէկ օրէն միւսն ամէն ինչ փոխուեցաւ:

- Ի՞նչպէս, հարց տուի:

- Մոլորած էի եւ քունս փախցուցած: Երկար մտածելէ վերջ եկայ այն եզրակացութեան որ իմ կեանքիս նպատակը ճշմարտութեան թշնամի մ'ըլլալ չէր:

- Ի՞նչ ճշարտութեան, հարց տուի շուարած:

- Աստուծոյ սրբազան ճշմարտութեան, պատասխանեց միսիոնարը: Եթէ կ'ուզես իրականին մէջ ոչ ոք թշնամի է ճշմարտութեան: Մարդիկ սոյն յիմարութիւնները կը գործեն, որովհետեւ չեն գիտեր թէ ի՞նչ կը փնտռեն:

- Շա՛տ աղէկ, ի՞նչ փնտռելու են, հարցուցի:

- Ճշմարտութիւնը, պատասխանեց ան: Ամէն անոնք որ բաղդախաղի մէջ խարդախութիւն կ'ընեն, գէշ կանանց հետ յարաբերութիւն կը պահեն, դրամատուներ կը կողոպտեն, կը գինովանա եւ կամ կը ճամբորդեն, ճշմարտութիւնը կ'որոնեն: Որդեա՛կ, կարծեմ դուն ինքդ ալ կը ճամբորդես տեղ մը հասնելու համար, արդեօք ո՞ւր կ'երթաս:

- Նիւ - Եորկ, պատասխանեցի:

- Շա՛տ աղէկ, բայց գիտցիր որ դուն հոն ոեւէ ճշմարտութիւն պիտի չկրնաս գտնել: Վերջին երեսուն տարուան մէջ ես վեց անգամ գնացած եմ այգտեղ: Մարդ կրնայ ամբողջ աշխարհը պտտիլ եւ ոչինչ գտնել, որովհետեւ բան մը գտնելու կերպըն այդ չէ: Կարեւորը դիրքի փոփոխութիւնն է:

- Չեմ կարծեր թէ շատ դժուար բան մ'ըլլայ այդ, դիտել տուի:

- Աշխարհի մէջ ատկէ դիւրին բան չկայ, վրայ բերաւ միսիոնարը:

- Ես խօսքիս տէր մարդ եմ, ըսի: Կորսնցնելիք բան մը չունիմ: Արդ ըսէ՛ք ինձ թէ ի՞նչպէս դիրքս կրնամ փոխել:

- Շա՛տ աղէկ, յորդորեց զիս կրօնամիտ բա-

րեկամս, վերջ տո՛ւր փնտռաուքներուդ եւ միայն հաւատա՛ :

- Հաւատա՛լ, մտածելով կրկնեցի, հաւատալ ի՞նչ բանի:

- Ամէն բանի, պատասխանեց ան: Ամէն բանի որ կրնաս երեւակայել – ձախ, աջ, հիւսիս, արեւելք, հարաւ, արեւմուտք, վերը, վարը, չորս բոլորտիքդ, ներսը, դուրսը, տեսանելի, անտեսանելի, բարի, չար, ո՛չ բարի եւ ո՛չ չար, թէ՛ բարի եւ թէ՛ չար: Ահաւասիկ այն փոքրիկ գաղտնիքը որ յիսուն տարի առաւ մինչեւ որ գտայ:

- Ա՛յդ է բոլորը, հարցուցի:

- Այո՛, ա՛յդքան միայն, պատասխանեց միսիոնարը:

- Շա՛տ լաւ, կը հաւատամ, ըսի:

- Որդեա՛կ, փրկուեցար, հաւաստեց կրօնամիտ բարեկամս: Հիմա կրնաս երթալ նիւ - Եորկ կամ ուրիշ ո՛ւր որ կը փափաքիս, եւ քեզ համար ամէն ինչ դիւրացած պիտի ըլլայ:

- Կը սիրեմ հաւատալ թէ իրաւ ես, ըսի:

- Շուտով պիտի համոզուիս թէ իրաւ եմ, վրատահեցուց զիս կրօնամիտ բարեկամս:

Խոշոր հանրակառքը պատրաստ էր եւ ես մտայ ներս: Աստուծոյ այս պարտապանաց մարդը ժպիտ մ երեսին հպարտօրէն պատուհանիս մօտենալով աւելցուց.

- Դուն յիսուներորդ մարդն ես որ կը փրկեմ:

- Շա՛տ աղէկ, մնաք բարեաւ, ըսի իբրեւ վերջին խօսք: Խորին շնորհակալութիւններ ձեր ինձ

հաղորդած փոքրիկ գաղտնիքին համար:

- Չեռքէս եկածն ուրախութեամբ ըրի. պատասխանեց ան: Չմոռնաս բայց, միմիայն հաւատա՛:

- Մի՛ վախնար, չեմ մոռնար, պիտի հաւատամ, խօսք տուի:

- Ամէն բանի, եղաւ իր վերին պատուէրը:

- Այո՛, ամէն բանի, կրկնեցի խոստումս:

Գրքերէ քաղած հմտութիւնս ու հակակրօնական միտումս մտաբերելով կը կարծէի թէ կը ծաղրէի Սոլա Լէյկ Սիտիի այս կրօնաւորը, բայց չարաչար սխալած էի, որովհետեւ անգիտակցաբար իրօք փրկուած էի: Հանրակառքին Սոլա Լէյկ Սիտէին մեկնելէն հազիւ տասը լոպէ ետք սկսեր էի աջ ու ձախ ամէն բանի հաւատալ, ինչպէս որ միախոնարը պատուիրած էր: Եւ անկէ ի վեր, միշտ ալ այդպէս ըրած եմ:

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ամառն երբ գեղանի սպիտակ ձի մ'ունեցանք	11
Ճամբորդութիւն մը դէպի Հէնֆըրդ	27
Նոենիները	43
Մեր ապագայ հաւանական բանաստեղծներէն մին	65
Յիսուն Եարտայի Արշաւը	73
Հինաւուրց Աղուոր Սիրավէպ մը Սիրերգերով եւ Սարօք խրօք	89
Հռետոր հօրեղբօրորդիս Տիգրան	107
Երիցական երգչախումբին երգիչներ	121
Սըրկըսը	143
Երեք լողացողներն ու Եէյլի նպարավաճառը	161
Օճիբուէյ լոկոմոտիվ 38-ը	181
Պապենական խրատներ Ամերիկացի ճամբորդի մը	201
Խեղճ կարօտակէպ Արաբը	209
Երկու խօսք հեգնամիտներու	225